

**CALENDAR
LADIN 1973**

Banca de Trënt y Balsan

Sozieté pur Aziuns — Capital Sozial y Riserves Lires 1.394.863.000

Sede Soziala y Direziun Generala a Trënt

BANCA AGENZIA PUR L COMERZ DI BARAČ

TELEX n. 40.033 „BANCA TN”

Sedes: TRËNT — Strada Mantova, 19

Tel. 85.333 — n. 8 lignes urbanes

Agenzia de cité n. 1 - Largo Nazario Sauro - Tel. 25.153

Sportel ales Zentrales Ortofruticoles - Trënt - Strada Bomporto

BALSAN — Plaza dla Mostra, 3

Tel. 24.242 - 24.243 - 24.244 - 25.299

Agenzia de cité n. 1 - Strada dl Brener, 5 - Tel. 23.866

Agenzia de cité n. 2 - Strada de Milan, 38 - Tel. 37.393

Filiales: Ala - Borgo - Brener - Porsenù - Bornech - Cavalès - Cles - Cortina d'Ampèz - Egna/Neumarkt - Fai dla Paganela - Fiera de Primiero - Folgarida - Forteza/Franzensfeste - Lana - Levico - Malè - Maran - Mezzocorona - Mezzolombardo - Moena - Urtijëi - Pergine - Pozza de Fascia - Riva söl Garda - Rorëi - Salurn - Vigo de Fascia.

DÖTES LES OPERAZIUNS DE BANCA Y DE BURSA

Al vëgn dé „benestars” al'importaziun y al'esportaziun.

Agenzia de LA ILA - tel. 85.057

Recapito de S. CIASCIAN - tel. 85.079

CALÈNDER LADIN

1973

dé fora da Ert pur i Ladins
dla Val d' Badia y Marô

Tles dodësc ilustraziuns, che acom-pagnëia i mëisc dl'ann, ài urü rapre-jenté la vita dl'uomo da can che al nasc èina a la mort. Tla gran pert de nüsc calëndri vëigun ilustré l' laur dl'paur. Chësc me parô-l, che n'ess al dé da incö nia plü tan de significat, sciöch' plü da dí.

Te d'atri calëndri indò pô-n udëi simboli religiüse, mo chisc é inçe n pü

rí da capì, sciöch' l' latin te dlijia.

A me me parô-l, che la vita dl'uomo podess se dí de plü al dé da incö; ara à n valur, che tëgn dagnora.

La vita dl'uomo mët man cun l' na-dé. I à fat l' pice tl gremò dla uma. Intrami dui se god' l'amur, sciöche Jeजू y Maria.

Lois Irsara

L'an 1973 è n an de 365 dis

L'aisciöda scomèncìa ai 20 de merz da les set da sèra y 13 minuè, l'istè scomèncìa ai 21 de jügn da les dös dosmidè y n minüt, l'altón scomèncìa ai 23 de setèmber da les 5 da domàn y 21 minüt y l'inver scomèncìa ai 22 de dezèmber da la 1 y 8 minüt a nosta ora.

* * *

Les festes dl'an è:

Les festes de prezet, che è fina ciàmò riconsosciödes da La Dlijia y dal Stato tla Talia è dütes les domènies dl'an, l'Immacolata 8.12., Nadè 25.12., Nanü 1.1., Santa Guania 6.1., s. Ojöp 19.3., l'Assènza 31.5., les Antlés 21.6., s. Pire y s. Paul 29.6., s. Maria dal ciüf 15.8., Gnisant 1.11.

25 d'auri, dè dla Liberaziun; 1 de má, dè dl laur, 2 de jügn, dè dla Fondaziun dla Repubblica; 4 de novèmber, festa dl'Arma. Düc chisc dis è i uffizi stlüc, ma domisdè stlüc i uffizi pubblizi ai 11 de forà che recorda l Patto Lateranense 1929 y l' 28 de setèmber, dè dla rivolta de Napoli.

Les festes mobiles:

Capiun 7.3.
Pasca 22.4.
L'Assènza 31.5.
Pasca de mà 31.6.
Ss.ma Trinité 17.6.
Les Antlés 21.6.

Festa dl Cör Gejù 1.7.
Festa s. Angeli Custodi 2.9.
Domènia dal Rosare 7.10.
Consacraziun dles Dlijies 21.10.
Cristo Re 25.11.
Pröma d'Advènt 2.12.

Scorèzes dl'an 1973

De 3 scorèzes dl sorèdl y öna dla löna è-l ma öna na scorèza dl sorèdl da odèi, ai 30.6. da les diesc danmisdè fina les trèi y n chert domisdé, la scorèza dla löna y l'unica è ai 10 de dezèmber da les 0.36 fina les 4.52.

Iove é reghent dl'ann

Iove è l' plü gran planet dl sistem solar. So diameter mosöra 142.700 km y è 11 iadi maiù de chël de nosta terra. Tla gran coghera de Iove podessun ascogne 1300 iadi la terra. Iove se roda incër l sorèdl cun na distanza media dal sorèdl de 778 miliuns de km y adora 12 agn da rodè incër le sorèdl. Iove va dër debota, da se rodè incër se intèss adorèl mà 9 ores, 55 minüt y 30 secunè. Iove è 5 iadi plü dalunc dal sorèdl co nosta terra, porchël è-l luminus y l' ciald söl planet de Iove 27 iadi plü debl co sön nosta terra. Süa temperatüra è zirca 120 gradi sot nul. Iove vègn acompagnè da 12 lönes y 4 de chèstes è dër luminoses. Chèstes 4 lönes è gnüdes ciafades sö da Galilei l'an 1610 y les atres plö tert, mo 2 l'an 1938.

Iener Jenè

1	LÜNESC	S	SOLENITÈ DE S. MARIA, UMA DE DÌ, NANÜ	
2	Mertesc	M	Ss. Basilio y Gregorio Nazianzeno Vèschi, Adelhaid	
3	Mercui	f	Genovefa, Daniel	
4	Jöbia	f	Angelica, Benedetta, Rigobert	☺
5	Vëindres	f	Vöia de s. Guania, Emilia, Telesfor	
6	SABEDA	S	SANTA GUANIA - TRÈI RÈSC, Caspar, Melchior y Baldassar	
7	DOMÈNIA	F	BATEJIMO DL SIGNUR, s. Valentin, Raymund	
8	Lünesc	f	Severino, Gundula, Erhard	
9	Mertesc	f	Giuliano, Fortunat, Basilissa	
10	Mercui	f	Aldo, Agato, Willi	
11	Jöbia	f	Igino, Werner	
12	Vëindres	f	Ernst, Stefania	☺
13	Sabeda	f	Ilario, Veronica, Iutta	
14	DOMÈNIA	F	2a dl'an, Felix	
15	Lünesc	f	Romedio, Paul Eremita	
16	Mertesc	f	Marcello, Gottfried	
17	Mercui	M	s. Antone Abate	
18	Jöbia	f	Prisca	☺
19	Vëindres	f	Marta, Mario, Pia, Germana	
20	Sabeda	M	3a dl'an, s. Agnes, Meinrad	
21	DOMÈNIA	F	s. Bostian	
22	Lünesc	f	Vinzenz, Teodolinda	
23	Mertesc	f	Emerenz, Heinrich Seuse	
24	Mercui	M	Franz Sales	
25	Jöbia	F	Conversiun de s. Paul Apostel	
26	Vëindres	M	Ss. Timoteo y Tito Vèschi, Policarp, Paula, Rosvita	☺
27	Sabeda	f	s. Angela Merici, s. Jan Crisostomo	
28	DOMÈNIA	F	4a dl'an, s. Tomesc d'Aquino, Manfred	
29	Lünesc	f	Valerio	
30	Mertesc	f	Martina, Adelgunda	
31	Mercui	M	s. Jan Bosco, Emma	

Forà

1	Jöbia	f	Brighita, Sigbert	
2	Vëindres	F	Prejentaziun dl Signur	
3	Sabeda	f	s. Blaje, Ansgar, Candido, Oscar	
4	DOMÈNIA	F	5a dl'an, Veronica, Ghilbert, Andrè	☺
5	Lünesc	M	s. Agata, ss. Ingenuin y Albuin Vëschi da Porsenù	
6	Mertesc	M	ss. Pauli Miki y Compagns martiri, Dorotea	
7	Mercui	f	Romuald, Richard, Iule	
8	Jöbia	f	Iarone Emiliano, Frida	
9	Vëindres	f	Appolonia, Cirillo	
10	Sabeda	M	s. Scolastica	☺
11	DOMÈNIA	F	6a dl'an, s. Maria de Lourdes	
12	Lünesc	f	Padri Serviti, Eulalia	
13	Mertesc	f	Benjamin, Herlinde	
14	Mercui	M	Ss. Cirillo y Metodio Vëschi, Valentin, Conrad	
15	Jöbia	f	Siegfried	
16	Vëindres	f	Iuliana y Filippa	
17	Sabeda	f	Ss. 7 fundaturs Servi de s. Maria, Marianna	☺
18	DOMÈNIA	F	7a dl'an, Simeon, Hildebert, Constanzia	
19	Lünesc	f	Conrad, Arnold	
20	Mertesc	f	Isabella, Leo, Ulrich	
21	Mercui	f	s. Pire Damiani, Herman, Eleonora, Adelheid	
22	Jöbia	F	Catedra de s. Pire Apostel	
23	Vëindres	M	s. Polycarp Vesco Martire	
24	Sabeda	F	s. Matti Apostel	
25	DOMÈNIA	F	8a dl'an, Walburga, Vittorio	☺
26	Lünesc	f	Alexander, Dionisio, Mechtild	
27	Mertesc	f	Gabriel, Possenti	
28	Mercui	f	Hermine, Silvana, Oswald	

Marcês: al 1 a s. Lauronz — ai 15 a s. Linert — ai 21 a Bornech/s. Scimun

Merz

1	Jöbia	f	Albin, Luitbert, jöbia grassa	
2	Vëindres	f	Marino, Heinrich	
3	Sabeda	f	Cunigunda, Friedrich	
4	DOMËNIA	F	9a dl'an, s. Casimir, Luzio, Alberich	
5	Lünesc	f	Oliva, Gherda	☺
6	Mertesc	f	Fridolin	
7	Mercui	M	Ss. Perpetua y Felizita Martires -	
8	Jöbia	V	Capiun astinenza y jaiùn, inizio dla Carsëma	
9	Vëindres	V	s. Jan de Di	
10	Sabeda	V	Franzisca Romana, Bruno	
11	DOMËNIA	V	1a de Carsëma, s. Rosina, Wolfram	☺
12	Lünesc	V	Roderich	
13	Mertesc	V	Erich, Cristian, Engelhard, Rosina	
14	Mercui	V	Alfred, Matilde, Paulina	
15	Jöbia	V	Clemens Maria Hofbauer	
16	Vëindres	V	Herbert, Abramo	
17	Sabeda	V	Patrizio, Gertrud	
18	DOMËNIA	V	2a de Carsëma, Zirillo, Eduard	
19	LÜNESC	F	s. Ojöp	☺
20	Mertesc	V	Irmgard, Claudia, Nicodema	
21	Mercui	V	Nicolaus Flüe	
22	Jöbia	V	Lea da Roma, Reinhilde, Herlinde	
23	Vëindres	V	Turibio de Mongrovejo Vesco, Otto	
24	Sabeda	V	Elmar	
25	DOMËNIA	S	Annunziasiun dl Signur, 3a de Carsëma	
26	Lünesc	V	Emmanuel, Liudger	
27	Mertesc	V	Angelica	☺
28	Mercui	V	Elfriede	
29	Jöbia	V	Bertold, Ludolf	
30	Vëindres	V	Amadio, Gottlieb, Peter Regalat	
31	Sabeda	V	Balbina, Guido	

MERZ

L'artist Lois Irsara splighèia insciö sùia pitùira: „La cherdada”. Dùc n dé gnun cherdà. Chèl Bel Dì se chërda pur n so tru: un fajarà l' paur, l' laurant, l'ustì, l' maester, n'atra la fancela o la cöga. Èl se mostra l' tru y sce nos urun, puduns ji dô a chèl tru. Sciöch'al cherdà de nôt Samuele, che ti à spo dô da trèi iadi respognü: „Signur, di òi che t'ós, to fant t'ascuta sò”.

* * *

L' titel „la cherdada” é dër n bel titel. L' carnescé é passé. Nosta vita é impò de plü co n carnescé. Al é na cherdada da chèl che s'à cherié.

De merz mèt-el inèe man l'aisciöda y d'aisciöda é-ra, sciöche Chèl Bel Dì cherdass indò la creaziun a vita nòia y ara mèt man a se descedé y se fa udèi frësca y sana y jona, La plü bela creaziun é impò la jënt. Vignun de nos é cherdé a impli fora n post tla gran familia dla sozieté umana, un atramënter co l'ater, un cun d'atres qualitês co l'ater, un con d'atres forzes co l'ater. L' tèmپ plü adaté ad ascuté sò a chësta cherdada é dër desigi la carsëma, chèl tèmپ chit, che va danfora a la gran festa de Pasca. A nos stà-ra de aldi la usc de chësta cherdada y de fa òi che ara disc, sc'i urun impli fora chèl post, che s'é gnü dé pur l' bëgn dla sozieté umana.

Aurì

1	DOMÈNIA	V	4a de Carsëma, Hugo, Emma, Teodora	
2	Lünesc	V	Franz de Paula	
3	Mertesc	V	Richard, Ulpian, Irene	☺
4	Mercui	V	Isidor	
5	Jöbia	V	Vinzenz, Zeno, Celestin, Sisto	
6	Vëindres	V	Willi	
7	Sabeda	V	Jan Battista de Salle	
8	DOMÈNIA	V	5a de Carsëma, Walter	
9	Lünesc	V	Waltraud, Maria Ceofa	
10	Mertesc	V	Ezechiel profeta, Mechtild	☺
11	Mercui	V	Stanislaus	
12	Jöbia	V	Iulius, Zeno	
13	Vëindres	V	s. Martin I Papa Martire, Hermenegild	
14	Sabeda	V	Giustino, Lidwina, Massimo, Valerian	
15	DOMÈNIA	V	DL'URI	
16	Lünesc	V	Lambert, Bernardetta	
17	Mertesc	V	Anizet, Rudolf, Robert	☺
18	Mercui	V	Appolonio, Werner	
19	Jöbia	B	jobia santa, Leo, Gerold	
20	Vëindres	V	Vëindres Sanc, Hildegunde, Hildegard, Conrad, astinenza y jaiù	
21	Sabeda	VB	Sabeda Santa, Anselm, Anastasius	
22	DOMÈNIA	S	PASCA, RESUREZIUN DE NOSC SIGNUR, ALLELUJA!	
23	Lünesc	F	de Pasca, s. Iorz	
24	Mertesc	F	Fidelis de Sigmaringa	
25	Mercui	F	s. Merch Evangelista, FN	☺
26	Jöbia	F	Cleto y Marcellino, s. Maria dl bun Consei	
27	Vëindres	F	Zita, Petrus Canisius	
28	Sabeda	F	Pire Chanel Martire, Paul dla Crusc	
29	DOMÈNIA	F	BLANCIA, Caterina da Siena	
30	Lünesc	f	Pio V Papa, Hildegard	

Marcès: ai 2 a Bornech/s. Scimun — ai 10 Al Plan — — ai 12 marè da Pasca a s. Lauronz — ai 26 a Longega — ai 30 a Bornech/s. Scimun

Mà

1	Mertesc	f	s. Ojöp laurant, FN	
2	Mercui	M	s. Atanasio	☉
3	Jöbia	F	ss. Filippo y Iaco Apostoli	
4	Vëindres	f	s. Florian,	
5	Sabeda	C	s. Čiascian Patrono dla Diazöse da Porsenù, Iudita, Angel Virginia	
6	DOMÈNIA	F	Domènia de s. Čiascian, Claudio	
7	Lünesc	f	Gisela	
8	Mertesc	f	Beato, Madonna da Pompei, Ida, Florida	
9	Mercui	f	Erna	☽
10	Jöbia	f	Isidor, Antonino	
11	Vëindres	f	Mamerto	
12	Sabeda	f	Ss. Nereo y Achille Mm, Flavia, Pancrazio	
13	DOMÈNIA	F	Quarta de Pasca, Servazio, Robert, Emma	
14	Lünesc	f	Bonifazio	
15	Mertesc	f	Sofia	
16	Mercui	f	Jan Nepomuk, Ubald	
17	Jöbia	f	Pasquale, Iodoco	☺
18	Vëindres	f	Jan I Papa Martire	
19	Sabeda	f	Ivo, Cölestin Papa	
20	DOMÈNIA	F	Quinta de Pasca, Bernardino, Elfrida	
21	Lünesc	f	Valente, Isberga, Hermann Josef	
22	Mertesc	f	Rita, Emilio, Renate	
23	Mercui	f	Desiderio, Giovanna Thuret	
24	Jöbia	f	s. Maria dl'aiüt, Afra	
25	Vëindres	f	Beda, Gregorio, Urban, Maria Maddalena Pazzi	☾
26	Sabeda	M	Filippo Neri	
27	DOMÈNIA	F	Sesta de Pasca, Agostin	
28	Lünesc	f	dè dles crusc, Germano	
29	Mertesc	f	dè dles crusc, Sisinio, Erwin	
30	Mercui	f	dè dles crusc, Felix, Ferdinand	
31	JÖBIA	S	L'ASSÈNZA, PALSACRUSC	

Marcès: al 1 a s. Linert — ai 14 a Longega — 15 a Corvara — 15/16 Bornech/s. Scimun — ai 26 a Pederoa

Jügn

1	Vëindres	M	Iustino martire	☺
2	Sabeda	f	Marcellino, Eugenio, FN REP	
3	DOMÈNIA	F	Settima de Pasca, Carlo Lwanga y comp Mm	
4	Lünesc	f	Christa, Oliva	
5	Mertesc	M	Bonifazio Vesco y Martire	
6	Mercui	f	Norbert, Claudio	
7	Jöbia	f	Robert Abate, Maria Teresa Soubiran	☺
8	Vëindres	f	Jolanda, Severino	
9	Sabeda	f	Efrem, Primo y Felizian Mm, Vöia de Pasca de mà	
10	DOMÈNIA	S	PASCA DE MÀ, Heinrich da Balsan	
11	Lünesc	M	Barnaba Apostel	
12	Mertesc	f	Jan Facundo, Nazario, Cirino	
13	Mercui	M	s. Antone da Padoa, Quatember	
14	Jöbia	f	Rosmunda, Meinrad, Hartwig, Zenl	
15	Vëindres	f	s. Vito, s. Vi, Modesto, Quatember	☺
16	Sabeda	f	Benno, Luitgard, Quatember	
17	DOMÈNIA	S	Ssma TRINITÈ, Adolf, Rainer	
18	Lünesc	f	Emil, Amando	
19	Mertesc	f	Romuald Abate	
20	Mercui	f	Flora, Silverio	
21	JÖBIA	S	LES ANTLÈS, s. Lovije, Lois	
22	Vëindres	f	Paulino, Jan Fisher, Tomas More	
23	Sabeda	f	Edeltraud, Vöia de s. Jan	☺
24	DOMÈNIA	S	SAN JAN BATTISTA	
25	Lünesc	f	Wilhelm, Burkhard	
26	Mertesc	f	s. Vigile Vesco Martire, Rudolf	
27	Mercui	f	Cirillo, Ladislaus, Hemma	
28	Jöbia	M	Ireneo Vesco Martire	
29	VÈINDRES	S	SACRO CÒR DE GEJU - Ss. Pire y Paul Apostoli	
30	Sabeda	C	Messa de s. Pire y Paul Apostoli, Protomartiri dla s. Romana Chiesa, Otto	☺

Messé - Iuli

1	DOMÈNIA	F	12a dl'an, Teobald, Dietrich, Festa dl Cör de Gejù	
2	Lüesc	f	Martiniano, Visitaziun	
3	Mertesc	F	s. Tomesc Apostel	
4	Mercui	f	Elisabeth, Ulrich, Berta, Teodor	
5	Jöbia	f	Antone Maria Zaccaria	
6	Vëindres	f	Maria Goretti Vergine Martire	
7	Sabeda	f	Cirillo y Metodio, Willibald	
8	DOMÈNIA	F	13a dl'an, Kilian, Edgar	3
9	Lüesc	f	Veronica	
10	Mertesc	f	Amalia, Rufina, Secunda	
11	Mercui	M	s. Benedetto Abate, Olga, Pio, Helga, Erich, Olav	
12	Jöbia	f	Andrè da Rinn, Ermagora y Fortunat	
13	Vëindres	f	Enrico, Heinrich, Anaclet, Roland, Eugenio	
14	Sabeda	f	Camillo de Lellis	
15	DOMÈNIA	F	14 dl'an, Bonaventura	3
16	Lüesc	f	s. Maria dai abiti	
17	Mertesc	f	Alex, Irmgard	
18	Mercui	f	Federico, Arnold	
19	Jöbia	f	Iusta y Rufina	
20	Vëindres	f	Margaret	
21	Sabeda	f	Laurenz da Brindisi	
22	DOMÈNIA	F	15a dl'an, Maria Maddalena	3
23	Lüesc	f	Birghitta	
24	Mertesc	f	Cristoforo, Cristina, Sieglinde	
25	Mercui	F	s. Iaco Apostel	
26	Jöbia	M	Ss. Iachin y Anna genitori de s. Maria	
27	Vëindres	f	Gioconda, Lucano, Bertoldo	
28	Sabeda	f	Victor, Vittorio, Nazario, Arnulf	
29	DOMÈNIA	F	16a dl'an, Marta, Beatrice	3
30	Lüesc	f	s. Pire Chrysologo, Abdonn, Sennen, Abele	
31	Mertesc	M	Ignazio de Loyola	

Agost

1	Mercui	M	Alfonjo Maria de Liguori
2	Jöbia	f	Eusebio, Porziuncola
3	Vëindres	f	Lydia, Benno
4	Sabeda	M	s. Jan Maria Vianney
5	DOMÈNIA	F	17a dl'an, s. Maria dalla nei, Sisto
6	Lünesc	F	Trasfiguraziun dl Signur
7	Mertesc	M	s. Domene Abate
8	Mercui	f	Caietan, Mafalda
9	Jöbia	f	Romano
10	Vëindres	F	s. Lauronz Diacono y Martire
11	Sabeda	M	Clara, Chiara Vergine
12	DOMÈNIA	F	18a dl'an, Hilaria, Herculan
13	Lünesc	f	s. Ciascian, Pontiano y Ippolito
14	Mertesc	f	Eusebio, Eberhard
15	MERCUI	S	SANTA MARIA DAL CIÜF
16	Jöbia	f	s. Stefo Re d'Ungheria
17	Vëindres	f	Rinaldo, Emilia
18	Sabeda	f	Helene, Rainald, Agapito
19	DOMÈNIA	F	19a dl'an, s. Jan Eudes
20	Lünesc	M	Bernardo Abate
21	Mertesc	M	s. Pio X
22	Mercui	M	s. Maria Regina
23	Jöbia	f	s. Rosa de Lima
24	Vëindres	F	s. Berto Apostel
25	Sabeda	f	s. Ludwig, s. Snese
26	DOMÈNIA	F	20a dl'an, Zeferino, Alexander
27	Lünesc	M	s. Monica, Gebhard
28	Mertesc	M	s. Agostin Vesco
29	Mercui	M	Mort de s. Jan Battista
30	Jöbia	f	Felix
31	Vëindres	f	Paulinus, Isabella, Abbondio

Setëmber

1	Sabeda	f	Egidio, Verena	
2	DOMÈNIA	F	21a dl'an, Festa di ss. Angeli Custodi, Iusto, Tobia	
3	Lünesc	M	s. Gregorio Papa, Mansuet	
4	Mertesc	f	Rosalia, Candido, Rosa, Marcello, Ida	☺
5	Mercui	f	Albert, Laurenz, Giustiniano	
6	Jöbia	f	Magnus, Eugenio	
7	Vëindres	f	Regina, Valeria	
8	Sabeda	F	Nascita de s. Maria, Adriano martire	
9	DOMÈNIA	F	22a dl'an, Corbinian, Gorgonio	
10	Lünesc	F	Dedicaziun dla Basilica Catedrale da Porsenù	
11	Mertesc	f	Helga	
12	Mercui	M	Maria, Guido, Eberhard	☺
13	Jöbia	M	Notburga, Jan Crisostomo	
14	Vëindres	F	Esaltaziun dla s. Crusc	
15	Sabeda	M	s. Maria Dolorosa	
16	DOMÈNIA	F	23a dl'an, ss. Cornelio Papa y Ziprian, Edith, Ludmilla	
17	Lünesc	f	Robert Bellarmino Vesco, Hildegard	
18	Mertesc	f	Stefania, Irene, Sofia, Lambert	
19	Mercui	f	s. Gennaro, Quatember	☺
20	Jöbia	f	Candida, Franz da Camporosso	
21	Vëindres	F	s. Matteo Apostel y Evangelista	
22	Sabeda	f	ss. Maurizio y Compagns	
23	DOMÈNIA	F	24 dl'an, Tecla, Lino	
24	Lünesc	f	Rupert y Virgil, Gerhard	
25	Mertesc	f	Nikolaus von Flüe, Aurelia, Cleofa	
26	Mercui	f	ss. Cosma y Damiani Martiri	☺
27	Jöbia	M	Vinzenz de Paul	
28	Vëindres	f	Wenzeslaus, Thiemo, Lioba	
29	Sabeda	F	Ss. Michil, Gabriel y Raffael Arcangeli	
30	DOMÈNIA	F	25a dl'an, Iarone	

Otober

1	Lünesc	M	Remigio, Ghilbert, s. Taresia dal Bambin Gesù	
2	Mertesc	M	ss. Angeli Custodi	
3	Mercui	f	Ewald	☾
4	Jöbia	F	s. Francesch d'Assisi	
5	Vëindres	f	Placido	
6	Sabeda	f	Bruno, Adalbero	
7	DOMÈNIA	F	26a dl'an, domènia dal Rosare y s. Maria dal Rosare	
8	Lünesc	f	Simeon, Brigitta	
9	Mertesc	f	ss. Dionisio y Compagns, s. Jan Leonardi	
10	Mercui	f	Daniel, Leo	
11	Jöbia	f	Alma, Gundmar, Edelburg	
12	Vëindres	F	Dedicaziun dles Dlijies, Max, Serafin	☺
13	Sabeda	f	Eduard, Edmund	
14	DOMÈNIA	F	27a dl'an, Callisto I Papa	
15	Lünesc	M	s. Teresa de Avila Vergine	
16	Mertesc	f	Hedwig, s. Margherita Maria Alacoque vergine, Gallus	
17	Mercui	M	s. Inazio d'Antiochia Vesco y Martire	
18	Jöbia	F	s. Lüca Evangelista	☾
19	Vëindres	f	Ss. Isaac Jogues y Compagns Martiri, s. Paul dla Crusc	
20	Sabeda	f	Wendelin, Irene, Artur	
21	DOMÈNIA	F	28 dl'an, Segra dles Dlijies, Ursula e Compagnes	
22	Lünesc	f	Cordula, Ulberta, Melania	
23	Mertesc	f	Jan Capistrano	
24	Mercui	f	Antonio Maria Claret	
25	Jöbia	f	Crisant y Daria	
26	Vëindres	f	Evarist, Amando	☺
27	Sabeda	f	Sabina, Wolfhard	
28	DOMÈNIA	F	29a dl'an, Ss. Scimun y Iuda Aposteli	
29	Lünesc	f	Ermelinda, Narzisio	
30	Mertesc	f	Alfons, Germano, Claudio	
31	Mercui	f	Wolfgang, Vöia de Gnissant	

OTOBER

Spligaziun dl'artist a so desègn:
„An mèt man da odèi i frùc y an pô
i cöie y al n'é n gröm de frùc”.

* * *

Oh, l'otober é bele dl düet l' mëis
dl'altón. Ingré, ingré vègn-el cuiü i
frùc dla tera y dl laur, sö insom cina
jö a pé dla val. Deperpo ch'an cöi i
frùc dla tera, se desmèntiun les fadies
dl laur. L' früt i dà düet n n'atra saü
al laur y a les fadies y al suiüs dla frunt.
Al é sciöche l' surèdl che slumina l'or,
che é inçe fosch tl scür y che ciafa im-
pormó so bel curù, can che l' luminüs
pèta lassura.

Y spo, tan de sorts de frùc che al é.
Imprüma de düet la sanité dl corp, che
é gonót l' plü bel y plü gran früt dl
laur y insciö inant cina jö a la plü picia
cosa, che la jënt adora da vire o se
vistì.

L'otober é spo inçe dèr bel tla na-
töra, che se depènj a vigni curù y can
che l' surèdl pèta lassura, spo pê-l pro-
pi, che Chël Bel Dì àis messé tó ca düc
i curusc, ch'al à te so armé de paraisc.
Dal plü bel cöce cina al plü bel bröm
dl cil, dal vèrd plü scür cina al ghël
plü luminüs pô-n odèi fora pur chi prà
y chi bosc, jö da pé dla val cina sön
som les munts.

Novèmbër

1	JÖBIA	S	GNISANT	
2	Vëindres	F	Dè dles Animes, Hubert, Silvia, Pirmin	
3	Sabeda	f	s. Martin de Porres	
4	DOMÈNIA	F	30a dl'an, domènia dles Animes, Carlo, FN	☺
5	Lünesc	f	Zacharia, Elisabet	
6	Mertesc	f	s. Linert	
7	Mercui	f	Willibrord, Angel	
8	Jöbia	f	Gottfried	
9	Vëindres	f	Dedicaziun dla Basilica Lateranense	
10	Sabeda	M	s. Leone I Gran Papa	☺
11	DOMÈNIA	F	31a dl'an, s. Martin de Tours	
12	Lünesc	M	s. Josafat Vesco y Martire	
13	Mertesc	f	Didaco, Stanislaus Kosca	
14	Mercui	f	Veneranda, Alberich	
15	Jöbia	f	Albert I Gran, Leopold	
16	Vëindres	f	Margherita, Gertrud	
17	Sabeda	M	Elisabeth d'Ungheria	☺
18	DOMÈNIA	F	32a dl'an, Dedicaziun dla Basilica de s. Pire y Paul	
19	Lünesc	f	Elisabeth da Thüringen	
20	Mertesc	f	Felix, Benigno	
21	Mercui	M	Presentaziun dla B.M.V., Flora	
22	Jöbia	M	s. Zezilia Vergine y Martire	
23	Vëindres	f	Clemente I Papa, Columbano Abbate	
24	Sabeda	f	Erminia, Crisogono	☺
25	DOMÈNIA	S	CRISTO RE, Catarina d'Alessandria	
26	Lünesc	f	Silvester Abbate, Konrad y Gebhard	
27	Mertesc	f	Virgilio d'Irlanda, Eckard	
28	Mercui	f	Günter, Iaco dla Marca	
29	Jöbia	f	Saturnino	
30	Vëindres	f	s. Andrè Apostel, Iustina	

Marcès: ai 8 a s. Martin de Tor — ai 9 a s. Lauronz — ai 18 a Bornech/s. Scimun

Dezember

1	Sabeda	f	Eligio, Otwin, Edmund	
2	DOMÈNIA	V	PRÒMA D'ADVÈNT, Bibiana	
3	Lünesc	M	Franz Xaver	☺
4	Mertesc	f	Barbara, Jan Damasceno	
5	Mercui	f	Saba, Hartwig	
6	Jöbia	f	Micorà	
7	Vëindres	M	Ambrosio	
8	SABEDA	S	IMMACOLATA	
9	DOMÈNIA	V	SECUNDA D'ADVÈNT, Valeria, Leocadia	
10	Lünesc	f	Melchiade, s. Maria da Loreto, Eulalia	☺
11	Mertesc	f	Damaso I Papa	
12	Mercui	M	Hartmann, Giovanna Franzisca Chantal	
13	Jöbia	M	Lizia, Odilia	
14	Vëindres	M	Jan dla Crusc, Alfred	
15	Sabeda	f	Cristina, Cristiana	
16	DOMÈNIA	V	TERZA D'ADVÈNT, Ada, Adelheid, Albina, Eusebio	☾
17	Lünesc	V	Lazzaro	
18	Mertesc	V	Wunibald, Maria Aspetaziun	
19	Mercui	V	Tea, Fausta	
20	Jöbia	V	Cristian, Eugen	
21	Vëindres	V	Pire Canisio	
22	Sabeda	V	Zeno, Flavia	
23	DOMÈNIA	V	QUARTA D'ADVÈNT, Jan de Kety, Vittoria	
24	Lünesc	V	Vöia de Nadè, Adamo y Eva, Adele	☺
25	MERTESC	S	NADÈ, Anastasia	
26	Mercui	F	s. Stefo Martire	
27	Jöbia	F	s. Jan Apostel ed Evangelista	
28	Vëindres	F	De Fantu	
29	Sabeda	f	Tomas, Davide	
30	DOMÈNIA	F	Sacra Familia, Rainer, Irma, Günter	
31	Lünesc	f	Silvester Papa, Balduin	

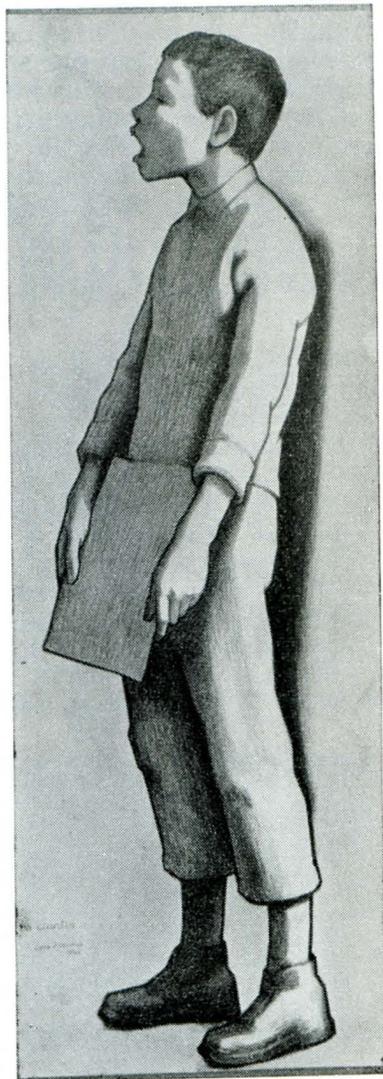
SALÜC LADINS

Bun dé y bun ann,
incö é-l l' pröm dé da l'ann,
sanité y benedisciun
te vigni piz y çiantun,
a la uma de prosc mituns,
al pere n grüm de crafuns
da smalz y da pavé,
al s'i à pö davagné.

L' calënder ladin salüda indò düta la jënt ladina, fora pur vigni çiasa, da paura y da scior, daimprò y dalunc. A düc ó-l indò i porté sües notizies, pur imparé y s'la rì, pur fa l'aurela cörta y scurté l'aurela lungia. A düc, ai gran y ai pici, ai sagns y ai püri, ai paurs, ai artejagn, ai ustis, ai maestri y ai scolari y a dütes les atres categories i aód-el n gran grüm de furtüna, sanité y buna orenté, laur y cuntentéza, pésc y iüstizia y sura düte la benedisciun da la sö jö. Chëra é üna dles choses plü importantes. Vigni spëisa ó avëi süa saù, vigni magun süa spëisa, vigni rëisc so môl. Insciö é inçe düta nosta vita che ciafa impormó n significat, na saù, cun la benedisciun da Chël, che s'l'á dada.

Çiared ma n pü incërch al dé da incö, tan püçia cuntentéza, ch'al é tla jënt de nüsc paisc de nosta Europa. Çiudi pa? Ai à pö da mangé assà o de massa, da se vistì assà o de massa, da se devertì assà o tröp de massa. Çiudi pa spo çiamó chësta malcuntentéza? Çiudi ch'ai ó fa susc, çiudi ch'ai ò ji susc, çiudi ch'ai ó baié susc. Tan tröc s'á desmentié, ch'al ó ester l' surëdl dla benedisciun de Chël Bel Di a sluminé süa vita y dütes sües operes y parores.

Inç chilò da nos é-l jënt, che cuiona y disc: „Çi davagnun pa da jì a mës-sa”? L' calënder ladin oress i damané: „Çi davagnun pa a sté chël tëmp te val bétula?” „Est cuntënt a la fin dl'ann, sce ti às sbordené ia 62 dis a Chël Bel Di, a chël che te dà l' vire y l' vistì? O est tö bun a te lascé crësce la spëisa y l' vistimënt? Mangia mâ n iade torchi

o papier, spo n'ast dër di mé de cè no! O che é-l pa che te dà l' material, che te pois lauré de torchi y papier? Çiudi pa dütes chëstes domandes? Pur te mëte a punsé, che t'es inçe tö dependënt completamënter da chël che mantëgn l' monn, da süa benedisciun. Pur chël indò é-l l' calënder ladin che t'aóda tan de benedisciun pro to laur, pro tües fadies, pro tües crusc, te tües maraties, sön vigni vare, che te fejes indò te chësc ann nü.

„An ne vir nia mâ de pan su”, sta-l scrit.

L' calënder ladin rüva dagnora n pü tert adalerch. Sanbëgn, al é l'ultimo da gni fora de mascin, mo chësc liber n'é nia tan important pur so calënder, dea che calëndri ciafun pö tan tröc, mo al dess ester plülére n liber dles families di ladins dla Val Badia, olà ch'al vëgn cunté de nosta valada, de sües usanzas, de süa vita spirituala y

materiala, de süa storia dl passé, de sü problems y de düit l'ater che interessëia nosta popolaziun.

Al é sëgn dodësc iadi, ch'al vëgn dé fora y tres crësc-el çiamó y tres à-l da se cunté val da nü. Urun purchël indò l' tó sö sciöche n amich de çiasa, çüdi che ladins suns y ladins uruns resté.

I' calënder ladin

PAÏSC DEÏÖDA.

DÖES UMES

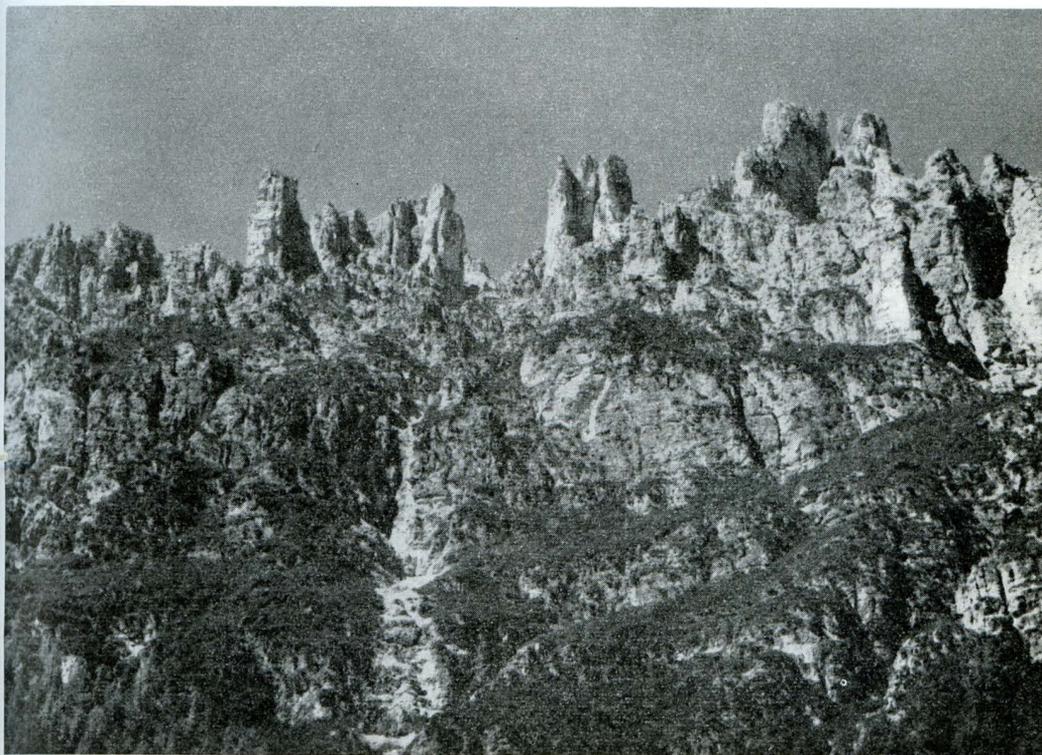
Na storia dal vëi —
dai agn dô la pröma gran vera

M. A.

I.

Çi che se vëgn cunté te chësta storia, è dër de sigü suzedü chi pröms agn dô la pröma gran vera te n païsc dles Dolomites.

Al ê n dé da la plöia y da la ria löna te dotes les valades de nüsc païsc. Al ê passé piüc dis, che la gran vera s'ê stlûta. Ar'ê purdüda, mo almanco à-ra albü na fin. Mo inçe la fin dla vera n'â nia porté ligrëza, çiodi che tröc omi y jogh â messé lascé la vita tla tera furesta y n'â nia podü plü odëi süa jënt amada a çiasa. Laprò rodâ-l inçe inçerch na crödia maratia, che con la falc dla mort taiâ ia tan de vites jones tles families. Al ê inçe çiasas, olâ ch'al n'ê cater sön ban da mort te n n'edema y

I „12 apostoli”

(foto Erlacher)

surafora gnô-l arobé y desfat dai soldàs co sciampâ a çiasa y da chi co i per-seghitâ.

Dôt adôm stimenâ y passenâ dër a chi dis da Gnisant.

Al ê cer les ôt da doman, che Margherita jô sura chël gran punt ia, che cundüsc sura la gran ega ia. Sôa uma l'â menada da jì a medejines te n n'ater paisc, olà ch'al ê n bun mede. Inçe Margherita se sinti da la ria lõna; l' tẽmp tan scür y posoch, la maratia de sôa uma y dôt l'ater adôm fajô, che la jona Margherita, che ê maridada dan püces edemes, ê dër sura pinsir y ara jô col cẽ al bas.

Feter spordü s'â-ra, can ch'ar'alda gnon adalerch valgügn. Ara çiarâ sô y vëiga n n'atra jona, dër da la ria lõna y da la ria cira, gnon ad'incuntra. Chẽsta jona â n poch ascognü tl çiaz y çiarâ da na pert ia y fajô sciöch'ara oress sciampé da jënt y sciöch'ara foss bëgn dassën spaia.

Margherita oservâ l' comportamẽnt dër de morvëia de chẽ era, ch'ara n'â mai odü denant y ch'ara ne conesciô nõt nia. Rovada a pẽr ia, n'ê-ra mine no buna de se tignì da la curiositẽ de i fa ia na odlada plü avisa a chël poch tl çiaz de chẽ foresta y al i gnô inmẽnt, ch'al foss cẽz che se muiess laite, mo impò ne se fajô-ra nia tan de pinsiers. Plü ch'ara i çiarâ y plü ch'ara conesciô, ch'al ê veramẽnter val che se moscedâ te chël çiaz.

Mo çì ti n jô pa chẽ era furesta a Margherita? Ara va dlungia ia pur jì inant, mo dô da nia tröc vari, çiar-era zruch y vëiga, che chẽ furesta ê a mesa punt y ne jô nia plü inant, mo al i gnô inmẽnt, che ara aspetass mã, che vëra se n tirass. Chẽsc i â salpü tan de morvëia, ch'ara stô n pez sura pinsir y fajô deperpo sciöch'ara chiriss val te súa sportula. L' comportamẽnt de chẽ furesta n'ê pa val de dërt. Chẽsc pinsir ne la lasciâ nia plü lëdia.

Ara va çiamó valgügn vari inant y spo se fej-era coraje y dà óta y i va zẽnz'ater porméz a chẽ furesta y la damana, çì ch'al ti fala.

Chẽ furesta alza l' cẽ y çiarâ ca sciöche na desperada y spo mêt-era man da pité y da pité tan dassën, ch'ara

se scassâ mã y ch'ara n'ê gnanca plü buna da ste impè. Sanbëgn, ch'ara n'ê mine gnanca buna da pronunzié na parora. Ara se ciufâ jô ia pur tera y pitâ tan dassën, che Margherita s'â inçe dër sprigoré. Chẽ püra era n'ê gnanca plü buna da se tignì l' çiaz y al i cogorâ fora ia pur tera na té picia creatüra infasciada ia n pü a la buna te val burduns.

Tai Tamers (foto Erlacher)

A udëi chël, ê-l inçe Margherita, che messâ mã plü daurì edli y boçia y an n'aldì plü ater co l' rausciamẽnt dl'ega, che passâ sot punt fora y l' pité de chẽ püra era.

Impormó dô da n pez rovëgn Margherita da la sprigurada, còi sò chẽ picia creatüra y disc a chẽ furesta, che â inçe n pü lascé de pité: „Çì ëis pa, püra porsona? Çì fajôs pa? Olà jôs pa? Sc'i sciafi da se daidé, spo l' feji bëgn ion”.

Impormó dô da n pez la püra era ê buna da baié y dijô: „Oh, sc'i saveses, çì püra era che iô sun!”

Margherita: „Co èis pa inom y olà sèis pa da cìasa?”

Chè pùra còscera tègn tres ciamó l' fazorel dan i edli y respogn: „I à inom Malia y i vègn da chël paisc corasò dlungia la cité”.

Margherita damana mâ inant: „Çi é-l pa che se drüca, çì se sta pa a còr?”

Malia se mèt indò a pité, mo ara é impò indò defata buna da se tignì ite, tan ch'ara é buna da pronunzié chèstes parores: „Çi pùra èra che iò sun! Chèsc pice pope, che t'às tl brac, é mia creatüra...”.

A Malia i vègn-el indò dèr da pité. Tla finada cunt-era inant: „Al é mia creatüra, mo...oh, çì pùra còscera che iò sun...mo i ne l'à nia cun mi om, che dess prèsc gni zrucl da la vera...”.

Margherita stò madèr y i cìarâ y scutâ, sciöch'ara aldiss na usc da l'ater monn ca. Tl brac â-ra chël pice, che s'la durmi pazificamènter y ne savò de düt nia, çì che l' monn fajò y çì ch'al dô suzedè cun vèl.

Le crist da Curt con Piz da Peres

(foto Erlacher)

Dò n mumènt de pausa è-l Malia che baia inant. Ara n'è nia plü buna da se tignì l' segret. Ara messâ fora impara, sciöch'ara messass se delibré da n gran pèis. Al é veramènter ste la providènza, ch'â mené adalerch Margherita, zènza suzedò-l ciamó n maiü spavènt.

„Nia da mi om ne l'ai”, disc ciamó n iade Malia, „mo da n n'ater y i à aldì, che mi om dess prèsc rové a cìasa, zrucl da la vera... Çì n spavènt, sc'al vègn al savèi de chèsc scandàl...vèl te vera y iò podèi ste a cìasa...y ti n fa na tara!...No, na tara ne podòi nia ti n fa y purchèl...purchèl...”.

Mò Malia n'è nia plü buna da baié inant, al ti gnò indò n té gran pité, che so corp se scassâ mâ.

Sègn che Margherita udò, tan assâ chè pùra era n'â, ti gnò-l inmènt, ch'ara messass daidè, mo purchèl messâ-ra savèi avisa, sciöch' la storia stò y ara disc: „Pùra còscera, i vèighi, ch'i èis na gran crusc da porté. I oress se daidè, mo i messèis me di döt cant!”

Malia â lascé da pité, mo ara tignì l' cè danjò y scutâ. Margherita indère ne zedò nia y dijò: „Dijé-me döt, Malia, spo se dèidi. I sun n n'èra, mo impò sài pa inè da scuté sciöche na fossa. I s'impurmèti da ne di a degügn nia”.

Chèstes parores de Margherita i â rot la desfidènza a Malia y ara alzâ l' cè y cìarâ ca cun de té gran edli plègns de legremes y dijò bel plan: „Buna èra...mi om ne podò nia savèi de chèsc scandàl, te mi paisc ne l' sà degügn, y purchèl è-i sègn pur fa ciamó n maiü picé...chèsc pice, che os tignis sègn te üsc brac, chèsc pice...uròi sciuré sura chèsc punt jò t'ega”.

Apèna ch'ara â dit chèstes tremendes parores, cìarâ-ra fit ia pur tera coi edli spalancà sö y stò tan chita cun düt l' corp, sciöche al foss na statua de pera. Dò da n pez i vègn-el spo indò dèr da pité, mo sègn è so pité döt plü lisier, döt atramènter. Al é, sciöch'ara ess lascé jò n té gran pèis y podess spo palsé. Margherita la lasciâ sègn madèr pité y i cìarâ a chè picia creatöra, ch' ara tignì te sües mans y che foss sègn bele magari ia in l'ater monn, sce vèra ne rovâ ailò adalerch. Ara se sintì vera-

D'invèr dlungia Armentarola

(foto Planinschek)

mënter sciöche na secunda uma, che i â dé la vita n secundo iade a chël pice môt.

„Chèsta porsona é destinada a vire”, se punsâ-ra, „y chësc pô mâ suzede cun mi aiüt”.

Inçe a Margherita i gnô-l sëgn les legremes a udèi tan de meseria. Mo Margherita é n n'ëra plëna de coraje y de fede. Ara se fajô ia purmez a Malia y i dijô: „Malia, chilò é l'aiüt de gran bujëgn. Scutede os, spo scuti iö. Iö à inom Margherita y sun a Surarüs da çiasa. Chësc se diji mâ, sc'i m'adoras-ses çiamó n iade. Malia, chësc pice ch'i tégni te mi brac, ne se dà-i nia plü . . . chësc me porti a çiasa. Y çiamó n iade s'l diji: „scutede os, spo scuti iö”.

Malia lê sö. Te sü edli mët-el indò man da gni luminûs. Ara i çiarâ fit ti edli a Margherita, la tol te na man y la baja, spo dij-era dui iadi dilàn y s'ój y se n va demez.

Margherita resta ailò, nia plü sora, mo cun n té pice môt, che durmí tres

çiamó söi brac. Ara i çiarâ spo dô a Malia, çina ch'ara sparì tl çiarü dl' altón.

Ch'ara foss gnüda insciö in chël dé, ne s'ess Margherita gnanca punsé tl sonn.

Çi fej-era sëgn? Dé óta? Çi disc mo so om y süa uma?

Pu ehee, söa uma! Ara mëss pô ji a medejines a söa uma. Mo Çi fej-era pa sëgn cun chèsta creatöra? Çi se pën-sa mo la jënt? Düc chisc pinsiers se fajô sëgn Margherita tratàn, ch'ara stò ailò sön chël punt y i çiarâ a chël pice viadù te sü brac, che s'la durmí tres çiamó y ne savô nèt nia dles straciaries de chësc pür monn.

Mo Margherita n'è nia na porsona, che stò bëgn dì a dubité. Ara se dijô a se instëssa: „Sëgn mëssi na óta ji a i cumpré val damì pur i trà inceria a chësc püre cosce, spo odarà-n bëgn”.

Y insciö va-ra inant y ara é pa defata stada te chël paisc, olà ch'al dô ester chël bun dutur pur söa uma. Söl

Motif dla Val Badia (foto Planinschek)

iade cina ailò s'è-l bëgn descedé n iade o l'ater chël pice, mo al s'è pa inçe defata indò indurmedi. Insciò è döt jü nia mal. Chël pice pope s'â ciafé n plu-maç y n guant nü y tratàn che Margherita è te stüia dl dutur, à-l scuté bel chít fora in porte sön n banch. Margherita ciafâ les medejines pur süa uma y fora in porte se tolò-ra indò söa sportula y chël pice viadü y se fesc söl iade cuntra cïasa.

Dò da n pèr d'ores ch'ara é jüda, ciafâ-ra fan. Ara se sènta jö y se mangia chël pü de cioce cun na pücia de pan sèch, ch'ara s'â tut cun vèra.

Mo Margherita, can ch'ara â ruvé y è pur lové sö y ji inant, â mo chël pice metü man de ciafé fan y se lascé ad'intène cun na usc, che gnò tres plü sterscia. Plü ch'ara l' scassâ y de maiüs scraiuns ch'al tirâ.

„Chèsta pô ji bela sègn”, se punsâ Margherita, „sce chèsta musiga va insciò inant cina ch'i sun a cïasa. Sègn na óta n'ài pa nia da i dé iö”.

Chisc pinsiers i fajô impò l' cör n pü pesoch, mo de plü ciamó l' pinsier de rové a cïasa cun chë creatóra: cì mai dijarà l'om? Cì mai dijarà la uma? Y la jënt, cì mai dijarà-ra? No mâ chisc fistidi, mo inçe l' pèis dl pice i è propi gnü n pü pesoch, mo sanbëgn, ch'al è chères domandes che i dô tres plü a cè. Co mëss-era pa respogne? Üna na risposta ne i plajô nia y l'atra, che i gnò inmënt, ciamó de manco. Forza de punsè ia y ca, se dijô-ra a se instèssa: „I messarà pu mâ i di, ch'i l'â ciafé da còi sö chèsc pice. Sègn, a la fin dla vera, é-l döt poscibel. Sc'i diji, co ch'ara é stada, és-i bun de me fa ji zruich y chirì chë èra. Olà ó-i pa inçe iö salté? Sta da udèi, cì ch'ara m'â minti dant”.

Chisc pinsiers i jô pur l' cè y ai gnò tres plü stersc. Al gnò inçe mumènc, ch'ara i muiâ oramai de cì ch'ara â fat y prèsc, prèsc i foss-el gnü l' pité. Mo spo è-l impò na usc dër sigüda, che

Fodara vedla (foto Erlacher)

Fistidi dla cōga (foto ac)

i dijò: „T'às salvé na porsona y chël sarà bëgn n bun fat assà”.

Chèsta cunvinziun i dô forza y ara jò indò plü debota inant. Ara â pa bëgn inçe ora de se n trà a çiasa, ch'al gnò bele scür dassèn y ara è chiamó colunc da çiasa.

Denant co rové te so paisc, ti savô-l, che l' pëis gniss tres plü pesoch, mo impò se dijò-ra: „Trà a lüter ne tira-rà-i mai”.

A çiasa l'aspetâ-i inçe ert. Al n'è nia dî, che la vera s'è rovada y tres chiamó rodâ-l de té fetra jënt pur incêrch, y spo na té ëra sora de nôt de fora... Bindecé ê-le, can un, can l'ater, che jò fora dan porta a odèi o aldi tla nôt, sce Margherita gnò. Süa uma n'è apëna buna da ste inpè, mo impò messâ-ra jì a udèi. Al è çez, che ne i lasciâ degüna pêsc. N iade dijò-ra inçe a l'om de Margherita: „Tone, a Margherita i é-l suzedü val”.

An cunesciô, che inçe Tone â gran festide. La mëda y Tone se n stò te stüa, mo zënza plü inant partì parora. Un y l'atra sintì l' pëis dl fistide dô Margherita.

Mo te n iade ê-ra ailò y daurì l'usc de stüa. Ara â fat tan bel plan da gni da porta ite, che ai ne se n'â gnanca anadé. Y sëgn stô-ra ailò, te stüa buna çialda y cun n plumaç sön sü brac y

te chël plumac bel fat ia n té pice môt, che durmì. N pez alalungia ê-l n chit, ch'an ess aldi vigni moscia joràn. Un se çiarâ a l'ater, sciöch'ai ne s'ess mai udü. Na gran novité è gnüda te chësta familia.

L' gran chit ê-l ste Margherita, che à röt y â metü man da cunté, avisa sciöche ara s'les â studié adòm söl iade: ch'ara â ciafé dlungia strada chë picia creatöra fata ia te n pèr de burduns, ch'ara â aspeté codì, mo che degügn ne s'â lascé ad'intène y che söa cosciënza i â comané de cöi sö chël pice y se l' porté a çiasa.

Margherita s'â dër debité da rové a çiasa a chë moda, mo a çiasa ê-ra jüda döt atramënter. Side söa uma, che l'om, è intenüs cun chësc fat y na vita nòia cun na maiü familia â metü man.

II.

La jënt dl paisc â bëgn metü man da baié chi pröms dis. Ai â aldi, ch'al è gnü batié n té pice pope tla çiasa de Margherita y che ai i â metü inom Carlo, mo can che ai â aldi avisa, sciöche döt s'è porté pro, spo â la jënt metü man da respeté chiamó de plü Margherita, che godò imprüma bele n bun inom tla vijnanza.

Les edemes y i agn passâ. Les ferides dla vera varì inc plan, plan y Margherita instëssa â ciafé mituns y mi-

Chësc é nosc auto (foto ac)

tans, na dërta schira, al falâ püch a la desëna. Mo Carlo gnô araté dai atri mituns de familia sciöche l' plü vedl y dai geniturs sciöche n dër möt de familia. Al ne gnô fat degüna desfarënzia coi atri mituns.

La laa â mâ plü tigni fora püè mëisc dô che Carlo ê rové te chë familia y ara se n'ê jüda ia da Chël Bel Dî de na mort lisiera. In ultima â-ra çiamó dit: „Çiaréde de chël Carlo!”.

Düè i urô bun, sciöch'al n'ess gnanca sciafié da ester de valgügn d'atri. Un indò l'ater, chi mituns, â metü man da jì a scora y ai se n fajô bëgn n pü de morvéia, che Carlo se scriô atramënter co chi atri mituns y chëres atres mitans de familia, mo de té mituns ne se n fesc mai dër tröp d'infora. Sc'al ê val möt dl paisc, che l' cuinâ o i scraiâ dô „furesto”, spo ê-l sü fredësc de familia che l' defenô, çì ch'ai podô. Carlo se sintí sciöche un de familia y i familiars l' tolô sö sciöche n sò. Insciô ê-l tla familia de Tone na gran armonia y döt jô inant, sciöche te vigni atra familia. Carlo gnô n stagno jonn y al chersciô bel plan fora

dal plumìn. A Margherita i dijô-l sanbëgn uma, çiuðì ch'al minâ veramënter, ch'ara foss sòa dërta uma.

Al ê jü a trà zétules cun i atri cum-pagns dl paisc, mo in chël dé n'ê-l nia rové a çiasa cun la buna lóna, mo dër cun la ria.

A çiasa se n'â-i atira intenü y Margherita, can ch'ara ê gnüda pro, s'l'â-ra cherdé sön na pert, y l'â damané: „Carlo, çì ast pa incö, che t'as tan la ria?”

Carlo s'ê ót da na per ia y â metü man da pité. Chësc i fajô a Margherita na gran impresciun y ara tol l' mües de Carlo te söes mans y l' damana çiamó n iade: „Carlo, no pité y di-me, çì che te sta tan a cör y çì che te fesc tan mé. Sc'i sun buna, ó-i te tó jô döt chël pëis”.

Carlo se tersc ia les legremes cun la mania dl samäre y forza de tantes é-l bun da di: „Sëgn sà-i de sigü, ch'i sun su al morrn. Chi dla vijita m'â dit incö, che os ne sëis nia mia uma, mo ch'i sun n fi de na zingaindra. Sëgn mes-sarà-i me n ji da chësta çiasa demez y lascé chë jënt, ch'i ti à dagnora urü l'

Plan de salines y Jü de S. Antone

(foto Erlacher)

plü bun". Cun chëstes parores i vëgn-el indò da pité.

Margherita l' lascia mâ n pü pité, spo bel chitamënter i dij-era: „Carlo, no ma no t'la tó tan sterścia. Da chilò demez n'ast mai bria de te n ji. Chilò pôs-te sté cina che t'ós. Che iö ne sun nia töa dërta uma, chël é vëi, mo che t'es de na zingaindra, chël n'é nia vëi. Iö t'à trat sö da pice insò, ciudi che töa uma ne sciafiâ nia; ara â chiamó mituns y la meseria laprò. Che chësta verité messá gni sö n iade, chël é da udëi danperfora. Carlo, sëgn sàs-te döt. Carlo, sta mâ pro nos cina che t'ós y sciöch'i t'à fat da uma cina sëgn, insciö fajarà-i inant”.

Chëstes parores é stades de gran medejina y cunsolaziun a Carlo y al se fajò indò coraje. Mo chël conesciò-n, ch'al é da chël dé inant gnü plü chit y an l'udò incè gonót sura pinsir. Dò valgügn mëisc messá-l ji pro i soldàs y te chël tëmp, ch'al é laprò, ne passá-l ia n n'edema zënza ch'al scriess a Margherita, ch'al i dijó dagnora chiamó uma, y ai atri de cïasa. Chères lëtres é vigni iade plënes de inchersemun dó chi da cïasa.

Tratàn ê-l rot fora la secunda gran vera y düc i plü bì jogn messá indò lascé la cïasa y süa jënt y jì sot a les ermes. Carlo â intant rové sü mëisc da soldà y â podü gni a cïasa. Söl iade da gnì a cïasa i gnò-l inmënt, ch'al jorass, tan bel i savò-le. Düc chi pinsiers, ch'al é tëmp de vera y ch'al ess incè vël messé jì sot indò, düc chi pinsiers é pur vël n iade dër dalunc. Dan sü edli ê-l mâ la cïasa y chë jënt, ch'al ti urò tan bun. Incè chi da cïasa l'udò indò ion gnon adalerch. Al é pö avisa sciöche un di sü.

Carlo é a cïasa, mo al se punsâ bëgn tres, ch'al gniss cherdé sot. Te chël tëmp, ch'al é sté a cïasa, i ê-l suzedü na cosa dër de morvëia.

N dé, ai â mefo dër rové de marné, y Carlo y berba Tone é n pü jüs a se pone, un sön ban da fur da üna na pert y l'ater da l'atra pert. Al é mâ plü chi dui ëi a cïasa, ciudi che i trëi mituns de cïasa é pro i soldàs da püces edemes y cater mitans é patrun y la plü vedla é fora in cïasadafüch, ch'ara lavà jö cun süa uma, mëda Margherita. N möt y na möta jö chiamó a scora y chi, apëna ch'ai â mangé, spo se n'ës-i.

Sennes

(foto Erlacher)

Chi dui èi n'â pa sciafié da fa n gran sonn, ch'al gnô Margherita da usc ite. Ara cherda Carlo y se l' fesc gnî ite te stangode, che ara â val dër de important da i di.

„Ci mai é-le indò”, disc scialdi adascusc Carlo.

Can ch'ai é trami dui te stangode, é-l Margherita che tol la man de Carlo tla sua y i disc cun usc dër sigüda: „Carlo, te sàs bëgn sëgn, che iö ne sun nia töa dërta uma, mo ch'i t'â ma trat sö y ch'i t'ó çiamó dër bun y chësc amur da uma restarà inant. Mo, Carlo, incö é-l gnü valgügn d'atri a te ciafé, valgügn che tö ne cunësces nia çiamó. Fora in çiasadafüch é-l tüa dërta uma, chë uma, che t'â lascé gnî al monn. Ara aspetta a te. Ara ô baié cun te”.

A chësta notizia é-l Carlo che mudâ mâ insciö curù, dal cöce al blanch y dal blanch al cöce. Al stô madër ailò, stare sciöche na statua de sè, y çiaara fit ia pur funz. Al i gnô inmënt, sciöch' al foss apëna tomé jö da les stères. Degun pinsier ne i tomâ plü ite. Na té notizia ne s'ess-el mai imaginé o aspeté. Mo sëgn è-ra chilò chësta notizia, sciöche n tranì dal cil plü bel sarëgn.

Margherita l' tignì tres çiamó pur na man y can che ara aspetâ deban do na parora da la boçia de Carlo, l' mën-era fora in çiasadafüch. Carlo i jô dô y al i gnô inmënt a vël instëss, sciöch'al foss n tier, che vëgn mené a marcé.

N pinsier i jô fora pur l' cè: „Co mai çiar-era fora chësta mia dërta uma?”

Döt i savô sëgn dër de morvëia, oramai sciöch'al foss furesto. Y sëgn è-le sön usc de çiasadafüch. Margherita â lascé ia söa man y mostrâ sön la dërta uma de Carlo, che é sentada dô mësa de çiasadafüch. Na bela èra çiamó, vistida da scior, y ara çiarâ fora cotàn plü da jona co Margherita.

Carlo, sciöche n môt döt spau, va ia dlungia y i toca la man. Na parora dà l'atra y insciö à-i metü man da baié de vigni sort. Margherita i â dé a chë èra val da mangé, mo an cunesciö, che chësta èra furesta ne n'â degüna pësc.

Inurchëltàn disc-era a Carlo: „Carlo, i sun töa dërta uma, i ess val dër

de important da te di, mo chilò desturbuns. I jun ia in ustaria a s'la cunté y intratàn pô-i chilò jì dô sü trus y sü laurs”.

Carlo n'urò imprüma nia cis la capi, mo spo é-l incè Margherita che menâ dô y ai é jüs trami dui ia da l'ustì, olâ ch'ai s'é sentâ jö dô na mësa y Carlo â aposté val da bëire pur vël y söa uma.

Vëra baiâ sciöch'na mascìn, can adascusc, can indò dër da d'alt. Can se fajô-ra ia purmez a ti baié it pur na orëdla, can lovâ-ra sö, spo sen sentâ-ra indò, mo la terdëca jô sciöche na batura da vëindres sanè.

Carlo ne dijô nia, al ne purdejô pa gnanca da di val, mo al ciugnâ çì ch'al é bun de no y fajô i pügns sön mësa, çina che an l'â udü lovàn sö y se n jì döt dessené da usc y da porta fora.

Chë èra se n'è incè trata defata y degügn ne l'â plü udüda tl paisc.

Carlo é rové a çiasa diüt desturbé y dessené y da la ria löna. Al s'é senté

Te Fanes (foto Erlacher)

jö dô mësa y â metü l' cè nanter les mans y insciö ê-l resté codî, çina che al é gnü ite te stöa Margherita. Can che ara l'udó ailò insciö, s'ê-ra sentada jö dlungia y l'â damané: „Carlo, çì ne büta pa nia? Çì é-l pa, che te drüca? N'â-ra nia buté cun töa uma?”

Carlo çìara sègn sö y disc: „Çì? Mia uma? Chè èra m'â metü al mcnn, mo al é döt val d'ater co mia uma? L' sgric ti à-i ciafé a chè èra, ch'i ne l'ó mai plü udèi”.

Margherita döt de morvèia: „Pu, Carlo, çì t'â-ra pa tan fat? Di-me-l, Carlo, di-me döt!”

Carlo: „Aé, uma, os sëis mia dërta uma, che m'â dagnora urü bun. A os se diji döt. Ciared madër, çì püra èra che chèra é. Imprüma urò-ra me baié sö de me n jì da chilò demez y de jì cun vèra te n hotel a lauré y davagné tröp. — Canta chèl — çì davagnà-n pa tan te n hotel sègn a tèmp de vera — canta chèl, mo can che ara udó, che iö n'urò ne n savèi nia de jì te n hotel, spo urò-ra çinamai me baié sö de la maridé. Punsé-se madër, çì n spavènt . . . çì püra èra desgraziada y fora dla grazia de Dì dl döt!”

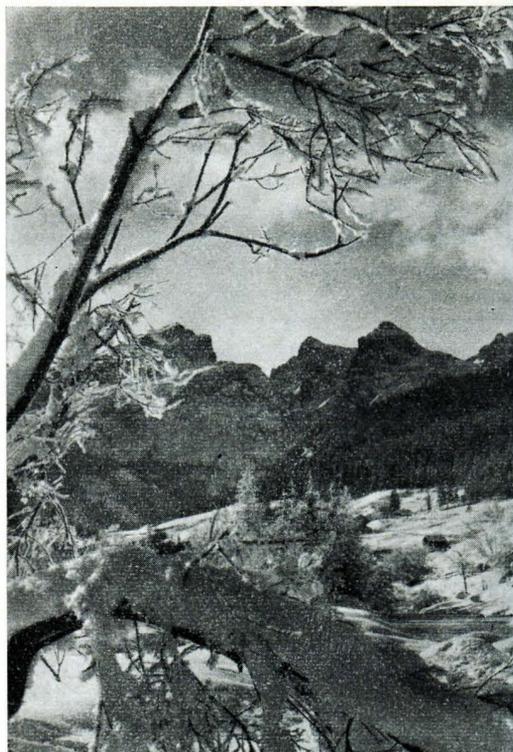
Margherita döt sprigurada dijò madër: „Pu, n té spavènt, chèl mine no, chèl mine no! Al é pö töa uma!”

Carlo s'ê scialdé dassèn y sègn mes-sâ-l fora cun döt cant, çì che é suzedü: „Sanbègn”, dijò-le, „ch'al é mia uma y chèl i à-i bègn ince dit, mo spo respognò-ra madër tres: „Chèl ne sà degügn, chèl ne sà degügn, ater co Margherita y chèra ne l' disc nia. I se n jun y se maridun y menun na bela vita y spo ó-i na bègn jö fa, che te n'âs nia bria da iì te vera”. Insciö dijò-ra tres y ara lovâ mâ sö. Spo m'ê-ra tan saltada, ch'i sun iö lové sö y me n sun jü zënza i dî na parora”.

Margherita: „N'â-ra dit nia zënza?”

Carlo: „Aah, sègn ch'i me recordî, ara à çiamó dit, che so om é mort y che iö à çiamó dui fredèsc, che é sègn te vera y che vèra laora te na gran ustaria de cité”.

Dô na pìcia pausa dij-el çiamó Carlo: „Chè èra, che dess ester mia uma, chèra n'uessi mai plü incunté, mo cun

Sella (foto Planinschek)

mi fredèsc bègn oressi çiamó rovè adóm”.

N pèr de dis alalungia udò-n Carlo cun la ria löna, mo spo plan, plan se desmentiâ-l indò ia çì che é suzedü y al diventâ inò chè porsona, che savó da cunté matades y stories y da mèt a rì jènt; chè porsona, che döt l' paisc â ion. Chèl avenimènt cun süa dërta uma, che ne fajò nia da uma, chèl é sté sciöche n gran temporâl, che fesc scür y pesoch, mo che passa y lascia indò gnì l' bel tèmp.

Deperpo che tan tröc jogn y èi maridà gnò cherdà tla secunda gran vera, è-l Carlo instèss y cun vèl tan tröc d'atri, che se n fajò de morvèia, che nosc Carlo ne ciafâ nia la cherdada sot a les ermes. Al é veramènter, sciöch'an s'ess desmentié chèl bel ionn, che i fajò parüda a tan de jènt y spezialmènter a tan de jones dl paisc y fora dl paisc.

Bel da n pez è-l la Tarîna de Jan, che â na bela y gran botega, che i stó dô dassèn a Carlo y i scriö lêteres, che burjâ d'amur y de surèdl. Inè Carlo la

udô ion chë bela Tarina dai ciavëis fosc y i edli bröms, sciöche dui lèc bi bröms dles munts dles Dolomites.

La relaziun gnô trës plü cialda y Tarina, che n'â plü degun pere, mo mâ la uma vedla y zota a çiasa, damanâ n dé a Carlo, che jô söl laur: „Carlo, i s'orun tan bun y iö adori n ël te çiasa, i se maridun”.

Carlo é spo stort pro te çiasa de Tarina de Jan y dô da trëi edemes à-i fat noza, mo bel chitamënter.

Inçè Margherita, che lasciâ Carlo ingert fora de çiasa, â impò sotman ion, che Carlo à ciafé n têt y na fomena, ch'al podò se gode pur dōta la vita.

III.

La vita é spo jüda pur Carlo y süa jënt regolarmënter inant.

Mëisc é passà y n bel dé l'â-l inçè vël ciafada da jì te vera. An pô s'imaginé, tan ingert ch'al lasciâ süa buna Tarina.

In chël dé, ch'al â messé se n jì, â-l

sanbëgn tut comié da söa fomena, mo spo ê-l çiamó jü sö da mëda Margherita a la perié, ch'ara præis pur vël, ch'al àis la furtüna de rové indò zruch a çiasa. Spo se n'ê-l jü cun d'atri cater dl paisc. Al é çiamó ruvé söla front, mo la vera n'â nia plü duré dî. Denant ch'ara jiss fora, s'â-l bel avisa çiamó ciafé na ferida tan sterscia, ch'al n'ê nia plü bun su da se trà inant y â messé ste ponü te n té paltàn plü de döes ores, tan ch'al s'â trat adoss n mal, che i à scurté la vita de cotàn. Mo impò ê-l sté un di pröms da rové a çiasa, can che la vera é jüda fora.

An pô s'imaginé, cun çì ligrëza ch'al é gnü tut sö da söa fomena y inçè da Margherita, che ti é jüda n toch adincuntra, can ch'ara â aldi, ch'al gnô. Cun vël ê-l inçè dui mituns de Margherita. L' terzo é impormó rové a çiasa dô cater mëisc.

La vita jô indò regolarmënter inant, Mo Carlo n'â nia plü dōtes chères forzes, ch'al â denant pur gauja de chë

I Tamers

(foto Erlacher)

desfridida, ch'al s'â trat adoss te vera. Purchël s'â-l chiri n laur plü lisier. Al s'â cumpré n auto y fajô l' taxist y sôa fomena laurâ te botega y ai viô dër bëgn y cuntènè.

Dui agn dô la vera, al ê dër n bel isté cun dis plègns de surèdl y de cialt. Na domènia domisdé disc Carlo a Tarina: „Tarina, incò juns tla val de Duronn a se gode valgünes de beles ores”. Sanbëgn, che Tarina â ion. Al tol l'auto y va çiamó a dô Margherita. Carlo i urô incè fa na bela ligrèza a la buna mèda, çiudì ch'al savô, ch'ara jô cun l'auto y çiamó plü, sc'ara podô jì sô a l'alt a ciaré incërç.

Düç trèi va-i cuntra la val de Duronn. L' plü bel surèdl sluminâ sön les Dolomites cun sôes beles valades, sü bì coi, sôes beles costes y munts y cun sü bì crèp, che mostra sciöch' dèic al cil.

Inlunch ê-l la jënt, che fajô santù, families intieres che jô deburiada a spazier, mèdes y berbesc, che jô a les funziuns dal domisdé, veramènter na bela domènia.

Da la gran val se destaca la val de Duronn, che se finèsc sô nanter les munts, i prà bì vèrè y i crèp plü alè, dër na bela val cun sü bosc da peciôs, da lersc y da ciers y spo plü insö i prà da munt cun sü tablà y les çiasotes y çiamó plü insö les çiajares y incèria tlap y pastorèc de tiers cun sôes çiam-paneles granes y piceres, che sona tan bun sön munt.

Çiamó n toch it pur la val de Duronn ês-i jüs cun l'auto, can ch'al ê dui èi, dui turistè, che tègn sô la man pur mostré, ch'ai foss ion gnüs menà n toch cun l'auto. Carlo sta chit y i lascia senté.

Ai cunta chi dui turistè, ch'ai ê bele jüs valgünes ores y ch'ai foss ion çiamó rovà in chël dé sôla munt de Suc. Al parô veramènter dui èi de gran nobilté. Feter atira spo és-i rova, da öna y da l'atra pert, te na gran cunteja y al parô, sciöch'ai s'ess bele da di cunesciü.

Dô da n pez indére messâ-i lascé l'auto, çiudì che l' tru gnô massa strènt y massa èrt y insciö jô-i deburiada

Furçia dai Fers

(foto Erlacher)

dlun cuntàn dô la val ite, cina sòn chël Jù, olà ch'an vëiga tan bel la munt de Suc y düc i crëp inceria. Ailò s'es-i sentà jö, à tut ca val püch da mangé pur la picia marëna y n bun gote de vin laprò. A düc i savô-l tan bel.

Ara jô cuntada ia y ca y damanada, olà ch'ai stô da cïasa, co ch'ai â inom y insciö mant.

Can che Carlo aldî, che chi dui sciori ê nasciüs te chël post, olà che vël ê gnü al monn, spo ê-l gnü curiüs y al i damanâ, co che süa uma â inom. Un de chi dui furesti tol fora de tascia la fotografia de süa uma y i la mostra. Carlo i cïara fit, al lê sö, al i vëgn les legremes ai edli y disc cun usc che tromorâ: „Os dui sëis mí fredësc”. Iö sun osc fré Carlo.

Margherita y Tarina y chi dui furesti stô madër a se cïaré. Ai n'ê cïamó bugn da pronunzié parora. Chi dui furesti rump l' chît, ai lê inc vëi sö, se fesc ia purmez a Carlo, i toca la man y düc trëi s'abraci. Trëi fredësc vëgn a se cunësce dô plü de trënt'agn.

L'ultimo surëdl sluminâ chë scena de trëi fredësc, che ne s'â mai cunesciü, mo s'â cïafé. Ai stô cïamó n pez ailò, cina che l' surëdl ê dô chi crëp plü alè jö, a s'la cunté y a s'impurmëte de rové plü gonót adöm, spo se destachâ-i, chi dui cuntra la munt de Suc y Carlo cun Tarina y Margherita cuntra cïasa. Chël dé ne s'âi plü mai desmentié.

Chësta é la storia de Carlo, che â döes umes: öna, che l'â cïafé y uró indò l' perde, y l'atra, che i à urü bun y l'â trat sö.

ALA LÖNA

O bela löna, löna d'arjënt,
 âste odü sciöch' nosta jënt
 roda intorón tl firmamënt?
 T'arâs punsé: Mo cì spavënt,
 sëgn vëgni propi sö da me
 a curiosé!
 O bela löna, löna luminosa
 nia impurmâl, sce jënt curiosa
 è gnüda fina sö da te
 a curiosé!
 Ci ôst' pa fa,
 chilò ne sai nia plü cì fa!

P. B.

UOINSTE.

LA ILA tl'urbar de CIASTELBADIA dl 1296

LA VAL BADIA (Les düs Signoris)

Anticamënter fô la val Badia proprieté dl grof d' Puster y Lurngau, nominé Volcold. Al â fat costrui l convënt de Saunapurch (Sonnenburg o Cïastelbadia) a San Laurënz i agn dal 1022 al 1039 y ti l'â spo scinché ales monies benedetines adüm con gran pert dla val Badia. Les comunes d' MARÒ, LA VAL, BADIA y CORVARA fô deventades proprietés dl'abadëssa de Cïastelbadia. Chëstes fô aministrades da n vicare d' süa nomina, ch' tignì la „Signoria” a AL PLAN. I possedimënc söl'atra spona dla Gadra ti fô gnüs dà dal grof Volcold al prinz-vësko de TRËNT, ch' fô n so parënt; chisc passâ spo plö tert a chël da PURSENÛ y chësc â so aministradù tl cïastel TOR an SAN MARTIN.

I paurz fô ilaota afitadins di gragn sciuri proprietarz terierz, a chi ch'ëi messâ paié „l diéjo” (fit in natüra o in scioldi) ch' gnë musuré in proporzium al nüz dl mesc da d'ëi laorè.

L liber dl censo (urbar-al dé da incö: libri d' possedimënc dl ufiz Tavorlar) plö vedl dla badia (abbazia) d' Sonnenburg ch' descri i mesc dla VAL BADIA con les condiziuns d'afitanza,

é dl'ann 1296; chësc é scrit in latin. L'ann 1325 fajô trascrì l'abadëssa Diemout von LÜENZ l'antich urbar latin tl todësch, acioche vigni monia l po-dess li y incë capi.

I mesc dles 4 comunes nominà tl urbar dl'ann 1296 y 1325 fô tla comune de:

MARÒ (ann 1296) con 34 mesc; (ann 1325) con 39 mesc.

LA VAL (ann 1296) con 50 mesc; ann 1325) con 52 mesc.

BADIA (ann 1296) con 73 mesc; (ann 1325) con 76 mesc.

CORVARA (ann 1296) con 5 mesc; (an n1325) con 8 mesc.

Signoris spirituales dla Val Badia

I proprietarz d' teraç (dles teres-Grundbesitz) o SIGNORIS spirituales tla VAL BADIA fô:

1) l prinzip-vësko da PURSENÛ;

2) l convënt SONNENBURG
(Cïastelbadia);

3) l capitl dl dom da PURSENÛ.

1) L prinzip-vësko da PURSENÛ, ch' fô prinz y signur dles teres dl Land TIROL, ciafâ dai afitadins dla BADIA chisc contribuè da dè jö tl cïastel d'ANDRAC (FODOM):

da 82 mesc: fit in scioldi o in roba da mangé (in natüra);

da 22 mesc: ojarahura y fit in scioldi;
 da 27 mesc: l diejo;
 da 17 mesc: tirz jogn (vidi, porci,
 asos, agni o giarines);
 da 10 mesc: agni;
 da 16 mesc: castruns o biseses.

2) Al convènt de Sonnenburg, ch' fô l patrun terrier (di ciamp, pra, bosc, éghes), dla salverjina, dla pësca, di mesc y dla jënt), messâ gni dè jö dai paurz l diejo al'abadëssa, ch' fô la decima pert dl nüez dl ciampoprè (tirz, blâa, cinamai pavè) in natüra o inçe in scioldi. Ti paisc fôl purchël i „cialc" dala blâa (cianòs aposta pur abiné adüm la blâa ch' messâ gni dada jö da d'altcun dai afitadins tla mesüra de n decimo dla racolta (un n star pur 10 d' racolta). L cialt dala blâa a LA ILA fô dlungia l ciastel dla Grançiasa; al é gnü trat jö l'ann 1958, mo la porta é ciamò conservada y porta l medieje 1687. BADIA con LA ILA y SAN CIASCIAN messâ dè jö pur 76 mesc.

Tl urbar dl'ann 1407 stâl n'anotaziun ch' dij: „la cuta porta 15 march al'ann y la cuta d' ciasadafüch 16 biseses y 16 vidi (mansuns) al'ann.

3) L domcapitl da PURSENÛ ciafâ dieji da BADIA dal'ann 1635 inant.

La Ila de Badia

Urun incö ti ciarè plö avisa al paisc de LA ILA tla comune de BADIA.

LA ILA à da vedlamënter incà dagnëra fat pert amministrativa dla comune d' BADIA, insciöch'ala fej pert ciamò dütaurèla al dé da incö. Zacàn, dl 1566, la comune d' BADIA fô partida in 3 pertes, nominades „zèches" ch' fô: la zeca de PESCOL (Pescall); la zeca de LA ILA (Stern); la zeca d'ARMENTAROLA (San CIASCIAN).

Ti documènè vedli (dal 1782—1858) vègnel nominè LA ILA „vijinanza" (vicinia, Nachbarschaft), dal 1859 al 1914 „localité" (località, Ortschaft); da chi-lò inant resultèila scritta tl liber fondiari dl Ufiz Tavolar d' BURNECH „frazion" (frazione) con data dl 19. 9. 1914 y con dèrt d' proprietè dla P.T. 112/II C. Castal BADIA.

La denominaziun „La Ila — Stern"

L'inom dl paisc „LA ILA" vègn con düta probabilitè dales prümes ciases ch' fô gnüdes fates incër la dlijia (1363) y la Grançiasa ia y ch' formâ l prim pic zentro abité — „vila" —, ch' s'â trasformè col ji dl tèmp tl paisc de „LA ILA" (LA VILLA — 1876 tla cherta geogr. dl'Istitut Mil.).

La denominaziun todëscia „STERN" vègn dala consagraziun dla picera „dlijia — capéla" in ABBAZIA zun „STERN" genannt (1516).

La prüma óta pòn li la parora „STERN" te n documënt dl ann 1468, olach'al sta scrit: „Hanns von Rubatsch zum „STERN"; spo ala fin dl 1400 „STERN auf der ABTEI"; dl 1566 Zech „STERN"; dl 1683 Johann Winkler von Colz zum Rubätsch im STERN.

La ILA vedla (dl 1700)

Pojiziun y divijiun dl paisc da La Ila

L paisc é situé in gran pert sòn la tèmpla sot l bosch dla münt de Gherdenacia, olach'al é desteniü fora pur na lughèza de zirca 4 Km; ma na picera

pert é stada fabricada dlà dal'éga in pojiziun dl sorëdl dala sëra. Al é chësta la tèmpla a Oriënt tra la morona di crëp dala Crusc y la granéga (Gadera). L'area, sön chëla ch' La Ila se destënn fora, à na largüra chedra de zirca 4,5 Km. Chilò podòn compedè 47 çiasas dan l 1920 con na popolaziun de zirca 300 perscnes; al dé da incö (1971 ultima compedada dla jënt), les çiasas é ruvades ala nr. 198 y la popolaziun a 690 unités.

LA ILA dal dé daincö

Dò na vedla divijiun, l paìsc é parti sö te cater pertes o vijinanzas:

- 1) la vijinanza de SOSASS y de SOSASS d' SOT;
- 2) la vijinanza de LA ILA zentro, con les localités Rottonara, Picenin, Sosach y Marin;
- 3) la vijinanza de VERDA con Ruac y Fontanacia-Morin;
- 4) la vijinanza de ALTIN y ÇIANINS.

Les vijinanzas

1) Vijinanza de SOSASS (SOTSASS) y SOSASS (SOTSASS) de SOT

Tl liber di mesc dl 1296 d' Çiastelbadia (Sonnenburger Urbar) é-l notè SUBTUS ZAZ y te chël dl 1325 Undersaz. Laprò stâl l'osservaziun, ch' chësc mesc à na gran çiacia y che al mëss dè jö da S. Micorà (6 dez.) salverjina al'Abadëssa dl convënt de Sunepurg.

Sön la vedla çiasa dala nra. civ. 24 ne ciàfen degun medieij, mo dal modo de costruiziun vëighen ch'ala mëss éster dër vedla. Ala fò abitada zacan da 4 families: dai Sotsass, Picolruaz (Créto-la), Surarù y Dapunt (jagher).

„Sosass” indichëia la pojiziun dl mesc sot l sass; al é tl medemo tèmp l'inom dla vijinanza y d' familia. L cognom SOSASS o SOTSASS s' lascia bel documentè l'ann 1589 con Maria, filia de Pire de SOSASS; 1591 Iacomo de Subsasso; 1592 Cristiano de Sosasso.

Dan da valgügn agn l mesc d' Sepl SOTSASS é jü venü y la familia s'é trasferida a Valdaora — Olang —; con chësc avvenimënt é mort fora l cognom SOTSASS a La Ila.

L'ann 1563 él nominé Daniel de SOTSASS de SOT „Undersass” con n mesc dla grandëza de 2 iugeri (Joch), na pastüra, na çiasa y pra de 5 giornades da setù.

La çiasa d' SOSASS d' SOT é stada fabricada söla vedla ch' fò gnüda trata jö piüc agn dan la prüma vera mondiala; çiasa y majun tacâ adüm. La costruiziun nöia é destacada dala majun y porta la nr. civ. 22.

2) Vijinanza LA ILA (zentro) NINZ-çiasa sora (localité)

Ninz é nominé tl'urbar da Sonnenburg „INZ”; 1296 Inz, 1541 Hynntz, 1754 Gueth Innz am STERN, 1840 Ninz Höfl.

La vedla çiasa da Ninz con la majun tacada purmez portâ la numera d' çiasa 18; dl 1954 gnëla trata jö y fat sö la çiasa nöia nr. 92 con la majun separada.

Ninz é nom dla localité y cognom d' familia. Al s' lascia bel documentè dal'ann 1694: de Ninz, nominé l' Zolet; 1760 Dorothea de Ninz; 1782 Johann Jakob Ninz; 1831 Anna Maria Ninz. Con chëst'ultima él probabilmënter mort fora l cognom „Ninz” a La Ila.

Plosigü se tràtel d'n diminutiv dl' inom personal „Ignazio”.

a) ROTTONARA (localité)

La localité é nominada tl'urbar dl 1296 sot al'inom ROTUNAIRE et SAZ-ZICH y te chël dl 1325 ROTUNAIRA; t'n document dl 1541 pòn li LOTONARÄ in SASSEGG; 1566 ROTTONARA; 1588 ROTTINÄR y te n ater dl 1689 ROTTONARÄ.

Dl 1780 vëgnel nominé 3 mesc adüm con çiasas y majuns a ROTTONARA y çiasa ROTTONARA; chilò abitâl ilaota

3 families. La vedla ostarìa dl'Ost à t' so bopn (insegna) na stëra col medieje 1742. Dl 1840 él nominé n toch d' òiasa fabricada pro la òiasa vedla.

„ROTONARA” é la denominaziun dla localitè y tl medemo tèmpe inçe cognom. Tl liber di imprèsè de Sonnenburg ciàfen notè l'ann 1563 Peter y Baldassar ROTTONARÀ, dl 1588 Iaromir de ROTTONARA, dl 1589 Ianes de ROTTONARA.

L toponim ROTTONARA signifiçhèia: rot, rovina (ruptum arius, plan rot).

Les òiases dla localitè ROTTONARA R(O)TONARA) é:

numera civ. 15 ostarìa-albergo Stella — STERN, ch'albergià naota 3 families;

numera civ. 36 òiasa dla Maróra (naota betèga);

numera civ. 14 òiasa (Matì=Mozel);

Òiasa Mariandl

numera civ. 16b òiasa Mariandl (plòsigù la plò vedla òiasa dla vijnanza Rtonara (naòta fòla abitada da 4 families y â na stüa sora, ch' fò partida in 4 pertes. Vigni familia messâ s' contentè d'n chert d' stüa;

Òiasa Cramer

numera civ. 16a òiasa Cramer (ch' taca adüm con la òiasa 16b); l patrun fajò

l cramer-ambulant y tignò n pic „bar” sciöch'al mostra n desègn dl „got y dla boza” dlungia l'entrada;

numera civ. 17a—17b òiasa dl Püter con düs partides: Costadedoi y Granruaz. La òiasa à portes dal'ergo toronn y söla fazada desot i vèghen l medieje 1687;

numera civ. 34 òiasa de Batista d' Mène (adüm con la majun);

numera civ. 28 òiasa da Plaön (òiasa sora). PLAÖN é scrit tl'urbar d' Sonnenburg dl 1296 sot l'inom „PRABYL-LON”, dl 1325 PRABILLON, 1541 PLABION, 1566 PLABIONG, spo mesc PLAON = Plaön. PLAÖN é nom local, metü adüm da pla (pra) + bogh.

PICENÏN (localitè)

La òiasa vedla é iscrita tl'urbar dl'ann 1296 sot l'inom „SOTSECK-MEZ” con düs partides: de Mène y d'Alvijio y porta la numeraziun 13b; ala ne n'à degüna data de costruziun mo dal modo d' fabriché y dales portes d' cianò dal'ergo toronn pòn punsé ch'ala ais na respetabla eté. Ciamò n'atra zircostanza dà destomonianza de süa gran veçiaia. Tla stramésa tra l port y la stüa ciàfen batü ite tles parances grijes-fosces mindecé n òs blanch. Chisc òsc é dènz dla jènt d' òiasa, ch' gnè chilò abinà sö y conservà, pur ne messèi impermò s'i chiri adüm l dé dl giudiz universal. Dailò vignun mèss s' prejentè col corp „intir” dal divin Giüdize, insciöch'èl fò ste crié. Insciò la vedla credènza de tèmpe da zacàn (berba Cèch d' Mène). Tl'urbar dl 1325 éla nominada „SASZICK de METZ; 1541 SASSECKH de

PICENÏN-Sotseckmez nr. 13/b

METZ RUBATSCH; 1780 SOTSECK-MEZ.

La çiasa fata purmèz dala pert de sura é plö jona. Ala é impermò notada a Suneburg l'ann 1563 sot al'nom PRIZONIS o PITZENING; 1609 PITSCHENING, 1703 PITSCHENING; 1780 vègnel nominé 3 mesc adüm con çiasa y majun.

La injunta pro la çiasa da Picenin nr. 13a vègn nominada „çiasa dla Surda”.

PICENIN o PICENING é l'nom dla localité con derivaziun da „pinus, picinus, picea, peció (abete rosso — Fichte) = localité da bosch d' peciós o pac.

PITZENING o PIZZININI é ince cognom derivé dala localité. La trasformaziun d' chèsc cognom é chësta:

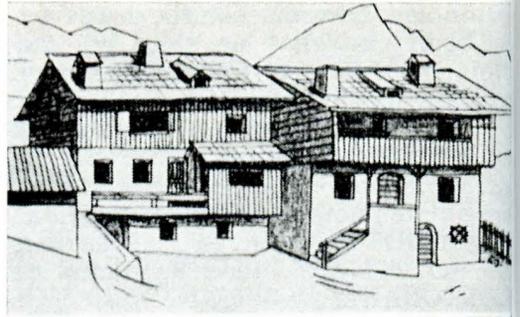
L'ann 1563 vègnel nominé Iaco da PITZENING, 1568 Cristoforo calicaro de PICININO, 1598 Iaco PIZENIN, 1638 Domenico PIZENIN, 1676 Iaco PICENIN, 1700 Jandomëne PITSCHENING, 1736 Janmatì PITSCHENING, 1769 PIZINING Alvijio, 1821 PIZINING Ujöp, 1855 Micorà PIZZININI.

Localité SOSSACH

c) SOSSACH (localité)

Tl'urbar dl 1296 é nominada chësta localité ZASICH terziun y dl 1325 ZASSICH, ùi mesc a SAZICK l terzo (Dominigo); l gran ZASSECK é nominé BURSUSAIRA. L'ann 1437 vègn nominé Iaco da Saseck; te n documènt dl 1475 Petrus de Saseko; 1563 Blasy de Sassegkh o PITZENING y Domenico de Sossegkh; 1588 Saseckh l terzo Marin Rubätz; 1780 SOTSECK con 3 mesc adüm con çiasa y majun.

Çiasa nr. 12 a Sossach borjada jö l'ann 1892

La vedla çiasa (düs çiasas ch' tacá adüm) portâ la nr. 12, fò partida in 4 pertes y abitada da 4 families: d'Alvijio, Ujöp de Tita d' Tone, Brides (plö tert Vijo da Verda), i Mussner y Maria Algran, suranominada „la grofa”. La çiasa vardô jö la jöbia Santa, ai 8 d'auri 1893. Düs families se fajô sö les çiasas nöies nr. 38 y 39, üna jê tla çiasa nr. 40 y l'atra tla nr. 35.

SOSSACH é l'nom dla localité y significhëia „sot (1 sass) sëch” (probabilmënter sass d' Gherdenacia).

L cognom SOSSACH o SOTSÄCK vègn dant t'n documènt dl'ann 1782 Gregori SOTSECH zu SOTSECH y te n ater dl 1831 Josef Sottsäck; chèsc cognom nenn é plö t'La ILA.

Calonia — scola

Ala fò gnüda fata i agn dal 1801 al 1808 pur l'abitaziun dl prô ch' fò ruvé tl'espositüra d' nöia istituziun l'ann 1805; tl medemo tēmp â ince scomencé l'istruziun pur i mituns dl'eté scolastica, impartida dal prüm esposito-maester can. Jambatista PEDRACER. Tl local d' calonia basite fò la vedla stüa dala scola, ch'â servi pur pass 100 agn.

La çiasa dla scola elementara

Dal'ann 1908 incà, l'aula scolastica fò gnüda arjignada tla çiasa d' nöia costruziun nr. 43 con l quartir dl maester tl secundo piano. L'aula fò üna sora, luminosa y grana, olach'al â lerch da 60 a 80 scolari.

Scola nòia

Çiasa dla SCOLA

Con l crësce dla popolaziun scola-
stica fôl ste nezesciarîo la costruziun
d' na çiasa nòia pur podèi contignì diùc
i scolari. La gran costruziun gnê sco-
menciada l'ann 1957 con 6 aules, ch'
vègn adorades dal'ann de scola 1959/60
incà; al dé da incö él laite i scolari dla
scola elementara y dla media, con
adüm zirca 150 scolari.

Capela dla Madonna de Lourdes a Colpinèi
La capela d' Col Pinài

É gnüda fata sö pur l'interescia-
mènt dl'esposito siur Iaco PITSCHER
l'ann 1896; ala é dedicada a la
Madonna de Lourdes.

La picera çiampana t' çiampani
provègn dala dlijia da LA CRUSC d'
Badia, portada jö da P. Costamoling
da LA ILA.

DLIJIA vedla y GRANÇIASA

La dlijia

La prüma dlijia-capela é dl'ann
1363; l medieje é ste ciafè sö al tèmp
dl prolungiamènt dla picera dlijia l'ann
1888 sön la fazada dala pert desot
dlungia l pic üsc, sot l depènt d' san
Crestof. L'ann 1516 gnêla consagrada
dal vèscio Johannes KNAUFL con la
dedica a Santa MARIA dala STÈRA.

Incèr la fin dl 1600 fôl tomè l çiam-
pani, ch'â roviné dassènn l presbiterio.
L'ann 1697 sté indò l çiampani nü söla
medema fondamènta dl vedl y con
n'altèza de 43 m. Tl çiampani vedl fôl
diùs çiampanes: chëla dal „misdé” dl'
ann 1654 y chëla dal' „angonia” dl 1515;
chësta é çiamò dütaurela tacada söles
armadüres, fates dal armadü Tone
CLARA da Lungiarü l'ann 1885.

L'ann 1888 gnê arlungiada la picera
dlijia pur la prüma óta y depènta fora
dal depenjadü Mati da Grones l'ann

Dlijia arlungiada (1953)

1897. Pur la secunda óta gnêla arlungi-
giada dl 1953 y depènta dal moler aca-
medich Hans PESKOLLER (fi d' Mati
da Grones).

Plòt(e)n

É n pic mesc nü y nenn é purchèl mai ste ales dependènzes de Sunenburg; la cìasa porta la numra 27.

d) Mariè (localité)

Grançiasa (ciastel COLZ)

Pur mancanza d' documènè (ch'è jüs purdiùs o magari inçe desdrüè) ne conèscen con prezijium l'ann de fabricaziun d' chèsc ciastel, mo a giudiché dala pesocia costruziun pòl ester almanco dl tèmp dl 12. secolo. An à notizia, ch'a chèl tèmp fòl n zert Domène de Colz da LA ILA consiadù-ministerial

Ciastel COLZ

dl patriarcha d'AQUILEIA. Tl urbar d' Sonnenburg purater él impermò nominé chèsc ciastel l'ann 1468 y chèsc plösigü pur l fat, ch' dan da chèsta data fòl vardü jö l jaz dl tèt col cìampani d' guardia, ch' passà a mez l tèt sö, sciöch'an po ciamò odèi dai lègns carbonisà dl basamènt. Te chèstes condiziuns fòl restè plösigü pur agn arbandonè, olach' i dènz a coda d'udundra di muraliuns jè tres plö imalora.

Finalmènter l'ann 1468 gnè indò fat sö l tèt y l ciastel gnè arjigné ca pur podèi abité, insciöche al s' prejènta al dé daicö. Sigü sà, ch'i muraliuns de difeja fò gnüs alzà a 7 m. mò l'ann 1582 da Crestof COLZ (n parènt di assassins Jambatista y Caspar ch' fò ilaota vicar a Ciastel dla val de Flam). Dala pert verscio l ciastel, fòl gnü fat na sort de soràsc ti muraliuns con tröc büsc da stloptè pur podèi plö saurì se defène dales armades dl vèscò da Pursenü Cr. Andrè SPAUR, deach'i Colzer de Freyeck se temò dò l fat d' sanch dl

Gran Bracun da na spediziun de castigo; l vèscò fò patrun y suprem giudice tles teres d' so vèscovado.

Valgügn agn dò l teribil delit dl vergognus assassinio, i fò gnü tut düè i possedimènè ai Colz de Freieck da Picolin y con la mort dl'ultimo descendènt dla familia (l'assassin Jambatista, mort al scomenciamènt dl 1600) fò passè la Grançiasa ai WINKLER da COLZ zu RUBATSCH de LA ILA (1683?); dai Winkler ruvâla ai Mayrhofen da Sompunt, ch' l'â albüda pur püch tèmp y da chilò inant servila pur cìasa di püri dla Comune de Badia (incina al 1810?). Ultimamènter ruvâla pur via de lizitaziun tles mans de düs families da paur: ROTTONARA y PESCOSTA.

Dles 4 torz ti cantuns di muraliuns n'él ciamò restè düs sö la pert nord. T' chèla curida dal tèt fòl n pic quartr ch' vardò jö l'ann 1912 con la vedla „grofa" ch' l'abilità; plö tert gnèl indò arjigné ca da podèi abité.

L'ann 1967 gnè venü l ciastel con les torz y les düs families se fajò sö les cìases nöies nr. 168 y nr. 8.

La prüma anotaziun söla Grançiasa a Sonnenburg é dl'ann 1468 ai 4 de jügn: Hanns von RUBATSCH zum STERN; 1468 Hanns von RUBATSCH aministradü d' TOR a S. MARTIN; 1683 Joh. WINKLER von Colz zu RUBATSCH in STERN; 1805 cìasa di püri dla comune de BADIA, spo proprieté de düs families da paur cina l 1967, olach'ala gnè ventüda. L ciastel COLZ porta les numeres d' cìasa 11/a y 11/b y la Tor à nr. civ. 25.

Inanter la Grançiasa y la dljia fòl naota na picera cìasa ch' servì pur cialt dala bläa. Chilò gnèl abiné adüm la bläa ch'i paurz messà dè jö vign'ann pur cunt dl „diéjo" ales Signoris. La porta, ch'è ciamò conservada, porta l medieje 1687. L cialt é ste demoli l'ann 1958 y süa fondamènta pòn ciamò odèi dlungia la cìasa nr. 106.

Meztrü (Calbüsc)

1296 Metz Troy, Sub Troy y Rabascha; 1325 Metz Troy, under Troy, Ribasca (Ruacia); 1780 cìasa dl daz a Metz-Tru.

Meztrù

La cìasa vedla â 4 stüs, ch' fô abitada da 4 families, é stada demolida l'ann 1958; les düs cìases nòies ch'é gnüdes fates sö porta les numeres 84 y 100. Ales é stades costruides te n'ater post plö al'alt, nia dalunc dala cìasa vedla, ch' portâ la nr. 19.

Meztrù é nom local ch' significhëia: cìasa a mesa strada söl vedl tru da Pedraces a Corvara, ch' passâ basite dlungia l'éga; pur l'importanza dl post funzional inçe naóta l „daz” chilò. L post vëgn nominé pursolito „Calbüsc” (cìasa t'na büja dlungia la Granéga), olach'al passâ anticamënter l „tru” ch' menâ sön i jus d'Inzija y de Gherdëna.

I 3 lüsc fô nominà: Suratrù, Meztrù y Ruacia rüa = riva; rivo + acido = rü aje).

Marìn (localité)

— Marìn de Sura —

MARIN de SURA y de SOT é scriè tl'urbar de Sonnenburg sot l'inom de „SOTPLEIMARIN”.

1296 ciäfen Play, Cudes y Plaipaderne; dl 1325 i medemi inomz con

Marin d' Sura

morin ze Unterplai; 1566 figurëia la denominaziun Marin de Sura y Marìn de Sot y l mesc Plai; 1780 mesc Sotpleymarin, l morin (Metz Mühle und Stampf — da majenè y da pires con abitaziun); finalmënter dl 1840 vëgnel nominé l mesc Plaimarin zu STERN, Marìn am Stern, Marìn de SURA.

La cìasa Marìn é na gran costruziun vedla, düta d' mür, ch' porta l medieje 1620. La cìasa é stada visibilmënter trasformada con injuntes y restaurada; naóta servila da abitaziun a 3 families; ala porta la numera civ. 9/a y 9/b.

— Marìn de Sot —

Marìn de Sot é nominé pur la prüma óta l'ann 1566. Chilò fól naota na cìasa sora, grana sciöch' chësta dal dé da incö y abitada da 3 families, conseciüda col surainom de: superbia, meseria y varizia. L'ann 1860 (?) vardöla jö: üna dles 3 families (meseria) s' fajö sö na cìasa separat ch' porta la nr. 31;

Marin d' Sot

les atres düs restâ tla vedla cìasa, ch' gnè arjignada ca da nü pur podëi abité ilò inant. Ala porta la nr. 10/a y 10/b y degüna data d' costruziun imbanësc süa eté plö tosc vedla.

Marìn o Maring é l'inom dla localité.

Maring é inçe cognom, ch' po gni documentè dal'ann 1595 con Baldassar de Marino; 1831 Johann Maring.

„Marino” é inom d' persona, ch'é diventè a Rorai „Marini”, a Gherdëna „Morin”, a La Val „Moling”.

3) Vijinanza da VERDA

1296 Planmulyn, 1325 Plamulin, 1566 Play, 1689 mesc Plai, Plaimoring, 1840 cìasa dl daz a Planmoling; l mo-

rin a mondüra y l scartac dala lana nenn é nia nominà.

La çiasa vedla é stada demolida l'ann 1959 y fô signada con la numera 6; a giudiché dala parüda, fôl na pluri-centinaria costruziun, mo degun me-

Çiasa dl Tiscèr

dieje signà süa prezija eté. Pur l plö gné nominada chësta çiasa „it' dal tiscèr”.

Söl medemo post gné fabricada la çiasa nöia nr. 102.

Planmorin é l'inom dla omonima localité; Planmulin, Planmoling, Planmurin = Plan dl morin.

Çiasa „tal Mónia”

Sot la çiasa dl tiscèr, a man dërta dl rü da Ruac, vëighen çiamò in pert i müurz dla fondamënta d'na vedla çiasa, ch'é jüda dan da püè agn in rô; ala fô cunesciüda sot al'inom „çiasa dl Mónia”, signada cola numera civ. 5 y l post vëgn nominé „tal Mónia”. Ala vëgn impermò nominada dl 1780 çiasa dl slosser con fujina, majun y stala pro „Granruac de Sot”; çiasa dl daz dl 1840 (pur gauja dl tru vedl da Meztrü a Corvara ch' gné adorè dai passanè).

Çiasa dl Feur

Çiasa dl Feur

La fujina vëgn impermò nominada dl'ann 1780 „Granruac de Sot”, 1840 çiasa dl Feur a Sotruac; al dé daincò dejabitada, nr. civ. 7.

b) Ruac (localité)

Iscriziun tl'urbar de Sonnenburg: „GROSSRUBATSCH mit FALKUNG”.

1296 Ruatz, Falmurken; 1325 Ruatze, Valmurcàn; te n documënt dl'Abadessa Diemut dl 1327 vëgnel nominé n Iacobus de Robot, 1437 Zuann von Ru-

Siéia dl çiestel da RUAC

batz; 1566 Rubatsch, Calcuch, terz Rubatsch; 1689 Grossrubatsch; 1780 Groß Rubatsch con mesc d' Falkung, l morin d' çiasa con les pires y la siéia (Sagmühl); 1840 Großrubatsch y Kablung, Großrubatsch con Colcuch; 1900 Granruaz, Ruaz.

Nom local: Ruac (da rovina) cfr. Ruacia, Rúa! germ. Rubatsch; cognom: Granruaz (germ. Großrubatscher), Ruaz — Ruazzi (Rubatscher), Piccolruaz (Kleinrubatscher) — Piccolrovazzi (a Rorëi).

Çiestel da RUAC da zacàn

Çiestél da RUAC — Notizies

Sön la tèmpla dla munt d' Gherdenacia a pé dl bosch, olach'al s' slergia

fora i pra y i cìamp dla localitè Ruac, stè naota sö al alt sura l stradun l potènt ciastel „RUAC”, metü ilò a verda dles düs strades ch' mëna ai jüs d'Inzija y d' Gherdèna a proteziun di viandanè. Süa superba maesté d' forzeza al'antica â purater inçe messè se storje ala forza dla destruziun de cataclismi tl tèmp de seculi y, plègn de sfèsses dal tèt ala fondamènta, âl mesè gni demolì l'ann 1912.

L ciastel da Ruac dess éster ste, con chël de ASCH—BRACH, üna dles prümes ciases tla val Badia. Pur la prüma óta vègnel nominé tl plò vedl Urbar de Ciastelbadia, l'ann 1296, mo süa costruziun va zènz'ater d' seculi inò. Al é ste l'antica residènza di nobli da RUAC, na parentela di nobli ritri ASCH-BRACH; trami dui â tl bopn l cian col'os tla boèia. Canche la descendenza di nobli RUAC s'â destudé con la mort d'Jan da RUAC l'ann 1587, ruvâ l ciastel ala cìasa BRACH da ASCH. Jan da RUAC é ste supolì a Sarns, tla cùra de Pursenù.

Tla storia dl'assassinio dl Gran Bracun pòn lì, ch' Francèsch da BRACH â dormì la nòt dal 7 al'8 de zèmbel dl 1582 pro sü parènc tl ciastel da RUAC y fò jü da doman adora a vjitè l daz da Corvara. Dai spiuns di COLZ, ascognüs tla Grançiasa, fò sta avertis Janbatista COLZ y so müit Caspar Martin ch' l'aspetâ tl bosch d' Colmaladèt, olach'èi l'â copè a tradimènt söl iade zrucl da Corvara.

Al é poscibil, che l ciastel da RUAC sides stè a n tèmp coleghé con n tru sot tera (tunel) con la Grançiasa. Tla

Ciastel da RUAC dan la demoliziun (1912)

fazada dala pert defora fòl na porta pesoèia d' fer inrujada ite, ch' condujò it pur n gran büsc, olach'an ne pudò udèi na fin; la distanza da n ciastel al'ater fò apèna de 600 metri.

L ciastel da RUAC con so gran mesc (Granruac con Falkung, Falmurken, Colcuch y Ruac de Sot) fò bel ruvé dan dal 1736 tles mans dla familia da paup Großrubatscher.

Al tèmp dla demoliziun dl ciastel da RUAC (1912) abitâ ilò 3 families dal cognom „GROSSRUBATSCHER o GRANRUAZ”. Düs de chèstes families s'â fat sö les ciases tla medema localitè ch' porta la numera civ. 46 y 47.

c) Fontanacia — (localité)

1296 Fontvnatze, 1325 Fontunats, 1541 Fontanätschä, 1689 Fontanatscha,

FONTANACIA de SURA

1780 mesc Fontanatscha con morin.

Vedla cìasa renovada, abitada da 2 families: nr. civ. 4/a (dl Ross) y 4/b (dala lana).

Vedla cìasa de Jann (de Sot) nr. civ. 3, ne n'é nia nominada tl vedl urbar da Sonnenburg.

Hotel DOLOMITI (Soz) nr. civ. 41 (d' costruziun relativamènter jona).

Fontanacia, nom d' chèsta localitè; derivaziun da „fontana” col sufiz „acia” = la ria fontana o la fontana ajia.

Fistill: cognom derivé da „fisti”; 1605 Gasparo de Festin; inçe nom local de Badia (Fistì) y de Corvara (Plan Fisti).

d) Verda — (localité)

Tl urbar da Sonnenburg dl'ann 1296 él scrit Warda con dui mesc y te chël dl 1325 Varda. L'ann 1437 vègnel no-

miné Hans von Werda y dl 1563 Sigmund y Domène von WERDA. L'ann 1566 vègnel spartì l mesc in trèi pertes: VERDA de SURA, de MEZ yy de SOT coi inomz: Iaco da Verda, Cristian y Balzè. 1780 mesc Verda con morin.

La vedla cìasa 1/a y 1/b é abitada al dé da incö da trèi families y süa eté pòn ma calculè dal tipo de costruziun, deaché an ne po ciafè sö l medieje d' fabricaziun.

VERDA

L toponim „VERDA” significhèia: vardè, odèi, odlé, fa guardia ai passané y al trafigo söl tru tan important d' comunicaziun con i jus ch' mëna ales valades dla fertiliscima planüra padana.

VERDA (Varda) cognom d' familia: 1437 Hans von Warda, 1567 Iaco da Verda; l cognom é ma plö tla val de Fodom al dé daincö (scrit VARDA).

4) Vijinanza ALTIN — ÇIANINS a) Altin — (localité)

La localité ALTIN é impermò nominada l'ann 1780, cìasa dal Ting (tl cataster dala cuta) y l'ann 1840 Altin d'LA ILA con la fujina (al Ting in STERN).

ALTIN - Vijinanza

La vedla cìasa nr. 21, söla spona dërta dla Gadera, ch'é stada renovada y trasformada dan da più agn, ne mostra plö la parüda d' „cìasa vedla”.

ÇIASA nr. 21

Çiasa Altin nr. 32 (da Tita da Çiampidél) con mesc destachè dal gran mesc d' çiajara da Çiampidél y la siéia, ch'é stada desdrüta dales regosses dl' ann 1966.

Çiasa nr. 32

Na cìasa vedla d' chësta localité é inè la „vedla” fujina con l'abitaziun, ch' porta la numera civ. 20.

ALTIN é l'inom dla localité y vègn probabilmènter da VALENTIN (Valentin, Tino, Tin); „ji jö dal TIN” (Altin).

Çiasa dl CRAMER

Pur la costruziun dl stradun l'ann 1890, ch' passà sot l paisc d'LA ILA a mez les campagnes ite, la vedla ostaria dl Cramer tla vijinanza de ROTTONARA gnè portada da Ujöp KOSTNER jö dal stradun nü, olach'al fabricà sö na cìasa nöia con l'ejerziz d'ostaria y botèga. La cìasa portà la numera civ. 37. Söl'ergo intern tl port d' cìasa stèl scrit con beles lètres a curusc chësc motif:

Cramer

**GRÜSS GOTT! TRITT EIN
BRING GLÜCK HEREIN**

Al dé daincö, la çiasa é trasformada y tröp ingrandida. Ala porta la scritta: HOTEL LADINIA.

b) Çianins — (localité)

1296 Canis de subtus, 1325 Caneis daz under; Caneis daz ander; a Canis dui feudi (Lehen); 1566 Canings; 1780 mesc Unterkarings adüm con l'avèi „Clusura da Pre”; 1840 spartiziun in düs pertes: mesc de çiajara (Schwaighof) Canings; y Canings possedimënt „Clusura da Pre”.

La vedla çiasa borjâ jö l'ann 1908 y les düs families CRAZZOLARA s' fajô sö düs çiasas separades: a Çianins

CIANINS (nr. 101)

sön les vedles fondamëntes nasciô la çiasa nöia nr. 101 y in pojiziun plö bassa, a mez la campagna, gnê fata la çiasa nöia nr. 45. La localité vëgn nominada „Çianins de SOT”.

Çianins: toponim ch' vëgn da „campus, cannetum”.

Canins: cognom, documentè dall'ann 1589 Zanno de Canines; 1594 Betta supra Canines; 1607 Susanna fiola del Tone sopra Canins.

Nota: i 4 mesc de çiajara Çianins, Cra-ciorara, Peslalz, Adang y l'ostaria da La Müda sotstè diretamënter ala Signoria dl vesco da Pursenù dl ciastel d'ANDRAC da FODOM, olach'èi messâ paié les cutes y dè jö l diejo.

F. P.

T'AMPEON.

ALTÓN

Ti prà, nanter l' vèrt slauri
 lascia milàndores de flori,
 mo püch de sura, sön chës pares,
 slumina a cöce les cosciarses.
 I òiamp è ghèi, mo chi ch'è arà
 è sciurs y fesc contrast coi prà.
 Chilò y ailò pòn òiamò tres
 odèi l' vèrt d'un òiamp de rès.
 Manèstri y frassni do chi trusc
 mostra vign'un d'atri curusc;
 söi rogn's les brüsc's da nojeles
 se töl fora cun so ghel tan beles.
 L bosch è scür, plü co d'istè,
 mo i lersc mèt man de sluminè,
 impröma al'alt, spo bel plan düc,
 sciöch al foss gnü impiè sö füc.
 Sot al cil bröm pòn bel odèi
 les altes pizes curides de nèi;
 söi prà da munt èl la pastöra
 che vègn sègn vigne dè plü scöra.
 Chisc è i curusc dl bel altón
 ch'ò fa òiamò n iad' bel chësc monn,
 ch'ò sües belezes s' lascé odèi
 denant che döt vègn's cori de nèi.

P. B.

I Ladins y sü dërc

**Çi co i aspeta ai Ladins
dô les normes dal pachet!**

Belo cösta aisciöda adora à la **Uniun di Ladins** mené fora a dotes les autoritês, a düc i ombolè y omi de comun ladins en picio liber tlamé „**Liber blanch**”. Cösc liber contënn düc i dërc co ti aspeta ala minoranza ladina dô le pachet. Al ea inçe gnü perié i comunesc che ai fajess na cherta por i dé plü forza a çì che i Ladins iera y s'aspeta dal pachet. Mo a mio sëi n'èl sté de-

L' mone da La Crusc Lois Costisella

gün consëi de comun co à fat val' de te' y trec omi de comun n'à gnanca lit cösc sfei blanch. La mosöra è oramai plëna che al pô che nia düc i ombolè n'ai çiaré te cösc sfei. Da cösc fat podunse bën odëi che nüsc comunesc se enteressa dai dërc dai Ladins bën nia. An se damana inçe co che valch de te' po sozeder: n'è nia i omi de comun

motiis dla jont che ai s'enteressi inçe dai dërc dai Ladins y no mât da fa strades.

Che la gran pert dla jont vëgni a conësce chisc dërc dai Ladins ôi s'ai scri adöm en cört.

Ai 10 de novëmber 1971 èl gnü fora la **Lege costituzionala** co tol sö en gröm de dërc por i Ladins y Todësc dla Provinzia. Te cösta Lege stâl che al vën inçe araté i **Ladins na minoranza linguistica** y che al sará interes nazional da fa döt che cösta minoranza vëgni sconada, mantegnida. I Ladins podará se defëne, sce al gnará fora val' norma o lege cuntra la minoranza ladina.

I Ladins à le dërt da **adoré i ennoms ladins** dai paisc, tles chertes orafiches y militares, tai ufizi y söles entestades. Al vën belo scialdi scrit ennoms ladins sön les çiasas, mo i aldissön inçe da scri dän i paisc i ennoms ladins; ia en Gherdëna pôn belo n'odëi.

I Ladins à le dërt da mëter sö en **museo, na biblioteca**, da mantegnì **frabiches storiches** (çiastí, dljies, çiasas). Ai à le dërt da avëi döt **personal ladin pal radio ladin**, da çiafé inçe na **televijiun ladina**. Döt le personal dles Scolines y de dotes les scores mëssa sëi **trëi lingac**.

Sce da pici mituns mëssa tles scolines belo emparé en lingaz foresto (talian o todesch), spo ne çiafai degüna fondamonta por so lingaz ladin y can che ai è gragn, ne se sontai pa degün lingaz da çiasa, porchel mëssa les raisc dal lingaz ladin roé entant sot denant co mëter man con en ater lingaz. Cösc ti jará mat al bën dai mituns.

Les scores ladines roarà sot al **comando de na porsona ladina** y nia plü taliana desco çina sën. Düc chi co ará da fa te scores ladines, personal co ensëgna y l'ater, messarà conësce düc i trëi lingac ensignès te scora — ladin, talian y todësch. La provinzia de Balzan anüzará i **scioldi culturai y soziai** aladô che vigne grup linguistich fajará fora le porciont. I Ladins fej encö fora

Iarone de Jojara, che fô tl Ministero dles Finanzas a Viena sot l'emparadù Franz Josef

Fam. de Bolser d'La Pli

La famiglia Nagler da Pedraces

le 3% de dōta la jont tla Provinzia y porchël ess i Ladins mât la rajun da ciafé le 3% dai scioldi por cultura y cosses soziales! Cösc foss massa püch y porchël stâl tal medemo articl inçe che al è da çiaré empröma al **bojügn dla minoranza** y sön cösc messarà i Ladins pesé dassënn. Düc sa che zonza scioldi ne vara da fa nia y porchël à i Ladins le dërt da ciafé inçe scioldi assà por anüzé sù dërc.

Vigne iade che na Lege sará de dann ai Ladins, podará i aconsiadusc ladins tla Provinzia se paré dant ala Curt Costituzionala a Roma. Porchël staràl döt èi porsona che i Ladins litarà tal Consëi dla provinzia, sce cösta se sontiarà ladina o sce ara ti fajarà mât les beles ai foresti.

L'articl 28 dla Lege dij che i **Ladins** à le dërt da ester **rapresentês tal Consëi dla provinzia**; cösc ô di che en ladin messarà roé ete tal Consëi provincial. Co che cösc gnará arjunt, saràl na Lege dla Regiun co dijará plü tler. Çina sën messà le candidat ladin dagnora petlé usc dai todësc por roé ete y al les ciafà inçe sauri. Da sën ennant ne sarál cösc nia plü bojügn, mo les usc dai Ladins susc bütará por la lita dal candidat ladin.

I Ladins arà inçe le dërt da roé, dô le porciont che ai fej fora, te düc i ufizi dla Provinzia, dla Regiun y dal Stato. Cösc dërt pita en gröm de posc por Ladins; porchël ne fossal pa damat stüdié dassënn empede mât se cuntenté con laurs da artejagn o maester dai schi. Le tru foss lède por Ladins inçe, sce ai oress ciafé posc de gran stima y valüta.

Chisc foss i dërc co ti è gnüs assügherês ai Ladins con na Lege costituzionala. Mo düc chisc articli gnará tlaris plü sot con normes co dijará con

che vigne tcoh è da capi. Cöstes normes èl la „**Comisciun di 12**” co laora fora y da mesé encà ésera motüda sò y laora dassënn. Ara s'abina vigne mesaledema a Roma. Por gauja che i Ladins à endô dormit, n'èl roé degügn Ladins a fa pert de cösta Comisciun tan emportanta. Chisc articli co dij trep y empormèt dër trep, podess perde valüta con normes entortes. Porchël fossal sté dër de s'aodé ch'al foss roé en Ladin te cösta Comisciun.

Al vën spo çiamó dé „**Garanzies Internes**”. Con decret dal presidënt dl Consëi di Ministri gnarál motü sò plü tert (can che les normes de atuaziun sará dōtes dades fora) en atra „**Comisciun döronta**” co messarà stüdié i problems co vën dô ca pa vigne minoranza y co dess spo garantì le vire adöm en pësc de düc tla Provinzia de Balsan. Cösta Comisciun sará formada da **7 porsones**: 4 todësc, 2 taliagn y **1 en ladin**. Düc i problems podará gnü portês dant da chisc rapresentanç y le Guern da Roma tignará spo cunt dles plüres de vigne grup linguistich.

Desche i eis sën aldi ciafa i Ladins bën empò trep y sce i Ladins orarà ester y romagne Ladins, messarài çiaré de defëne sù dërc, de ne lascé nia la corda löcra, mo de se proé con pisc y con mans che i Ladins è le mender grup. Sce ai ne fajará nia cösc, spo saràl i atri dui co desfajarà i Ladins. Rodunt sën che i Ladins à ciafé chisc dërc por se defëne desco minoranza, èl de s'aodé che ai se prôi de vigne vers por le bën dai Ladins.

Cösc val por düc i Ladins, empröma por nüsc ombolè y omi de comun che ai è motüs dla jont por fa cösc laur nobl.

Lois Trebo

Berba Jepele de Rû - 90 agn

Dan da 2 mënsch à berba Jepele Taibon de Rê d'La Pli, compli a Ebenthal te Carencia sù 90 agn.

Al è nasciù ai 30 d'otober 1882 tla vila Rû, zeca da Curt. So pere ea le zompradù Franz Taibon y sôa oma mëda Tarejia Rudiferia da S. Ciascian.

Le picio Jepele jea 2 agn a scora dal maester Jepele Frontull; spo àl albü 4 agn le maester todësch Pichler a La Pli. En ann de scora elementara àl spo inçe fat a Porsenù, olá che al ea gnü motü por „emparé todësch”. Sù geniturs orea che le picio Jepele gness en preo; le pröm ann de ginasio à Jepele roé nia mal, mo dërtan le secundo ann s'an èl spo trat da Porsenù demez a cïasa, zonza damané ben dio zacai. Apena roé a cïasa s'âl cïafé na dërta brunterada, mo le picio Jepele ti â atira dit a sôa oma che ai ne dea nia sciüré fora scioldi debann che el n'orea nia gni önn dla cota foscia.

Feter por le cascé l'ai spo motü atira a patrun pai todësch; empröma roäl a Rasun pa en paura, olá che al fajea môt de stala y famëi; spo àl fat le famëi sön le gran munt de Taisten. Dô da cater agn àl endô podü ji ete La Pli; al fajea le fant a Costamesana y pal paura de Soratru. Mez ann àl spo inçe emparé cargá a Al Plan.

En bel dé ürtâl so maester Jepele Frontull. Cösc le damanâ, sce al n'ess orü ji a emparé maester. Le jonn Jepele ti respognea atira — „degügn scioldi”. Le maester Frontull sâ che Desproch dea ca stipendi por stüdenç ladins y sön cösta è Jepele de Rû d'altonn pié ia a stüdié a Balsan; sù compagns a Balsan tla scora por maestri ea Carlo Frontull, môt plü vedl de Jepele Frontull, Tone Gasser da Pochelin, Scebio Pescolderung d'Anvi de Badia y Angelo Agreiter d'La Pli. Cater agn dô fajea Jepele de Rû sôa Matura, 1911.

Le prüm post da maester ea Longiarü, spo Fell y Ehrenburg. La Pröma Vera l'â spo inçe chërdé sot; al roä tal Sest pai Standschützen 1915; d'invern

Le maester berba Jepele de Rû - La Pli

messâl vardé les loines; al combatea spo adöm con Sepp Innerkofler sön le Paternkofel, olá che Innerkofler è spo tomé. Spo messá berba Jepele de Rû fa verda de net y rodé jö la front de Schluderbach.

Dal 1917 èl spo roé pai Kaiserschützen, empröma a Wels, spo a Freistadt a fa les scores da ofezier. Atira èl spo gnü condüt sön la front cuntra i Rusci.

Te vera àl albü fortuna: al n'è nia gnü ferí y gnü a cïasa san intun dal 1919.

L'ann 1921 à Jepele de Rû maridé Anna Lebek, laôta maestra a Falzes, nasciüda te Schlesien, co roä spo inçe

jö Ehrenburg maestra. Dal 1926 à berba Jepele mossü lascé da tigni scora desco la gran pert dai maestri. Jepele de Rü s'an sciampâ fora en Carençia a Liesling, olâ che al tignia scora dal 1927—1934. Dui agn àl spo tignit scora a Maria Gail dlungia Villach, dal 1936—1938 a Ebenthal dlungia Klagenfurt. Endô èl gnü sciiuré fora de scora dai nazisè le 1938 y sforzé da ji en ponsiun. Porchël messâ sën söa fomena tigni scora por i trá le vire ala familia.

Dal 1940 podea berba Jepele spo tigni scora endô a Ebenthal y dal 1948 èl jü por dërt en ponsiun.

Berba Jepele à albü 2 mitans co è entrames maestres.

Söa fomena Anna è belo empez liada al let.

L'ann 1971 ài podü tigni söa noza d'or.

Berba Jepele de Rü è tres çiamó bel sann, plèn de matades y de umor. Söa çiasa dal pere a La Pli ne se desmonçial gnanca mai. L'ann 1969 èl roé a La Pli por to pert ala festa en onü de so maester Jepele Frontull y chi dis è berba Jepele con sü 86 agn jü sön Plan de Coronas y gnü jö, döt a pè te en dé. Düc chi d'La Pli y chi co le conësc ti aoda al maester berba Jepele Taibon de Rü çiamó trec agn de vita sana danter söa familia, amez sü nèi ete.

L. T.

Sentënzes ladines

Te vigni lingaz é-l sües sentënzes, insciö tl lingaz ladin. Na sentënza disc fora na virité sura esperiënzes che an à fat o che an fesc tla vita da vigni dé. Val sentënzes uns adüm cun l' lingaz tudësch:

Sci Club da Rina (foto ac)

Al é tumé fora de fana te füch.

* * *

Can ch'an à l' lù in çiacia, spo vëgn-el.

* * *

Un n cone mëna l'ater.

* * *

Chi che s' loda s'imbroda.

Lat y vin é tosser fin.

* * *

La buna jënt cunësc-un pro i puntins.

* * *

N pü de mosüra ôl inçe ester da ji a l'infer.

* * *

Massa prescia n'é mai bona.

* * *

N viz é na iesta de fer.

* * *

Vigni mal é bun pur val.
Pan desdit é bun mangé.

* * *

D'atres sentënzes bat ite tla vita de familia y tla parentela:

L' maridé é na derzada stopada.

* * *

La pücia é rota(can ch'al mör te familia pere y uma).

* * *

Sanch ne s'jeta in ega. (Can che an ne s' vëgn nia cun la cognada o cun la nora).

* * *

Na parora çiamó plü sterscia: Na buna cugnada é sciöch' na buna pugnada.

* * *

Na uma madrigna fesc n pere patrùn — n pere patrùn fesc na uma madrigna.

Al n'é degünes boèes che porta in cìasa
(olà che dui maridà é bì susc).

* * *

Da n vicel vègn-el n vicel.

* * *

La tera cür dütt pro (i defecè de na por-
sona, can che al mör).

* * *

I pici mituns: Burcè in fascia, bì in
plaza.

* * *

Na té mèda dijò n iade: I ne m'odess
nia sigüda cun n'arbèia te n piz.

* * *

D'atres sentènzes:

Les tizes ne desprija nia la còga (cìna
ch'al é l' vedl frogoré).

* * *

Les bunes fanceles y les bunes bales
mèss lové (sö) sores.

* * *

Düt l' pan fora d'üna na crigna n'é nia
bun (l' pan di vijins é gonót miù).

* * *

Trö mì se mangé döt cì ch'an à, co
cunté fora döt cì ch'an sa.

* * *

An mèss impormó udèi, sciöh' l'iat se
brodora.

* * *

N'ast mai aldì, che n èioch n'ai fat na
iüsta?

Laurs da d'aisciöda (foto ac)

Da mené picé é chi che fala.

* * *

Un n mat ne fesc diesc de maç.

* * *

I maç cunesc-un ai ac.

* * *

I l'à ciamó abiné pur n ciavèi.

* * *

Olà che l' lègn toma, vègnel dramé.

* * *

Parora dita y pera trata se n'é.

* * *

Al é tan lunch co l'ann dla fan.

* * *

Al à n cè sciöche na spora de n tescère
(can a man dërta, can a man ciampa).

* * *

Nasce, s' maridé y frabiché messassun
podèi dui iadi.

* * *

N porcel é sciöche n cazü — da cum-
pré nia tan cèr — mo spo cost-el.

* * *

Al ti scuncia l' dèrt (can che un s'à
intopé mal y ch'an ti l' cunsènt).

* * *

Dandala, can che un strinidlâ, gnê-l
dit: Idì te dèidi. Y l'ater respognò:
Idì te salve.

* * *

Sanè te dlijia, malagn in cìasa (te
plaza).

* * *

An ne pô nia trà düc i cialzà sön üna
na formara.

* * *

Chi ch'à tröpa roba, vir plü sauri;
chi che n'à pücia, mör plü sauri.

* * *

Öta é na stala zènza mansuns,
öta na cìasa zènza mituns.

* * *

L'ingiüst mangia l' giüst.

* * *

A chi che brâ, dessun i n dé,
a chi che baudia, dessun i n tó.

* * *

Degüna farina te scrin, degun pan sön
puntin.

* * *

Al ne n'é nia tan de burt, co la superbia
pro la meseria.

* * *

Sciöch'an la màjena, insciö la cujinun,
sciöch'an la cujina, insciö la màngiun.

Plü daimpró da la dlìja y plü daimpró
da l'infer.

* * *

An fesc na ria müsa, sce la spëisa ne
scüsa.

* * *

al n'é nia dagnora segra pro l' medemo
ciampanin.

* * *

Can che la pazëda é plëna, va-ra pur-
sura.

* * *

N laur pur forza ne vël na scorza.

* * *

N dessené, n cìoch, n mat — ai é düc
trëi anfat.

* * *

La roba robada ne porta mai de bogn
früc.

* * *

Inçe la plü bela ciantia stüfa tla finada.

* * *

L' cian ne lascia nia da ladré, l' lere
nia d'arobé.

* * *

Çiora y bëch porta gonót l' chittl y l'
frach.

* * *

Ne sis-te tan mat da i urëi bun a n iat.

* * *

Laprò puduns ciamó mëte d'atres sen-
tënzes, che pô ester de gragn üt'l pur
la vita.

* * *

Vigni mat pô gni pro scioldi — pur i
tignì i scioldi mëssun ester scicà.

* * *

Chi che ô gode la ligrëza, dess la partì.
La furtüna é nasciüda sciöch' jomelina.

* * *

An arata l' stöp n pü indoré cotàn de
plü co l'or n pü da stöp.

* * *

L' mitl plü sigü pur resté dalunc da la
meseria, é ester na porsona onesta.

* * *

Al é omi, che sa plü da baié co les lëin-
ghes dles ères, mo degun ël, che sa tan
da baié co i edli dles ères.

* * *

L' mat ciumpëda sura l' prezipizio fora,
olà che l' sciché toma regolarmënter
laite.

Jones de Badia

I gragn sciori ne dess impò no fa cun
la iüstizia sciöche cun les tëres d'aragn,
olà che i gragn vici rump nanter fora
y i picì moscheruns taca.

* * *

Tröpes coses ne vëgn nia plü zru-
ch:
la parora baiada,
la saita sciürada,
la vita passada
y l'ocajium jömada.

* * *

An dess ester bogn cun chères porso-
nes che an à incunté da ji söpert, an
podess inçe les incunté da ji jöpert.

* * *

I à udü, che la jënt mët da spavënt
averda, ci ch'ai cumpra. An i cunësc
bele ai edli. Mo la fomëna é-le l' plü
furbo che cumpra te n sach.

* * *

La maiü cosa ch'i podun fa sön chèsc
monn é: fa dl bëgn, avëi la buna löna
y lascé cianté i spoc.

* * *

N'avëi degügn sön chèsc monn por po-
dëi se fa purmëz, can che ara va mal,
chël é n mé, che i rump l' cör a tröc.

* * *

Chi che n'à mai mangé l' pan bagné
da legremes,
Chi che n'é mai stà muntri de nôt te
so let cun les legremes ai edli,
chël ne cunësc nia ciamó la vita.

* * *

I mituns ne fejun nia bugn cun i fa
felici, mo an i fesc felici cun i fa bugn.

Cun dües coses pô-n diventé val: cun savèi instèsc val, o cun l' savèi nia di atri.

* * *

Tla vita impàrun imprüma da ji y da baié, plü tert spo impàrun da ste chiè y da scuté.

* * *

Les maraties plü prigoroses dl cör é: l'anvidia, l' sènn y l'avarizia.

* * *

Al é plü rí da suié sö na legrema, co da n fa gni 1000.

* * *

No brancé tla cô dles öspes, mo sc' te branças, brancia sterch.

* * *

Gni cuntènc é na gran furtüna, se mostré cuntènc na gran baujia, ester cuntènc na gran ert, resté cuntènc na gran maestria.

* * *

La jënt crèi plü ion, ò ch'ai alda dijòn, co ò che ai vèiga y alda.

* * *

L' mistere dla vita n'é nia ailò, de fa ò che an à ion, mo de avèi ion, ò che an fesc.

* * *

La plü gran furtüna n'à nia cianties, l' plü gran mé n'à nia n sonn, un y l'ater se mostra tla gota dla legrema, che toma dai edli.

* * *

Plü stleta co n n'èra, che savess da cujiné y ne cujina nia, é n n'èra che ne sa nia da cujiné y cujina.

* * *

Can che te vègnes mené, saltüda chi che va a pè.

* * *

Tla meseria y tl prigo é-l tröc che se recorda, ch'ai à jënt incèria, mo tan dainré i tom-el pa ite, ch'ai é instèsc jënt.

* * *

Tan tröp fossun nos bugn da imparé da jënt, sc'i viessun plü cun jënt.

* * *

Tan gonót suns pa nos colpa dla degrazia di atri.

* * *

Sot al cil dla buna lüna y dla ligrèza crèsc-el düet, ater co l' tosser nia.

* * *

Sce n èl se deide da se maridé, spo é chèra magari l'ultima dezijiun de süa orenté, che i vègn lasciada fa.

* * *

Do la lüna de mil, vègn-el la lüna colma.

* * *

Sc'ai fesc la berba a to vijin, arjigne-te inc tò jafa y ciadin.

* * *

Na lèinga spizada é l'unica massaria, che vègn, plü ch'an l'adora, trës plü spizada.

* * *

N sant disc: La parora „ara ne va nia” ne sta nia scritta te mi vocabulàr.

* * *

Sce un, che é ruvé cun fadia sön n lègn, mina bele de ester n vicél, chèl se fala tan con vicel, che mina de podèi joré zènta ares.

* * *

N fòl öt é-l l' vènt che sofla sö, n cè öt la superbia.

* * *

L' mër ne se lamènta mai d'avèi massa ega y la jënt mai d'avèi massa furtüna.

* * *

Che é pa n maester?

Chèl ch'à inventé val.

Che é pa n artejàn? Chèl che sà val.

Che é pa n scolare? Düc.

* * *

L'amur é l'unica cosa che crèsc, incè sce an é desmazùsc impara.

* * *

Dò chèstes sentènzes ciamó valguines de té pices stories, che pô incè se mète a punsé y pô incè avèi n granel de virité.

L'ora de gôfa cunvertèsc

Un che n'à mai cherdü a Chèlbeldi, é da muri y al lascià cherdé l' prò. L' prò se n fesc bègn de morvèia, che al vègn cherdé da chè porsona, che n'é mai jüda a dlijia, che ne se n'à mai fat nia d'infora dla religiun y dl'anima, mo al va sanbégn impò. Can che al röia tla ciamèna de chèl püre, i dij-el chèl püre al prò: „Ah, siur curat, i s'à pu mâ cherdé pur ne dé no scandalo al monn, in realtà ne crèi mine a Idì, i ne crèi nia a l'eternité. Ne stede a se fa fadia a urèi magari me cunvertì. Al

é pa bel debànn. I baiùn mà de val d'ater.

L' prò tègn l' cé danjò y prèia adascusc, che Chèlbeldi l' illuminèis y spo dô da n pez tol-el fora l' ora de gôfa y ciara fit lassura. Dochèltàn dij-el al püre: „Sègn é-l les diesc. Dô dôes ores, can che l' ora mostra les dodèsc, spo udarèise, sce al é na eternité o no”.

L' prò lê spo sö y se n va. Ara n'â duré n cher d'ora, che ai gnô indò a l' dô da ji da chël püre, che se cunvertì y murì bun assà.

* * *

Savèi da rospogne mëssun

Re Friedrich de Preussen jò n dé a spazier y al gnô acompagné da so prüm minister. Chèsc minister é cunesciü pur un che ti â l' sènn a la religiun y ai prôi.

Chisc dui capazi udô, ch'al gnô n prò adalerch, senté a ciaval. Chël minister i ciara al re y disc: „Sce l' re me lascia, spo uressi n pü cuiné chèsc prò”.

L' re respogn: „Da me infora assà mefo, magari ciàfeste la dërta risposta”.

L' minister fesc mote al prò de gni daimprò y i disc: „Co é pa chësta, ch'i gnèis adalerch senté a ciavàl y osc Signur y Maester é jü a Ierusalem senté sön n müsc?”

L' prò respogn: „Iö uress inçe plü ion n müsc, mo dea che düc i müsc é diventà ministri dl re, mëssi mà m'acuntenté cun n ciaval”.

L' re n'è nia plü bun da se tignì l' rì y dijò: „Bravo, chèsc à-l fat pulito”, y l' minister à podü se lavé la coda y scuté chit.

* * *

N n'atra bela resposta

N capuziner é jü a la pëtla da n grof, sciöch'al é ciámó al dé da incò la usanza de chi de cunvènt de jì a se petlé val da vire pro i paur.

L' grof é cunesciü sciöche n dër „mangiapreti” y al chirì vigni ocacijun pur cuiné i proi y la dlijia.

Sanbègn che l' grof i à impò dé da mangé a chël capuziner. Tratàn marèna gnò-l fat y cunté üna na cuinaria plü grana dl'atra. Te n iade salt-el ada-

lerch chël gran cian da ciacia dl grof y düc scraia: Ah, l' papa, nosc papa!” Chèsc inom i â l' grof metü al cian pur desprijé düc cì che è catolisc y religiüs.

L' grof disc: „Udèise, siur capuziner, i ne sun pa nia tan stleç, nos un inçe n papa, cì ne n dijèis pa os?”

„Sc'i me lascèis, spo diji mia minunga”, respogn l' capuziner.

„Ma fora impara”, scraia düc i atri.

L' capuziner: „La cosa é insciö: sciöch'la religiun, insciö é inçe l' papa”.

L' agü é ste toché söl cé avisa y pur n pez alalungia à-i scuté y sce ai n'â nia daurì la boçia, spo scuti ciámó al dé da incò.

* * *

Maester: „Micorà, sègn di-me sö trèi pròes, che la tera é torona”.

Micorà: „Imprüma de düc sta-le ti liber de geografia, pur la secunda l'èis os dit, y pur la terza l'â inçe dit mi pere.

* * *

Sö na vedla liösa da la posta da zacàn stò-l scrit:

„Se in questa slita volete montare, un tàlero per testa dorete pagare e per ogni Ostaria pagarne un bicchiere, se vuoi con allegria qui con me sedere. Cara gente se non volete spender nulla, voltatene in dietro a casa con chi da Bula.

1829.

* * *

Maester: „Çiodi é pa n temporal de nôt plü prigurüs?”

Scolare: „Çiodi che l' tonn ne vèiga nia l' paratranì (Blitzableiter).

* * *

„I uress madër savèi, cì che mia fomena pènsa de me”.

„Chël vègnes-te saurì sura”.

„Co pa?”

„Sènte-te madër n iade sön so ciapel”.

* * *

„Tati, çiodi dij-un pa la tera y nia l' tera.? Çiodi é pa la tera n n'èra?” Damanà chël pice Tomèsc.

L' pere: „Çiodi che degügn ne pó savèi avisa, tan vedla ch'ar'é”.

* * *

Dui maridà se strita: L'om tira fora so ciapel fora d'armé y i scraia ados

a súa fomena: „Sëgn n'â-i assà, sëgn salti t'ega". Súa fomena düt pazifiga: „Mo chël ciapel nü as-t da lascé chilò".

* * *

„Tö pôs gni n electricher; na cunduta lunga ast bele!"

„Y tö pôs gni n „Baumeister", a te ne t'é-l ciamó mai tomé it nia".

* * *

Te scora.

Maester: „Co i dijun pa a n ël, che n'â ciamó degüna fomena?"

Max: „A n té ël i dijun n ël nia maridé".

Maester: „Co i dijun pa an ël, che é maridé?"

Max: „N ël rové".

* * *

N té berba n'é nia dër bun da durmì. Al lê sö y ciara da finestra fora y vëiga jö te strada n tè mü't de 12 agn y l' damana: „Ne mëssass-t nia tö bele da dî ester te let?"

L' mut: „Ciudì pa? I ne sun mine maridé".

* * *

Vicare: „Iarone, ciudì i ëis pa mazé it cin dënz a Iaco?"

Iarone: „Siur vicare, al n'â mâ cinch!"

* * *

Forza de porvé.

L' dutur va a ciafé sü amarà y disc a Stefo: „Oh, Stefo, tûa toss sona bele cotàn dami incö".

„Degüna morvëia, siur dutur", disc dü't debl Stefo, „i à pa bëgn fat düta nôt prö".

* * *

La maestra splighëia ai scolari i tiers de ciasa. Incö ó-ra i dî valch di iac y ara damana: „Dî-me, Rita, ci é-l pa, che vëgn bel chitamënter sö pur stiga dô mesa nôt?"

Rita: „Mi tati, can ch'al vëgn zruch dal chidlé".

M. A.

Perdica de siur Miribung Robert in la mëssa noela a La Val.

N bel salüt a düc i cunpaejagn da La Val, n bel salüt da festa inçe a düc chi ch'é gnüs da de fora decà a tó pert a la mëssa nuvela, n bel salüt spezialmënter al primiziant, a súa familia, a sü parënc y a sü vijins.

„Sce ara va inant insciö, spo restunse n bel de zënza proi. Chi ch'un, sce ai é jogn, man man se n vai y d'atri n'ò nia plü gni docà".

Cun chëstes y d'atres parores precia püch àldun tröpa jënt, che se baudi dla meseria de proi, ch'un al dé da incö. Mo al n'é inçe de chi, che ne se n fej plü nia d'infora purchël. Insciö podôn li dan da püch tëmp inzàn: „No se cruziede, sce la jënt, che va a dlijia, vëgn tres manco y manco, les dlijies resta pa insciö ötes te n cürt, tles citës y inçe dan les citës udëis pö, che jënt

va apëna ciamó ite y inçe chi che va ciamó ite, n bel dé se n starài inçe vëi da inciarà, ciudì che la dlijia ne n'â min plü da i dî, che i acuntëntass. Purchël se n sta la jënt plü gion dalunc da la dlijia, invalgó a sughé l' pal, ad ascuté l' radio o udëi la televijiun y la dumënia se n sta la jënt plü gion te let, che luvé pur jì a mëssa.

Sc'i ëis aldi chëstes parores ma insciö ala buna, spo se vëgn-el magari inmënt de ciugné col cé de no, de dî: no, no, tan sterscia n'â-l pa bria d'la fa no. Mo meted' mo man de cunscidré la situaziun dla fede y dla dlijia zënza odlâ da surëdl, spo mëssëis se n lascé ite sinzirs y jaiuns, che ara sta mal al dé da incö cun la cosa de nosc Signur Gejù Crist, cun súa dlijia y súa parora dl vangele. Da l'ann 1962 cina a l'ann

1968 él ste sura döt l' monn 7375 proi ch'â lascé ester süa vocaziun y ch'é jüs d'atri trus y dal 1969 çina genaro 1972: 17.625, te diesc agn in düc canè passa 25.000 che stüdia teologia y ch'o gni proi n'é-l te vigni seminar y te vigni diozèje plü che l' mez de manco, che al ne n gni adoré y che al ne foss ste dandaia. Tröc cunvènc é dl düc zënza.

La maiù pert di cristiagn, ch'é batià y ch'é gnüs istruis dô la dutrina dla dljia, ne va nia plü a dljia y ne se n fej nia d'infora di sacramènc. A Roma n'é-l çiamó 12%, che fej la dumènia so dovèr, a Vienna n'é-l 14% y a Salzburg n'é-l 10%; y de chisc 10% é-l gnü çiafé fora, che mâ 40% crèi a na vita dô la mort.

Chi che mantègn tres n contact cun la jënt dal de da incö, n vègn sura, che fede y religiun vègn apèna çiamó cunscidrada tla batalia dla vita, che fede y religiun vègn apèna çiamó aratada, can che ara se trata de supurté crusc y fistidi. Pur n bun cunsèi va valgügn incö dainré dal prö, an l' chir plü gion altró. Nos plü vedli un düc canè çiamó vit tèmps, olà che la oraziun l'ji a dljia, i comandamènc y sacramènc aldì pro la vita sciöche l' sè pro la spèisa. Tèmps, olà che al gné sanbégn cherdü a Chèl Bel Di, ala dutrina y a la dljia. Chisc tèmps se n va tres plü y plü dalunc. Ne n'éra al dé da incö, che tröc, spezialmènter jënt jona mina, che ara vâis zënza Chèl Bel Di?

Al é vèi, vos düc canè, ch'ascuta pro, la mudaziun dl monn y dla dljia dal Conzil inant é stada tan grana, che al é gnü de bujègn de udèi les coses atramènter co dandaia. Y chi che n'â l curaje de se mète sön tru sciöche la dljia y la fede se l' damana al dé da incö, chi perd, spezialmènter pro chi che vègn docà, adora o tert, la buna crèta. Pur nominé un o l'ater ejempl mèss-un di, che al é dèr de bujègn porté dant la liturgia a na moda, che ara pòis incè vigni capida da jënt, side in confrunt al proscimo, side in confrunt a Di instèss. La struziun dla jonèza mèss mèt man ailò, olà che la jonèza à sües domandes, sües sodisfaziuns y no ailò, olà che la jënt chersciüda sò à sües imaginaziuns y magari incè so

d' bujègn. La dljia dô l' Conzil vègn udüda atramènter co denant: nia plü potènta, trionfala, alzada in aria inanter i popoli dl monn, nô, nia plü insciö, la dljia dl Conzil é na dljia, che é instèssa söl iade, pellegrina, a patrun ite a mesa l' monn. Chi ch'â n pü de buna orenté mèss udèi y cunèsce ite, che cun düta chèsta mudaziun é-le incè la pratiga dla vita che müda y mèss mudé, sce an ô n pic pü ruvé dô, sce an ô n pic pü ruvé dô, sce an ô n pic pü mantignì vare cun l' svilup, ch'â arjunt incö düc l' monn y düta la dljia, che à so compito sön chèsc monn.

Insciö s'é-l incè mudé la situaziun fl prö. Dandaia gni prö é n gran unur. L' prö gné respeté, stimé, la jënt ti cherdò plü o manco düc çì che al insignâ y fajô, plü o manco düc çì che al fajô. Al dé da incö a gni prö òl ester n gran curaje. La populaziun, minada te n sens plü lerch, la sozieté ne se damana nia plü l' prö, al vègn araté gnot na bija rossa inanter les blanès y les fosces, al vègn plülér cuiné, y sce ara va bun, cumpatì, y çì che al dij, vègn gion critighé, critighé nia mâ purchèl che al ne dij nia cun çì ch'al dij, mo bel purchèl che al é n prö che l' dij.

Dandaia é-l l' prö la unica y ultima autorité, al bastâ, che al comanass y piüc o degügn s'infidâ a i dé decuntra. Al dé da incö é-ra finida col cumané; incö é-l la fiduzia che comana, l'ester davert al bujègn dla porsona y dla populaziun, al bujègn dla familia y dla parochia. L' prö instèss al dé da incö à çiafé l'obligo de se tó cunsèi cun la jënt, cun i laici y cun l' cunsèi parochial. Al mèss lascé avarèi, che Chèl Bel Di ti dà incè de bunes idees ai laici y laprò la buna urenté d' les mète incè in pratiga. Dandaia la jënt gné instèssa dal prö a se tó cunsèi, incö mèss l' prö instèss ti ji dô a les bisces, che s'é inrabiades.

Fora de na posiziun d'unur é-l diventé na posiziun de serviye. L' spirito y la intenziun de nosc Signur Gejü Crist mèt man de se virifiché: I ne sun nia gnü pur me fa sucudì, mo pur sucudì i atri. Y dô che al é gnü cun n cop d'ega y na peza da mans a ti lavé i pisc ai apostoli, dijô: „Capì-se, çì che i s'â

fat? Vos me dijéis maester y Signur, y éis rajun, çiudi ch'i l' sun. Y sce iö, l' Signur y maester, s'à lavé i pisc a vos, spo se l' sèis inçe vos debit de se lavé i pisc un a l'ater. I s'à dé n'ejempl, ch'i fajéis inçe vos un cun l'ater, çi ch'iö s'à fat a vos".

Se sarà de morvöia, sce al n'é püè al de da incö, ch'ö ti lavé i pisc ai atri?? Magari é-l chilò la raisc da chirì, che mà plü tan püè ô gni proi. Nos instèsc, plü vedli, sun çiauns, zochi y stranciüsc, scebègn che l' movimènt y la mudaziun va inant, inçe zènza nos. Nos gragn corsciüs sò un l' dovèr de vire na vita che nosta jonèza ne n vègnes sura: chilò é-l riconsoscènza, fede via y liberté. Dandaia é-ra insciö, che la dljia scomunicâ y parâ fora chi che ne s'urò nia sotmète a süa dotrina. Al dé da incö la dljia ne scomunicèia plü degügn. Ara ne n vègn sura tres plü y plü, çi che nosc Signur à miné can che al dijô: lascede crèsce la zizania adüm col furmènt. Can che ara vègn da sujuré, é-l pa bègn Chèl Bel Dì che chërda sü angili a despartì la zizania, l'erba aja, la rora, i giarduns, dal furmènt. Cun d'atres parores: nos cristiagn y spezialmènter nos proi mès-sun ascuté y cöi sò y lascé avarèi inçe chi che la pènsa y la dij atramènter. L' Signur à n iade fat ji i apostoli instèsc fora a perdiché. Mo degügn n'urò se cunvertì. Spo esi gnüs zrucl düit dessenâ y periâ l' Signur che al fejes gni fuch y solper jö dal cil pur borjé jö düta ché jènt, che n'i urò nia ascuté y i mèt sò val. „Vos ne savèis nia, çi ch'i dijéis", dijô spo l' Signur. Chèl Bel Dì ti lascia gni plöia y surèdl ai bugn y ai ri. Chèl Bel Dì n'ò borjé degügn, mo ti ô bun a düc y ô salvé düc y ti lascé tèmپ da punsé y gni sura a düc, gunót inçe l'ultimo mumènt, sciöch'al bun ladrun.

Y sunse nos düc canè, inçe nos proi, dagnara tan sigüsc de ester söla buna pert y söl dèr tru? Se damanun mo bègn gonót assà, sc'i ne sun mo nos instèsc, ch'un l' tort? Ma no ester massa pronti cun osc iudize, bel anfat sön çi pert ch'i stun, progressif o conservatif, sc'i urun ester moderni o sc'i tignun plülér ala vedla. Gonót vègn-el

iudiche incö a na moda, che lascia udèi ite, che chi che iudichèia, ne conèsc nia i problems, la situaziun y les domandes dal dé da incö, y sura fora vègn-el inçe mostré sò na buna mosüra de irresponsabilité y nia na buna orenté.

Sc'i me damanèis a me, çiudi ch'i se fajun düc canè tan ert da capi les ideas dal dé da incö, tan ert da s'oje n pü y n pü se cambié, spo respogni iö: çiudi ch'i ne n gnun sura, ch'i n'un mai capi indertüra, çi che fede significhèia, che nosta fede ne s'à mai fat tröp mé a nos, che al é na fede dada inant da üna na generaziun an n'atra. Zènza dificulté y zènza na stleta cusciènza s'abinunse dumènia pur dumènia te dljia a mèssa. S'injlenun jö un dlungia l'ater, y un cun l'ater y tla vita privata, a çiasa te familia, tla vijinanza, tl paisc ne t'i n podun nia a l'ater y s'un gonot l' sènn un cun l'ater. Çi mudaziun y çi faziun à pa fat chilò l' Vangele, che se vègn perdiché y splighé dumènia pur dumènia. Y nosta oraziun, ne rod-era plü sauri mà incèr nos ia, buna sarada cun çi che se sta a cör a nos y dl düit insuza pur les crusc dl proscimo, dla meseria dl vijin, di fistidi dla dljia, y dla pèsc dl monn? Nos instèsc mèssun mèt man da nü, lascé de se dejidré ca i bugn tèmپ y de se baudié di tèmپ, che se vègn adincuntra. Descrosté i badis, fa jì inant çi che impifa sò, daurì i puntins y les finestres, che lascia ite n pü d'aria frèsc. Fa punè da un a l'ater pur ester bugn da fabbriche na vita nöia, na vita che se prò de n gni sura, chal che é l' compito de nos cristiagn pur l' monn dal dé da incö. Gran impresciun m'à fat in San Pire na parora dl vèscò da Purse-nù, che al à dit a düc i prejènc tl Seminar tratàn marèna: mi plü gran fistide n'é nia la meseria de proi, mo al é l'ester bugn de cunèsc y udèi la orenté de Dì al dé da incö.

La buna novela de Gejù Crist tan rica, é tan sot, che degun tèmپ n'é bun d' la çiaré fora te n iade. Nos cristiagn, y spezialmènter nos proi, ne podun nia tumé tles pedies di maestri dla lege ai tèmپ de Gejù Crist, che ne fajò nia ater, che defène formes y leges, ch'à pordü so significat. Da fa insciö perd

la fede süa saù y süa forza, se rüv-era d'ester sè pur l' monn, cité söla munt pur düc da udèi. La fede mëss imparé dal passé, vire tl prejënt y ester daver-ta a çì che se vëgn adincuntra. Co à indò dit Gejù Crist: Ne stede a juté l' vin frësch te bots che fraidësc y ne cuncede quant nü cun fleç vedli, che ai tirass chiamó de maiüs sberguns. Inscio y mã inscio poduns avèi la speranza, che nosta jonëza, che é na buna jonëza y nia plü stleta che nos ne fos-sun sta, dàis inant la fede de nusc ge-niturs a les generaziuns che vëgn dô.

Sc'i sëis sta bugn de pié sö n bucun o l'ater de mia intenziun, che i à albü cun chësta perdica, che ne n'â magari

nia soné da perdica da mëssa nuvela, ch'i fosses daidà almanco, n pic püch inant tl chir y ciafé la orenté de Dì söi tèmps dal dé da incö. No mã da Chël Bel Dì, mo inçe da nos instësc depënd-era sciöche l svilup va inant te nosta bela valada ladina; sce al por-ta pesc y cuntentëza bel sö in chësc monn y cundüj a la felizité sö l'ater.

Al primiziant i augurun curaje y ligrëza sö in so tru, ch'â metü man da nü in San Pire tl dom da Pursenü. Pe-riun pur vël y pur düc i proi, che ai ciafes inçe chiamó al dé da incö la dërta parora, l' dër tru y l' dër cunsëi ailò, ulà che la jënt s'i damana, i chir y i adora.

L'INWÈT.

Dates y problems por i paurs dla Val de Badia y Mareo

Metü adöm da Tone Feichter

Döta la Val de Badia, sanbën con Mareo laprò, à na largöra de 40,179 ha. De chisc é 41% bosc, 26% prës da munt, 5% prës da çiasa, 2% çiamp y urc y 22% ròes y crèp.

Tla Val Badia é-l 1080 lüsc y de chisc zirca 600 lüsc sliüc (geschlossene Höfe). Nosta valada à zirca 7500 abitanç.

Tan de tera é pa productif? Productif n'él 30,019 ha, porchèl ne tomass-el, da partì sö anfat, por vigne lü 27 ha, mo 38% dai lüsc n'à de manco co 10 ha.

Sc'an partèsc sö chisc lüsc, o cöstes aziendes da paur, spo çiafunse fora cösc resultat:

410 paurs à manco co 10 ha de tera, 284 danter 10 y 20 ha, 150 paurs danter 20 y 30 ha, 78 paurs danter 30 y 40 ha, 39 danter 40 y 50 ha, 35 danter 50 y 75 ha, 8 danter 75 y 100 ha, 9 danter 100 y 150 ha y danter cöstes ultimes él spezialmonter Comuns, fraziuns y vijinanzas.

Te chisc numeri ch'i àn porté dant, él sanbën inçe le bosch araté laprò. Plü de n terzo de döta la tera productiva dla valada, 11,568 ha, toma a chès 19 aziendes sora i 150 ha, i comuns, les fraziuns y les vijinanzas y ares ven la maiü pert adorades por pastöres y bosc. Döta la tera productiva de nosta valada é danter i 1000—2400 m d'altèza sora le mèr. Pro le bosch pò-n araté, ch'al crësce de ön en meter cubo a l'ann por ha y ensciö foss-el 16000 m³ a l'ann.

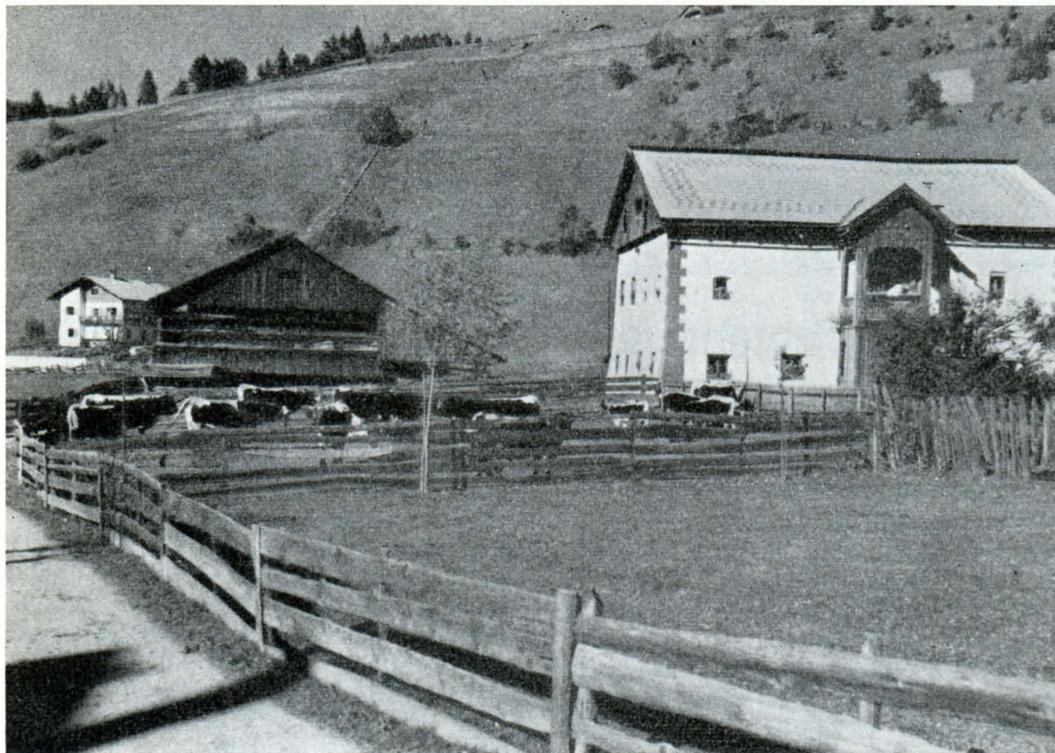
Dër interessant é inçe, tan de plöia y nëi, ch'al toma a l'ann y spo la temperaturä te nosta valada. Tla bassa Val Badia y tla mesana con Badia laprò va la quantité dla plöia y nëi da 860 çina 900 mm, por l'alta Val Badia da 1000 a 1070 mm. Dan 40 o 50 agn plöe-l y noèa de plü co al dé da encò, çiodi che al èa plü bosc. Chi agn danter les döes gran veres é-l gnü fat de gran plaies tai bosc, al é gnü taié dër trep bosch, çiodi che al èa de gran meseries. Cösta é inçe na gauja, che le temp y les tompestes é gnüdes atramonter. Interessant é-l, che l'ann dles rogössies 1966, dal 15—25 d'agost é-l gnü jö 176 mm de plöia. I gragn bosc é gonót bogn da oje y müdé temp y tompestes.

La temperaturä mesana te n ann te nosta valada é de 2,2 gradi C, chèra de iener 3,3 gradi C sot null y chèra de iuli 13,3 gradi C.

Problems

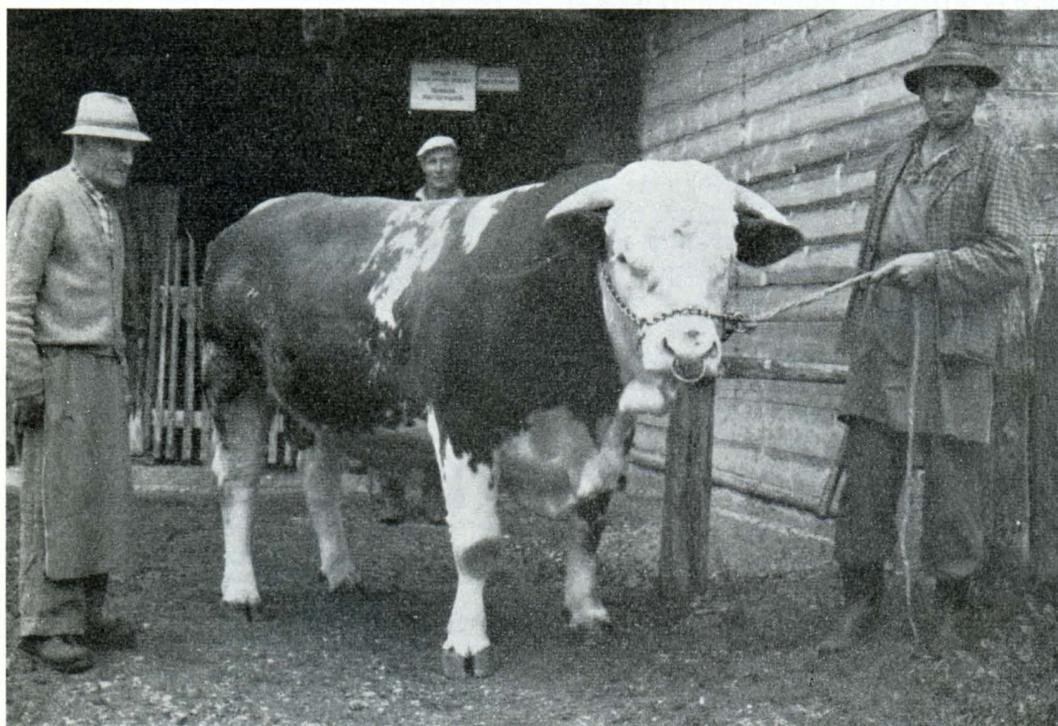
Da les statistiches, ch'i àn scrit plü ensö, ànse odü, che i bosc porta massa püch y porchèl é-l nosta jont co ne pò nia vire mã dai bosc (16.000 m³), porchèl é-l de bojügn, che i paurs tiri inçe val fora de stala, ch'ai laori inçe la campagna y se tiri inçe le vire coi tiers. Le clima y la posiziun é bogn y al é pastöres y bosc y munts. La fonda-mona por le laur coi tiers foss tlò y empò ne sta-ra nia bun empara.

I çiavai ven dagnora manco y manco, çiodi che al aumentèia trës plü les mascins. Inçe le alevamont dai armonè (Rinderzucht) é mã plü rentabel por

Plazores d'Al Plan

(foto Erlacher)

Dan stala da Plazores d'Al Plan

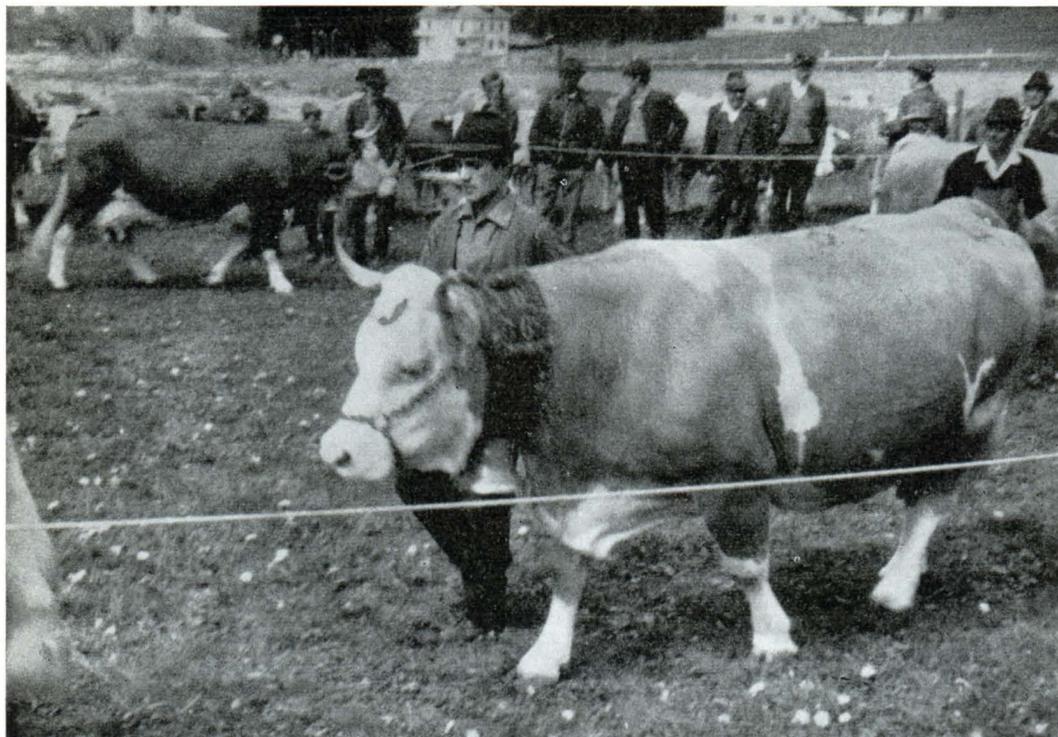

N manz da 831 Kg

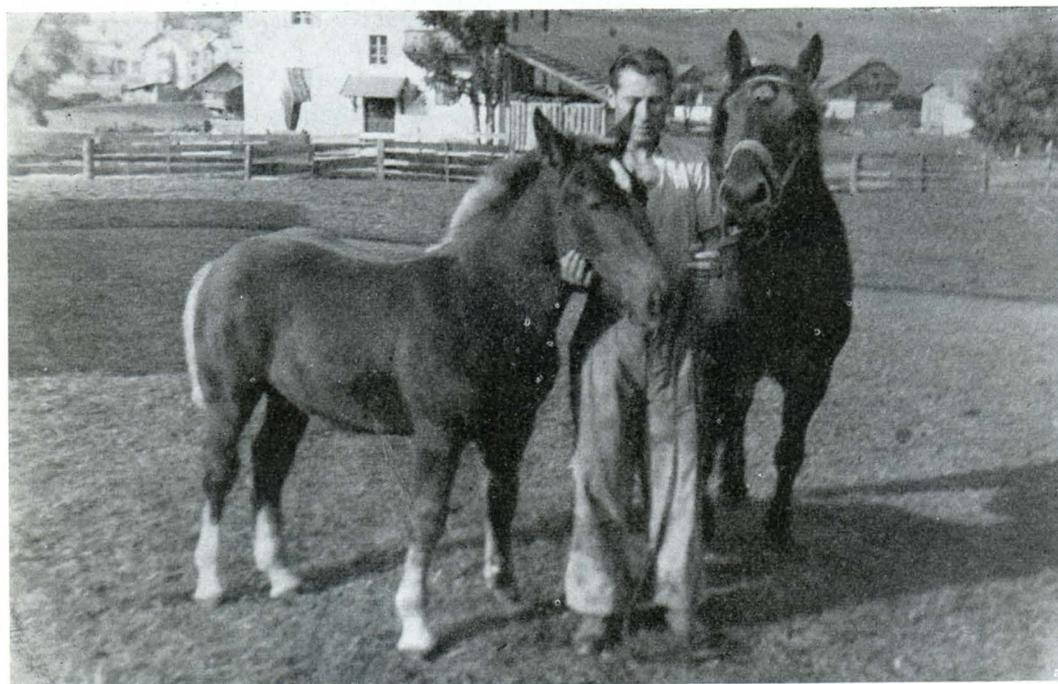
I plü bi tiers

(foto Erlacher)

Na vačia da pest

(foto Erlacher)

Sepl con sü bi tiers

Či coraje!

les aziendes granes o mesanes; cösc mostra inçe, che 30 de pices aziendes l'à dada sö tal comun de Mareo y 50 tal comun de Badia. Por de pices aziendes da paur arati iu paur con 1, 2 o 3 va-çes. Na pert de cöstes aziendes à afité ia a de maiüs y n n'atra pert ne ven gnanca plü laurades, sü prês ne ven gnanca plü siês. A cöstes pices aziendes ne i pài-el nia plü fora da lauré le çiam-popré; an davagna altró de plü.

Le numer dai armonè tla Val Badia al dé da encò:

Mareo	1309
Badia	1168
S. Martin	951
La Val	732
Corvara	299

adòm 4459

Porchèl ó-l ester tla Val Badia na dërta organisaziun dles assoziaziuns da paur. Al é al dé da encò döes „Pferdegenossenschaften” y na mesa desëna de „Viehzuchtgenossenschaften”, mo ares ne funzionëia desogü ne nia ala perfeziun. Le maiù fal é, che i paur ne vega nia ete le gran bojügn de cöstes assoziaziuns.

Inçe tla Val Badia dess le paur mëter man da lauré con la campagna y coi tiers plü razionalmonter. I lüsc da paur dess ester liês a les strades prinzipales cun trus y strades plü beles y granes por podèi s'armère plü sauri con chës mascins, che an adora al dé d'ancö y por trasporté plü sauri i früè dal laur dal paur.

En ultima é-l inçe çiamó da di, che tla Val Badia n'é-l tres co lascia le laur

dla campagna y da paur y cösc é n factor dër negatîf por dëta nosta popola-ziun. Söi lüsc rest-el çiamó, sc'ara va bun, le paur y söa fomena, y sc'ara va dër bun, magari çiamó val fi o val fia, co laora çiamó da paur.

Dër de sogü pô-n inçe çiamó scri, che inçe le turismo te nosta valada sta y toma con la coltivaziun dla tera de nosta valada. Val de plü por nüsc paurs en n'ater ann, sc'an à da vire.

LA SCORA MËT MAN

Te scora

(foto Erlacher)

Les lunges vacanzas indò é passades,
cun chères n pü inçe nostes matades.
La scora pur nos indò à metü man,
düc fora de let adora da duman.

Na odlada çiamó a çì ch'é da imparé,
sön mësa atira aspeta l' gosté.
La uma söl frunt se fesc l' sëgn dla crusc,
che l' cil se dëidi, ch'an ne side nia susc.

Söl spiné spo se tòlun la tascia d' coràn,
val un plü sauri s'la porta tla man.
an drüca la snola y demez inmalora,
do tru dlun saltàn va-n cuntra la scora.

Te dlìjia a mëssa juns nos imprüma,
sce un é n pü frat, la sbordon-el o la jüma.

La mëssa dà forza a chi che tol pert,
Chël Bel Di ailò dèida a chi che fesc dèrt.

I maestri ai mostra a vignun sùa proca,
an va cun sùa tascia te chëra, ch'al toca;
des-çiària i libri y arcuncia bel ia;
de i tò ca spo ne n'é-l degùna fadia.

I prùms dis gonót es-un bëgn n pù stanc,
al é sciöch'an gniss a scialdé it a banç.
Un o l'ater bëgn d' fata al ciafa la stüfa,
da i mèt n pù averda ai maestri ara strüfa.

Tla finada ara vëgn bel plan ad aldé:
i scolari y i maestri, ai s' mèt tla orenté.
An insëgna, an impara, an va deboriada,
paziënza, sc'ar'é çi n pù lungia la strada.

Inantr'ite al é pò inçe dagnora na loçia,
olà ch'an pò mète valch ite tla boçia:
N tò de pan y lait val che dà n pù de saù,
chël dà pa indò forza y mantëgn l' curù.

Valch scriçia dassën intorónn y salta.
Çiaréd de n' s'ajié nia l' guant düt da malta
y no i fajede pa mé a chi mëndri,
ai à chiamó i osc tan debli y tëndri.

Mituns, tignisse pa os pro osc tlap,
mèted averda, olà ch'i fajëis l' ciap,
ch'al ne side tla finada na burta curëta,
che ailò dess-el ca na cuinada maradëtta.

Mitans, tached it, fajede n bel jüch,
t'osta bela ita l' savëi bel costa püch.
Spo do da n cher d'ora d' na picia rodada,
vignüna de os é indò desmuntrada.

La brunsina à soné, dui y dui arcuncése,
i jüè sëgn lascede, i çialzà bëgn terjëse.
La scora va inant. Çiamó n pù de paziënza,
interesse y ligrëza adora la sciënza.

La leziun é rovada, fajed, la cartela,
meted' düt a post, ne dessened' la bidela.
Chan ch' sëise sön tru, ailò jid' do üsc faç,
ne moscedede inanter ite val bertes d' bur aç.

Da na pert i libri, i sföis y la pëna!
Sön mësa aspeta la picia marëna.
Spo do na scriçiada te plaza alalergia,
impared' indò npü, mo tole-la pa sceria.

Insciò passa snel tüa picera giornada,
inanter les atres it bel arcunciada.
Ringrazia l' Bel Di dl bëgn, ch'al t'à fat
y no t' lascé ester mai düt anfat.

L' moviment di foresti tla Val Badia

L'ann 1972 è sté pur l' moviment di foresti n ater bun ann: l'inver è sté extra bun, mo inçe l'isté è sté bun, condöt ch'al à plovü tröp y cinamai novü, ch'al é sté plütost frèit che massa cialt. L' moviment di foresti è sté maiù dies previjiuns: tla Val Badia èl ruvé alerch zirca 97.000 foresti taliagn y todesc etc. che adöm à albü indöt zirca 1.100.000 prejënzes. In confront al 1971 è l' moviment di foresti alzé dl 15 porcënt aladò di ruvà alerch y dl 21 porcënt aladò dles prejënzes.

Mo al è na gran desfarënzia danter la sajun d'inver y la sajun d'isté, danter i dui Comuns dl'alta Val Badia, l' Comun de Marò y i dui Comuns dla bassa Val Badia: l' raport danter l' moviment di foresti tratan l'inver y tratan l'isté è dl 64 al 36 porcënt; l' Comun da Corvara à albü l' 44, l' Comun de Badia l' 38, Marò l' 15 y La Val + San Martin l' 3 porcënt de döt l' moviment di foresti dla Val Badia. L'

raport danter l' moviment di foresti taliagn y di foresti d'atri stati è de zirca l' 60 al 40 porcënt d'isté y dl contrario d'inver.

Interessant pòl inçe ester, che Marò à albü te döt inver o te döt isté manco prejënzes che Badia de merz y Corvara de forà o de merz, che La Val y San Martin ne rüva te döt l'ann nia söl numer de prejënzes che Badia y Corvara à vigne mëis d'inver o vigne mëis d'isté (da messé a setëmber). La Val y San Martin à vignun albü zirca 1500 ruvà alerch y zirca 15.000 prejënzes, aladò dles statistiches de chisc ultimi agn.

Y sègn n'atra domanda: Tan de foresti èl pa tratan döt l'ann passé a mesa for vigne de tla Val Badia? — Corvara à albü vigne de 1318 foresti (plü che abitanè!), Badia 1143, Marò 460 y la Val Badia 3005 foresti al de.

Mo sègn i dessel gni dé la parora ales statistiches, che nes dij avisa y tler

Nadé tles Dolomites

(foto Planinschek)

ci movimënt de foresti ch'al è sté a Corvara, Badia y te Marô (Al Plan); les statistiches da La Val y San Martin mancia.

L' sföi de cultura ladina, „Rezia 1972”, metü adöm da A. Frenademez, porta in ultima valgünes statistiches porsura l' movimënt di foresti y les clases d'alberch dal ann 1950 incà. Da

chëstes statistiches pòn udëi, che Corvara â in chël'ann 3.161 ruvâ alerch cun 30.070 prejënzes y Badia 2.241 ruvâ alerch cun 25.986 prejënzes, San Martin y La Val â adöm 312 ruvâ alerch y 2.206 prejënzes. Corvara à spo aumenté l' movimënt de foresti dl 1957 al dopl, dl 1958 al tripl, dl 1960 oramai de cater iadi, dl 1962 oramai de sis

a) statistiches porsura l' movimënt di foresti tratan l'inver 1971/72 (confronté cun chël dl'inver dl 1970/71):

Comun	ruvâ alerch (%)	prejënzes (%)	fermada
Corvara	30.385 (47,05)	331.485 (48,65)	10,75 dis
Badia	27.001 (41,20)	266.597 (39,12)	9,87 dis
Marô	7.969 (11,75)	83.352 (12,23)	10,83 dis
Val Badia 1971/72	65.532 (100,00)	681.434 (100,00)	10,40 dis
Val Badia 1970/72	54.778 (—)	536.867 (—)	9,80 dis
Aumënt	+ 10.754 (19,63)	+ 144.567 (26,93)	+ 0,60 dis

b) Statistica porsura l' movimënt di foresti tratan l'isté 1972 (confronté cun chël dl'isté 1971):

Comun	ruvâ alerch (%)	prejënzes (%)	fermada
Corvara	12.176 (41,90)	151.082 (38,95)	12,80 dis
Badia	11.391 (39,20)	151.639 (39,10)	13,31 dis
Marô	5.495 (18,90)	85.145 (21,95)	15,49 dis
Val Badia 1972	29.062 (100,00)	387.866 (100,00)	13,35 dis
Val Badia 1971	27.078 (—)	347.776 (—)	12,84 dis
Aumënt	+ 1.984 (7,33)	+ 40.090 (11,53)	+ 0,51 dis

c) Statistica dl movimënt di foresti tratan l'ann 1972 (dal 1. 12. 1971 al 30. 11. 1972), confronté cun chël dl 1971 (dal 1. 12. 1970 al 30. 12. 1971):

Comun	Sajun y ann	ruvâ alerch (%)	prejënzes (%)
Comun	Sajun y ann	ruvâ alerch (%)	prejënzes (%)
Corvara	inver 71/72	30.835 (71,695)	331.485 (68,69)
	isté 1972	12.176 (28,31)	151.082 (31,31)
	ann 1971/72	43.011 (100,00)	482.567 (100,00)
	ann 1970/71	39.892 (—)	434.411 (—)
	Aumënt	+ 3.119 (7,82)	+ 48.156 (11,09)
Badia	inver 71/72	27.001 (70,47)	266.597 (63,74)
	isté 1972	11.391 (29,53)	151.639 (36,26)
	ann 1971/72	38.392 (100,00)	418.236 (100,00)
	ann 1970/71	31.623 (—)	319.792 (—)
	Aumënt	+ 6.769 (21,40)	+ 98.444 (30,78)
Marô	inver 71/72	7.696 (58,34)	83.352 (49,47)
	isté 1972	5.495 (41,66)	85.145 (50,53)
	ann 1971/72	13.191 (100,00)	168.497 (100,00)
	ann 1970/71	10.341 (—)	130.440 (—)
	Aumënt	+ 2.850 (27,56)	+ 38.057 (29,18)
Val Badia	inver 71/72	65.532 (69,28)	681.434 (63,73)
	isté 1972	29.062 (30,72)	387.866 (36,27)
	ann 1971/72	94.594 (100,00)	1.069.300 (100,00)
	ann 1970/71	81.856 (—)	884.643 (—)
	Aumënt	+ 12.738 (15,56)	+ 184.657 (20,87)

iadi, dl 1964 plü de set iadi, dl 1965 plü de ot iadi, dl 1966 de nù iadi, dl 1970 de bun dodesc iadi, dl 1971 de catordesc iadi y dl 1972 de sèdesc iadi. — **Badia** à aumenté so movimènt di foresti dl 1957 al dopl, dl 1959 a plü dl tripl, dl 1962 de sis iadi, dl 1963 de set iadi, dl 1966 de plü de ot iadi, dl 1969 de oramai y dl 1970 de plü de diesc iadi, dl 1971 de dodesc iadi y dl 1972 de sèdesc iadi.

Marò à metü man dl 1952 cun 1495 ruvà alerch y 30.530 prejènzes. Spo à aumenté so movimènt de foresti dl 1959 al dopl, dl 1967 a oramai l' tripl, dl 1969 de oramai cin' iadi, dl 1970 de oramai sis iadi. Te Marò èsera jüda scialdi sö y jö: dal 1952 al 1959 èsera jüda söpert, mo spo èl gnü cin' agn megri; dal 1965 al 1970 èsera indò jüda cotan söpert, mo chisc ultimi dui agn è indò sta plü slec (aladò dles statistiches).

S. Martin à aumenté l' movimènt di foresti dl 1954 al dopl, dl 1956 al tripl, dl 1957 de cater iadi y dl 1964 de plü

de set iadi. Dl 1964 s' à spo La Val de staché da San Martin y à instèss metü man na sòa statistica cun 1153 ruvà alerch y 12.672 prejènzes. **La Val** à arjunt al plü 1201 ruvà alerch y al plü 15.578 prejènzes dl 1967; San Martin à albü l' plü ruvà alerch y l' plü prejènzes dl 1970 cun 1452 ruvà alerch y 15.586 prejènzes. Les statistiches dl 1971 y dl 1972 mançia.

Interessant è spo l' fat, che **Corvara** à albü dl 1950 d'inver 1504 ruvà alerch cun 7.481 prejènzes y d'isté 1.657 ruvà alerch cun 22.589 prejènzes y che al è ruvè dl 1972 d'inver a 30.835 ruvà alerch cun 331.485 prejènzes y d'isté a 12.176 ruvà alerch y 151.082 prejènzes, che la storia s'è ota a favur dla sajum d'inver. L' medemo val por **Badia**: dl 1950 d'inver èl sté 415 ruvà alerch cun 1.846 prejènzes y d'isté 1.826 ruvà alerch cun 24.140 prejènzes; dl 1972 èl sté d'inver 27.001 ruvà alerch cun 266.597 prejènzes y d'isté 11.391 ruvà alerch cun 51.639 prejènzes. Atramènter stàra da Marò a La Val: te **Marò**

La Varela

(foto Planinschek)

Rü da S. Čiascian

(foto Planinschek)

èl sté dl 1952 d'isté 1.354 ruvà alerch cun 29.466 prejénzes y d'inver 141 ruvà alerch cun 1.064 prejénzes; dl 1972 èl sté d'isté 5.495 ruvà alerch cun 85.145 prejénzes y d'inver 7.696 ruvà alerch cun 83.352 prejénzes. A **La Val** y a **San Martin** é fina al 1970 la sajun d'isté cotan miù che chëra d'inver; Antermei fej ségn na miù sajun d'inver.

Interessant è spo inçe l' porcënt desvali di foresti taliagn söl numer total di ruvà alerch y dles prejénzes, da Corvara a Marò y dal 1950 al 1972. Dl 1950 é l' porcënt di foresti taliagn dlunch danter l' 93 y l' 100 por cënt; cina al 1962 è l' porcënt di foresti taliagn jü zoruch y à arjunt a mesa fora l' 30 porcënt, mo alüsc inçe mâ l' 22 porcënt; dedò ésera indò jüda söpert y ségn sta l' porcënt zirca söl' 45 porcënt. A Corvara y a Badia èl dütaurela cotan plü foresti nia taliagn, a San Martin y te Marò se tëgn i foresti taliagn y nia taliagn oramai la stadira, a La Val èl oramai döt mâ foresti nia taliagn (93,5 porcënt).

Co stàra pa cun les çiases d'alberch y coi leç tles çiases d'alberch y çiases private? — Tl Comun da **Corvara** èl dl 1952 11 ostaries y pensiuns cun indöt 375 leç (34,09 leç pur ostaria), dl 1971 èl 48 ostaries y pensiuns cun indöt 2.217 leç (46,18 leç pur ostaria).

Al 1. 1. 1972 èl tles ostaries dl paisc da Corvara 1.528 leç y tles çiases private 927 leç; tles ostaries da Colfosch èl 578 leç; tl Comun da Corvara èl tles ostaries 2.396 leç y tles çiases private 1.505 leç, indöt 3.901 leç. — Tl Comun de **Badia** èl dl 1952 15 ostaries y pensiuns cun indöt 404 leç (26,9 leç pur ostaria) y dl 1971 63 ostaries y pensiuns cun indöt 2.594 leç (41,17 leç pur ostaria). Al 1. 1. 1972 èl tles ostaries da Pedraces 699 y tles çiases private 338, indöt 1.037 leç; tles ostaries da La Ila èl 1.090 y tles çiases private 605, indöt 1.695 leç; a S. Čiascian èl tles ostaries 1.182 y tles çiases private 484, indöt 1.666 leç; tl Comun de Badia èl tles ostaries 2.971 y tles çiases private 1.427, indöt 4.398 leç.

Tl Comun de Marô êl dl 1952 9 ostaries y pensiuns cun indöt 357 leç (39,6 leç pur ostaria) y dl 1971 40 ostaries y pensiuns cun indöt 1.116 leç (27,90 leç pur ostaria). Al 1. 1. 1972 êl tles ostaries 980 leç, tles çiases privates 439 leç, ti garnis 171 leç y tles çiases de munt 173 leç, indöt 1.763 leç.

Tl Comun da **San Martin** êl dl 1952 üna na ostaria cun 26 leç, na pensiun cun 26 leç y 8 locandes cun 62 leç, dl 1971 êl 13 ostaries y pensiuns cun indöt 304 leç (23,38 leç pur ostaria). Tl Comun da **La Val** êl dl 1967 5 ostaries y pensiuns cun indöt 84 leç (16,8 leç pur ostaria) y dl 1972 4 ostaries cun indöt 99 leç (24,75 leç pur ostaria).

Tla **Val Badia** êl dl 1952 45 ostaries y pensiuns cun indöt 1.250 leç (28,9 leç pur ostaria) y dl 1972 168 ostaries y pensiuns cun 6.330 leç (37,7 leç pur ostaria). Adöm cun i 4.135 leç tles çiases privates êl tla Val Badia indöt 10.465 leç.

Sëgn ch'i savun tan de foresti (prejënzes) y tan de leç ch'al é tla Val Badia èl interessant da cumpedé fora pur tan de dis o nöts che vigne let è gnü lascé ia l'an passé: tl Comun da Corvara pur 124 nöts, tl Comun de Badia pur 95 nöts, tl Comun de Marô pur

96 nöts, tl Comun da S. Martin mâ pur 50 nöts y a La Val pur 150 nöts; te döta la Val Badia è vigne let gnü lascé ia pur 105 dis o nöts tratan l'ann passé.

Mo sëgn bëgn na ultima domanda y resposta: Co stàra pa finanzialemënter col movimënt de foresti? Paiel fora de avèi n alberch o inçe mâ valgügn leç dessorora por foresti? Iö arat de scé. Sce an arata, che vigne foresto dais fora vigne de a mesa fora 5.000 lires, saltel fora pur döta la Val Badia la bela soma de 5,5 miliardi de lires al ann (i zirca 1.000 lüsc da paura porta mâ n miliardo su); deache vigne let vegn lascé ia a mesa fora pur 105 dis al ann y che vigne foresto dà fora 5.000 lires al de, saltel fora de vigne let 525.000 lires al'ann; deache l' numer mesan de leç pur ostaria è de 38 leç, saltel fora la bela soma de 19.950.000 lires al'ann pur na ostaria da 38 leç. A tröc de nos (ch'i n'un degüna ostaria) nes sàl na té soma tröp, mo i ostis foss pa apèna cuntènc sc'ai tirass mâ ite tan (che sciöche an alda, tiri ite cotan de plü). Da chisc cunc y ejempi pòn sënz'ater di, che l' movimënt de foresti è finanzialemënter n murin di scioldi.

Albert Daverda

Cumpedada dla jënt 1971

Da püch èl gnü publiché i resultaç dla cumpedada dla jënt dl 24 d'otober 1971. Deache chisc resultaç é inçe pur nos Ladins interessanè, orunse i publiché te nosta stampa y tl radio.

In pröma n pic cheder general dla cumpedada dla jënt tla Talia, tla regiun y tla Val Badia: la Talia à na popolaziun de rodunt 54 miliuns, l' Trentin de rodunt 427.000, Südtirol de rodunt 414.000 y la Val Badia de 8.000, la Val Gherdèna (zënza la pert ladina de Ciastel) de 7.600 abitanè.

Chësc cheder nes dij nia mâ avisa tan de jënt ch'al é dl 1961 y dl 1971 tla

Val Badia y te vigne Comun y de tan ch'ara è aumentada dal 1961 al 1971, mo inçe çì perzentuala de jënt ch'al è te vigne Comun in confrunt dla cumpeda de jënt de döta la Val Badia. Chësc cheder nes dij in plö, che la popolaziun è relativamënter aumentada da Corvara fino jö La Val, mo relativamënter jüda zoruch te Marô y a S. Martin. Deache dl 1961 aldì S. Martin y La Val çiamó adöm, n'èl nia tler da udèi che S. Martin è l' su Comun ulache la popolaziun è jüda zoruch dal 1961 al 1971.

a) Mo sègn n cheder plü avisa dla cumpedada dla jënt tla provinzia da Balsan:

Jënt	1971	(%)	1961	(%)	Aumënt	(%)
Todësc	260.351	(62,90)	232.717	(62,20)	27.634	(11,87)
Taliagn	137.759	(33,30)	128.271	(34,30)	9.488	(7,39)
Ladins	15.456	(3,70)	12.594	(3,40)	2.862	(22,72)
Atri	475	(0,10)	281	(0,10)	194	(69,30)
Indöt	414.041	(100,00)	373.863	(100,00)	40.178	(10,74)

b) Y sègn zirca n té cheder dla cumpedada dla jënt tla Val Badia:

Comun	1971	(%)	1961	(%)	Aumënt	(%)
Corvara	950	(11,84)	682	(9,54)	268	(39,30)
Badia	2.262	(28,20)	1.907	(26,68)	355	(18,62)
La Val	1.069	(13,33)	2.290	(32,04)	154	(6,72)
S. Martin	1.375	(17,14)	2.269	(31,74)	97	(4,28)
Marô	2.366	(29,49)	7.148	(100,00)	874	(12,23)
Val Badia	8.022	(100,00)				

Monumënt a Catarina Lanz
it a Fodom

Interessant pòl inèe ester da savèi tan d'èi y tan d'ères ch'al è te vigne Comun y tla Val Badia dl 1971: a **Corvara** èl 436 (45,89%) èi y 514 (54,11%) ères, a **Badia** èl 1.108 (48,98%) èi y 1.154 (51,02%) ères, a **La Val** èl 529 (49,49%) èi y 540 (50,51%) ères, a **S. Martin** èl 697 (50,69%) èi y 678 (49,31%) ères, te **Marô** èl 1.198 (50,63%) èi y 1.118 (49,37%) ères, tla **Val Badia** èl indöt 3.968 (49,46%) èi y 4.054 (50,54%) ères. Chèsta statistica nes dij, che te **Marô** y a **S. Martin** èl les ères che s'un va demez y che a **Corvara** y **Badia** vares pormez.

Dèr interessant èl da savèi, tan de jënt che laora y tanta che ne laora nia = tan de jënt che á n mestir y tan de jënt che vir a spèises de chi che à n mestir. Al è chilò da arjunje, che les „casalinghes” figurèia pro la jënt che ne laora nia, deache ares ne laora nia por davagné o sot contrat de laur. Eco indò val cheder: l' prüm nes dij tan de jënt che laora y tan de jënt che ne laora nia (che vir a spèises de chël che laora), l' secundo cheder nes dij tan de jënt che laora da paura y tanta che à n ater laur:

c) C o m u n	jënt che laora (%)	jënt che ne laora nia (%) / indöt
Corvara	322 (33,89)	628 (66,11) 950
Badia	794 (35,10)	1.468 (64,90) 2.262
La Val	394 (36,86)	675 (63,14) 1.069
San Martin	496 (36,07)	879 (63,93) 1.375
Marô	836 (35,33)	1.530 (64,67) 2.366
Val Badia	2.842 (35,43)	5.180 (64,57) 8.022

d) C o m u n	jënt che laora tla campagna (% söla jënt che laora)	jünt cun d'atres ativités (% sön döta la popolaziun)	indöt
Corvara	57 (17,70/ 6,00)	265 (82,30/27,89)	322/ 950
Badia	196 (24,69/ 8,66)	598 (75,31/26,44)	794/2.262
La Val	174 (44,16/16,28)	220 (55,84/25,80)	394/1.069
S. Martin	219 (44,15/15,93)	277 (55,85/20,15)	496/1.375
M a r ô	301 (36,00/17,72)	535 (64,00/22,61)	836/2.366
Val Badia	947 (33,32/11,80)	1.895 (66,68/23,62)	2.842/8.022

L' cheder dessura nes dij nia mâ tan de jënt che laora da paur y tanta che se tir l' vire cun n'atra ativité, mo inçe ci porzentuala dla jënt y ci porzentuala de döta la popolaziun che laora da paur o che fej n ater mestir. Al è da udëi tler ulache al è n gran movimënt de foresti (Corvara, Badia y Al Plan) y che la jënt da paur è ora-

mai in gran minoranza (l' raport è de 1 a 2 in confront cun la jënt da n'atra ativité).

Al è sciode, ch'al ne pò nia chiamó gni porté n cheder che nes dijess tan de Ladins, tan de Taliagn, tan de Todësc y tanç d'atri ch'al è tla Val Badia. Fosc pòl gni fat chëst n ater iade.

Abert Daverda

L'GROF VA A MITANS

Oh, al é bëgn scialdi di, che chësta storia é suzedüda, defata dô la pröma vera. L' Grof è ti sü plü bi agn. Al é pa bëgn n bel napfl laóta, bel gran, cun iames ruduntes, sciabes lerges, çis can ch'al â chë bela braia cörta de pel de çiamurc, les çialzes blançes, çialzà basc, i comòc de coran cujis fora cun ascaç d'alçia, n bel samare cun butuns de cor de rehli y söl cé n çiapél da la vëta vërda y na snaidiga berba de çiamurc. Döt adüm l' fajô mefo n mandl, che podô se lascé udëi tla bachëta y vint chilometri inceria.

Y can ch'an é te chi agn, spo vëgn-el baié, punsé y somié de jones, dles plü beles jones, che fajô sanbëgn inçe la gola al Grof. Les chellnerins de dütes les ustaries dla valada, dijô-l, che é sües cristianes. Ch'al foss vëi, ê-l bëgn tröc che dubitâ. Vëi ê-l sanbëgn, che tröpes

â bele messé lascé ester ia tröc cheré de vin, çiuði che la cassa dl Grof ne podô nia plü dô. Chësta é mefo la plü gran maratia dl Grof, l' mésëch de so tacuìn. Mo mâ impò savô-l da di, che al n'ê pa nodé adalerch sön la jopa restida.

Bel di i â-l metü l'edl sön la fia dl' usti de sura. Chëra ess-el mefo albü ion.

Mo sanbëgn, che de té situaziuns ne resta nia dí ascognüdes. Sü cumpagns â bele n pez spié, che l' Grof é completamënter ciurn dla Rita dl'usti. L' fal é madër chël, che vëra n'â degüna orëdla y n'urô nia cis ne n savëi dl Grof. Magari i ê-l massa mól. Sü cumpagns, l' Rico, l' Fonjo, l' Carlo, l' Lois y d'atri ti stô bele n pez dô pur pudëi ester testimoni de na matada y se fa indò na bela riöda.

L' grof da Runch

In segra da Rosare da sèra i é-ra garatada. L' Grof é ste dôt dôt al domisdé te dlìjia y spo ê-l jü, sciöche düc fesc, a l'ustaria, y forza de juté chël cöce dô la crabata jö, i ê-l jü n pü massa sö a cé, tan dassën, che al â indò metü man da cunté dl maridé. Mo impò n'ê-l nia çiamó tan incrabaté sö, ch'al n'ess nia plü salpü, çì che al se dijò. Atira vègn l' baié söla Rita dl'ustì, chëra mësà-l avèi y chëra dô diventé süa fomena.

„Çiamò insnöt ó-i ji a fa a üna cun la Rita”, scraia-le, che al ne n foss bëgn tröc assà che aldiss, „tan n bel co iö ne n n'ê-l nia plü tla bachëta”.

Sü cumpagns ê pro n n'atra mësa, coi cês adöm, ch'ai s'la studiâ fora. Oramai savôi bele, çì che al ê pur fa in chë sèra, mo impò messâi n pü l' trà sö.

Lois va ia da mësa dl Grof y i disc: „Grof, la Rita ne t'ò nia”.

„Çì, la Rita ne m'ò nia?” scraia zruich l' Grof, „n té merle co tö no n'oress-era, n té craut dla pröma braia, na té spelta da sì, n té martöre da Surariü, che ne sa da fa nia ater co vardé les cioures y mangé jüfa”.

Lois: „A me me n'ê-l mâ nafat, sce ara ne m'ò nia, iö n'â pa bëgn d'atres, mo gnanca te ne t'ó-ra, dea che t'às tan gonót la braia mola. Grof, la Rita ne t'ò nia, chël te mëti pëinich”.

L Grof: „Baricia che t'es, a çì óst mëte pëinich, che ara me disc çiamó insnöt de scé, ch'i la fajun çiamó fora insnöt?”

Lois: „A n dopelliter metuns pëinich. In domènia l' pàies-te, sce ara ne garetà nia y scenò l' pài-i iö. Ast capi?”

L' Grof: „Iö stài al pëinich, inc dui te n pài-i. Chël sà-i da te dì, che la Rita é mia”.

Chi cater jogn ia da chë mësa tignì i cês adöm y s'la riò, che la mësa scasà mã.

L' Grof punsâ mã plü a süa Rita, che in realtà n'ê nia süa Rita, y al pëinich. Al lê sö y bel rudunt se n va-l da üsc fora, mo sanbëgn nia a çiasa, mo te n n'atra ustaria. Tan â-l inc vel capi, che chi jogn urò mã l' tó pur l' nês.

Ara ne durâ dî, che chi cater jogn â spiè, che l' Grof se n'ê trat. Olà mai sarà-l jü? A çiasa? Ah, chël bëgn dé de sigü ne nia y purchël i va-i do y l'abina tl'atra ustaria. Mo l' Grof n'â n iade nia la löna da sté imparà y apëna, ch'al i vèiga, lê-el sö y se n va a çiasa.

Chësc ne s'essi sanbëgn mai aspeté. Mo ai cunesciò l' Grof massa bëgn y purchël se dijò-i: „L' mandl vègn pa bëgn çiamó. I jun a l'aspeté”. Mo ai n'â dl dütt nia büsia. Ai se fesc dé les chertes y mët man na bela cartada.

Al ê bëgn impò passé cutàn de tèmp y les ores jò tres plü cuntra la mesanöt, che n êl gnò bel plan dô chë valca y spo rovâ-l ca tl lède, olà ch'an podò l'udèi plü bel. Al n'ê degügn atri co l' Grof dütt bel vistì sö da festa y puzenè sö, avisa sciöch'al jiss a mitans. Tl müs dütt bel sbarbé, na bela çiamëja blançia da zaindli dansó, sciöch'al ê moda laóta, chël bel çiapél da iagher söl cé, la braia cörta y i jenèdli bludri y les çialzes blançes, insciò gnò-l bel chitamënter ca da l'ustì a jì a mitans. Al parò propi, ch'al ti n foss chësc iade dassën. Col vin n'â-l bel adaldèrt, nia massa püch y nia massa tröp; insciò podò-ra jì zènz'ater.

Çiamó dui o trëicent vari, spo ê-l a post y al s'â bele studié fora, co ch'al fajò da se trà sön sorà. Chë stangia lungia, che l'ustì â adoré da sprazé l' tèt, chëra podò jì bun. Can ch'al rovâ dlungia ustaria, spo dô-ra dui y al messâ ester la mesa a les dodësc. Tl paisc ê-l bel chit. La maiü pert dla jënt se n'ê bele da dî traç daite y sot la plöma; mo no düè! Sot l'ustì jö, dô na té si ascognü, ê-l n n'ater èl, un de chi cater o cinch, ch'â metü pëinich col Grof. Al ê Carlo y al â messé ste ailò a passené al Grof y spo fa alarm. Al ê cuntënt, che l' Grof gnò, çiudi che ste ailò tan dî bel chit dô chë sì, chël n'ê degun spass.

Purnant ch'al vèiga l' Grof, va-l a cherdé sü compagns y spo dô-l gnì l' moment plü aspeté, mo no da düc anfat godü.

L' Grof n'ê apëna rové ca da l'ustì, che chi cater o cin cumpagns ê inc bele

Retrat de Lois Irsara

ailò dô chël tiac ch'ai ciutiâ nanter les brèies ca. L' Grof rodâ madër incër l'ustaria ia. Al jô a chirì chë stangia lungia, che arjuniô cina sòn sorà. Fi-

nalmënter, dô da n pez l'à-l ciafada. Al la porta adalerch, l'averj sö pur cïassa, bel da chë pert, olà che Rita â súa cïamena. Al la fïcia n pü te tera, ch'ara

stai begn y ne slisuri nia inmalora. Y spo mèt-el man da se rampiné sò pur chë stangia.

Ja dô chères brèies n'è-l trèi, che riô y messâ se tignì l' vënter pur ne messèi nia rì fora da d'alt. L' Grof ne podò mine i odèi o aldi.

Dlun sùstàn, zentimeter pur zentimeter se tira l' Grof inant. Al vègn tres plü stanch. Les forzes manacia de i lascé ia. Mo òi ne fej-un pa nia, pur rové pro na bela jona! I ultimi sforz mess-el fa y spo pô-l se tignì pro sorà y al é bel franco bun da se trà sò y ite. Sò pur na stangia tan lungia ne l'à-l denant mai chiamó vagada. Fata i l'à-l y cuntènt é-l inçe. Sègn indère toch' era da chiri la dërta finestra.

Purnant che l' Grof é te sorà, salta chi cin compagns adalerch y se tol la stangia.

Dlungia l'Usti é-l la zopa dla coltöra dl vijn. Sanbègn ch'ai s' l'â bel da di studiada fora, sciöch'ai la tolò. Ai tol la stangia y la toèia cun la piza te chël patüc, co taca y ne tofa nia cis bun y spo salt-i indò ia da sorà dl'Usti y l'avèrsc sò. L' Grof sòn sorà â aldi val romù jòn plaza. Al mina ch'al side l'ustì, ò se n sciampé y peia dô la stangia. Lajò é-l chi bugn cumpagns che tira laite y l' Grof mina, che l'ustì ó-i i la tò y tègn chiamó plü toch cun òna na

man y cun l'atra se tègn-el pro sorà. Indère incèr chë stangia da chël „bun tof” jorâ-l n gröm de mosces y chëstes mosces à inçe metü man da se lascé jö söl müs dl Grof.

L Grof ciafa na dërta beca da chës mosces, na beca tan grana, ch'al é sforzè da se paré. Al lascia ia la man, che se tignì pro la stangia y se para na óta les mosces y se beca l' müs, spo barà-te-l indò jö man y insciò valgügn iadi, èina che l' müs taca y la stangia taca y les mans taca y döt taca. Al se pënza de sciampé jö pur stangia, la peia ite cun trames les mans y ò gni sura sorà fora, mo te chël é-l chi lajò, che i strüfa fora dles mans la stangia y mèt man da rì sciöche maè, tan dassèn, che l'ustì s'è veramènter descédé y è jü sòn sorà a ciaré dô.

Sapperlot... èi bel Grof ch'al ciafâ, cun n té bun tof adöss. Savun mefo chiamó, che l'ustì i à sluminé jö pur stiga y jö dan porta i aspetâ chi cin cumpagns, che l'acumpagnâ spo te stüa. Inçe la Rita è lovada y è gnüda jö a i lavé l' müs y les mans al Grof, ch'al ciarass impò n pü fora da jënt. L' vin che l' Grof â pordü, â-ra porté sò, mo maridè l' Grof n'à-ra nia.

Ara ne va nia dagnora bun da ji a mitans.

M. A.

Berba Giuvani

Orglist da La Val

Gunot ti sarà-l da rì a valgügn, sce an dij che l signal de na pursona se lascia aldi canch'era mör, de dô che era é morta o denant che era möres.

Al é l dé 22 de dezèmber dl ann 1972, canch' l'orglist dl dom da Pursenù: Otto Rubatscher me cuntâ dan l guldanom: „In sèra ai pa sumié dl coro da La Val y de berba Giuvani!” Y propi sciöch'ara à urü ester, in chël dé messâ tröc cun gran dulur y crüsc aldi che al ti â dè l bot a berba Giuvani, te süa

eté de 71 agn (nasciü a La Val ai 23. XI. 1901). Inçe sce la maratia dl cör debl se mustrâ bel da agn y cruziâ berba Giuvani, ne âl mai lascè cunèsce sura de ester stanch o de messèi lascè sentè n ater orglist söl banch da sunè i orghi de dljia. In sò ultimo dé che al é pro se instèss, âl ciamò sunè mës-a dal guldanom y sciöch' vigni ater dé, el bele dô les set pronto a ji a sunè la mës-a da scora. Dô les set da duman variâ berba Giuvani pur ultimo iade l scalin de la gran porta de dljia y sciöch'al fajò vigni dé rudâl ite sò pur la stiga che cundejò sòn zura. Propi sò dan orghe aspetâ Chël che el â tan gunot glorifiché y unurè: Idi. Bel dlungia orghe ti âl dè l bot. Ores âl spo messè ciamò stè ilò sènza se möi denant che

Gianni Rubatscher

valgügn gniss al savèi y ti pudess purtè aiüt; impurmò do marèna, a chëra che el â mancié, ê i sù jüs al chirì. Ai l ciafà che el dé plü püch patimènt de vita. Nianca i duturz cherdà in aiüt ne pudò plü fa nia, udòn la gravité dl mal. In vòia de Nadè, canch' düta la jënt se cunfurtà al bel Nadé, cherdà l Creadù nosc berba Giuvani pur dagnëra te sùia felicitè a sunè i orghi dl cil, ulà che sù fistidi y sües bries arà na fin tla gran gloria.

L ciantè, l sunè y la musiga ê dagnëra stà sùia gran pasciun y ligrëza. Bele cun dodesc agn — in segra di rök — al metü man de ciantè pur l prüm iade sön zura da La Val. Dô avèi spo studiè y imparè musiga te tröc posc, cunscion inçe tröpes y granes personalitès dla musiga: Goller, Mitterer, Gasser, Frontull, gnèl metü orglist a La Val l'ann 1922. Cun gran amur, granes bries y gran cumpasciun insignàl tröc jogn y jones a ciantè. Al purtâ so coro da La Val sò n scalin y perfeziun che tröc gnè gunot a La Val in na festa, mëssa nuvela, nozza o atra manifesta-zium ma pur aldi ciantan l coro da La Val sot ala sùia direziun.

Tröpes é les copes y pescè che é gnüs davagnà dal coro da La Val, sot ala direziun de berba Giuvani de Sepl. Inçe

l gran orglist dl dom da Pursenù, Otto Rubatscher, à laurè tröp cun berba Giuvani. Dër gunot recurdà berba Giuvani l bun maester y jonn ciantadù Angel Comploj da Ciampèi da La Val che ê stè un di plü bugn ciantadusc y jonn de buna cumpagnia, mo che la mort dër adora â purtè demez da chësta vita dla tera. Recurdun inçe che tröpes leziuns de ciantè à albü da berba Giuvani inçe l maester de musiga Felix Dapoz de Ciablung.

Mai ne mancià l ciantè in na festa, supultüra o nozza canch' berba Giuvani ne ê püre. Che sò coro se metò in chisc ultimi agn sò la strada dl desflurì, messà berba Giuvani cun gran crusc udèi ite y capì, inçe sce al ne l lascià mai cunèsce sura. Y chësta plaia marturjà tröp so cör che ê bel tröp stanch y che sintì i agn de sùia eté. A düc ti à berba Giuvani urü bun y specialmènter a sù ciantadusc. Pur vel ê n gran unur sce valgügn orglist o ciantadusc gnè al ciafè y ala cuntè n pü'.

N gran giulan pò sènzater i di a berba Giuvani i tröc sculari che al à insigné a ciantè.

Berba Giuvani fajò inçe pert al EpL, seziun musiga, ulà che el laurà cun gran interesse pur l ciantè y l sunè.

Cun gran comoziun y festa àl ciamò da Pasca dl 72 pudü festegé cui tröc ciantadusc sù 50 agn de orglist y 60 de ciantadù. Chèl dé è stè — sciöch' inçe pur dui de sù ciantadusc: berba Tita de Cestung y berba Giuvani da Lunz — un di plü bì dis de sùia vita. In chèl dé pudòn udèi te sù edli les leghermes de ligrëza y de amur pur so coro. Cun scincundes y cianties ringrazià düc i ciantadusc, vedli y jogn, so bun dirigènt y orglist. Chësc é sènzater ma n pice giulan pur düta la fadia y bria che el â fat pur insigné a cianté sù ciantadusc, mo al à salplü dal aprezè te sùia umilté.

Tröpa jënt, specialmènter ciantadusc, proi y orglist se é abinà a La Val a to pert ala supultüra tignida a La Val in San Jan de Nadè. Tröpes gherlandes y ciüf gnè purtades dan da la bara purtada da cater jogn ciantadusc vistis cun la troht. La mëssa da mort gnè ciantada da tröc ciantadusc da La Val

adüm a tröc da fora de cà, sot ala direziun de sò sculare Felix de Ciablung y ai orghi l prof. Otto Rubatscher. Parores de cumié à dit tratan mëssa siür Ujöp Pizzinini. Tra l'ater àl dit: „Tan de iadi arà berba Giuvani pestè söi scalins dla stiga da jì sòn zura. Ei ne é da cumpedè. Pur vèl èl la stiga che cundejō tratan la vita vel instèss da chësta tera al cil. Y propi sö insom de chësta stiga, ulà che el à laurè pur l'unur de Di y dla jënt, gumot sënza ester paié, se é daurida la porta dla eternité”. Dan l marsc de supultüra, sunè dala musiga te curta, à ciamò dit parores l prof. J. Knapp — fej pert dla comisciun diocesana de musiga —. El à recurdè sciöch' berba Giuvani é stè y dess ester n ideal pur n orglist. Inultima al ciamò

auguré che l coro da La Val röies te bunes mans.

Ala supultüra à tut pert tröc rapresentanè de cori dla Val Badia. Ince i cori da San Laurènz, Toblach, Gherdëna y Pursenù é rapresentà da ciantadusc o orglist.

Insciö dijō in la supultüra n sò gran cumpagn y stimé orglist: „Al à albü la plü bela mort! Sce iō pudess murì sòn zura dlungia i orghi de dlijia, i jiss n grüm de iadi al dé sòn zura!”

Che Di dais a berba Giuvani la dërta pësc y l dërt paiamënt pur sò laur, prëia de cör y cun giulan düta la jënt ladina y specialmënter düta la jënt da La Val cun i ciantadusc. Pësc in Di!

dot. Sottara Pio

CRONICH

Tan snel che n an passa! — dij tröc. Tan dī che n ann dōra! — dij d'atri. Ch'al sides sègn passé snel o peigher, l'ann 1972 è passé y al à metü man l'ann 1973. Insciö sunse inè iō, l' calènder ladin, indò sö l'iade. I sper de podèi ruvé te dütes les ciases y families dla Val Badia y tles families ladines dal frosti, de gnì dlunch tut sö cun plajèi. Do ch'i s'à porté valgünes stories y rimes ladines, oressi ciamó se cuntè val fora dla cronich, se decordé i avenimènc plü importanè sozediüs fora pur l' monn, te nosta regiun y tla Val Badia.

Sce an mèt averda ai avenimènc che salta plü al edl, oresson dī che i agn foss un plü desgrazié dl ater: an alda y lī vigne dé de veres, combati-mènc, revoluziuns, atentac, deliè, desgrazies söla tera y tl'aria y söl' mer, de burasches y de sütes spaventoses; val iade oresson bel dī che al gniss la fin dl monn da n momènt al ater, mo tan da sprigoré n'esera pa inpò nia ciamó. Mo al è da meter averda, deache la jënt à la forza tla man de desdrüje döt; al n'ó nia ester bombes

atomiches, al basta de intossié l'aria y l'ega por fa mori la popolaziun de dütt l' monn. Che Chèl Bel Dī nes straverdes da anüzé mal les forzes ch'i un tles mans!

ASIA

Sciöche les coses se müda! Ciamó dan dui agn i ciarâ oramai düc i stati dl monn burt ala **Republica Populara Chineja** (China comunista). Dl 1971 è la China comunista gnüda tuta sö tles Naziuns Unides y dl 1972 à metü man la gara danter i stati plü desvalis por s'la fa buna pro la China; i capi de stato y de guern se dō un y l'ater la snola d'usc tla man a Pechin. La personalité plü ala ingrana ch'è jüda tla China da Mao Tse-tun è bëgn stada l' president Nixon di Stati Unis d'America.

L'Japan, üna dles trèi o cater maius potènzes economiches dl monn, à ciafé zoruch dal'America la isola de Ochiana, se prō inè der de se gnì cun la China comunista, à albü a Sapporo i Jüc Olimpizi d'inver.

Danter la **Corea dl Nord** y la **Corea**

dl Söd vegnel sciacaré por fa na pesc y por meter adöm i dui stati te n stato su. La medema cosa gnarà fata tl **Vietnam**, apëna che la vera di 25 agn è ruvada y che i Americagn s'an è demez. Mo al è mefo bëgn gran prigo che trami dui i stati apëna unis, Corea y Vietnam, devëntes de plëdn comunisc. — Tl **Vietnam** pël che an ois propi ta la pesc finalmënter: la popolaziun è stüfa y te na gran meseria, i soldas n'ó in gran pert nia plü combater y i stati è plëgns de debiç, inçe l'America.

Danter l' **Pachistan** y l'**India** èl rot fora na vera: l'India, daidada dala Ruscia, ocupà l' Pachistan Oriental (che urò se destaché dal Pachistan Ozidental) y che forma aldedaincö l' stato Bangladesco). L'India à davagné la vera, condöt che l' Pachistan Ozidental gné daidé dala China y çinamai dal' America. L' stato nü dl Bangladesco à na largöra de 142.776 kmq y na popolaziun de 75 miliuns d'abitanè; l' Pachistan Ozidental à na largöra de 803.940 kmq y na popolaziun de 50 miliuns de abitanè.

Danter l' pice stato d'**Israel** y i stati arabesc inceria manacel indò de rumper fora na vera. L'**Egito** dij, che süa paziënza è ruvada y che al ó avëi zoruch çiche é so dan la vera dl 1967. Purchël s'al metü adöm cun la Libia y la Siria y à formé la Federaziun dles Republiches Arabiches.

A Costantinopel o Istanbul èl mort l' patriarch ortodox Athenagoras, che s'è incunté plü iadi con papa Paul VI. y à fat pesc danter la Dlijia ortodoxa y catolica.

AFRICA

Tl'**Etiopia** à l'imperadù Haile Selassié compli i 80 agn. Al è sënz ater l' regnand plü vedl y plü stimé dl' Africa y un di mius dl monn. Al à da combater cuntra devigne sort de dificoltés, mo plan plan èl bun de condüje so stato söla strada dl progres.

Ti atri stati dl' Africa vara sö y jö: alüsc ne vara nia tan mal, mo te tröc vara cotan sotysora, cis tl' Uganda y tl' Burundi, tl' Ghana y tl' Madagascar.

AMERICA

Ti **Stati Unis d'America** èl sté ai 7 de novèmber les lites dl presidënt, dl parlamënt, dla terza pert dl senat y de 18 guernadusc. De 140 miliuns d'abitanè cun rajun de lita é mâ 77 miliuns jüs a dé jö söa usc. L' candidat republican y presidënt da denant, Richard Nixon, è indò gnü metü te 49 stati federali cun 44,6 miliuns d'usc y 521 omi de lita. L' candidat democratic, Mac Govern, à bëgn inçe ciafé 27,6 miliuns d'usc, mo mâ 17 omi de lita te n stato federal su y tl distret de Washington. L' candidat dl „Parti American” à mâ ciafé 800.000 usc. — Tl senat con 100 membri à i democraç 57 y i republican 43 omi; tl parlamënt con 435 membri à i democraç 240 y i republican 195 omi; di 50 guernadusc è 31 democraç y 19 republican.

L' presidënt Nixon à fat dui iadi dër importanç: tla China da Mao-Tsetun y tla Ruscia dai capi dl Creml. Çiche al à sciacaré fora y arjunt, ne n'an mai der aldì avisa; mo al pé ch'al ais fat pesc. Sënza èl scialdi so cunsiadù Henry Kissinger che salta da n çiantun dl monn al ater por sciacaré con düc.

I Stati Unis à arbassé la valiuta dl dolar dl 8% y ó inçe surantó l' sistem metrico decimal. — D'auri y de dezèmber èl gnü slopeté sö les döes capsules „Apollo” cun astronaut, ch'è spo arsis söla Lóna.

Tl'**America dl Söd** vara inçe cotan sotysora: L' subcontinënt american foss dër rich de früc dla Tera y produc dl funz, mo al manèia i mitli por i tra fora y por meter sö impiand industrial. Impè de che al gniss sfrüté la tera, vegnel sfrüté la jënt che vir in gran pert tla meseria.

Tl' **Chile** n'è l' presidënt comunista, Allende, nia sté bun de arjun-je çiche al à tan impormetü y è te de gran dificoltés.

EUROPA

La **Ruscia** à albü dër n slet ann por i früc dla tera: les campagnes à por gauja de na gran süta mâ dé ca l' 60% de chel ch'an s'aspetà o che messà salté fora do l' program dl guern. Purchël

à l' gran stato comunista messü cum-pré ünesc miliuns de toneladas de blâ dai Stati Unis dl'America y dal'Austria. — Tla maiù desgrazia dl'aviazium zivila èl mort 172 porsones te n arioplan dl'arioflota ruscia.

Do che i guerns dla Gran Bretagna, Danimarca, Norvegia y Irlanda â fat domanda che chisc stati pois fa pert dla „Comunité Economica dl'Europa” (CEE—EWG), é inçe gnüdes cherdades les popolaziuns por di söa minunga: la Gran Bretagna, la Danimarca y l'Irlanda à dit de scé, la Norvegia de no. Capo dla Comunité è l'olandeje Sico Mansholt.

Tl'Irlanda dl Nord va la vera zivila danter i catolizi y i protestanè, danter les trupes britanniches y i partisaneri irlandeji inant. L' capo dl guern britanich à cînamai cherdé in aiüt l' papa. Mo l'IRA (armada republicana irlandeja) combat por staché l'Irlanda dl Nord dala Gran Bretagna y la unì ala Irlanda.

Ti Paisc Todësc (Republica Federala Todëscia) èl sté ai 19 de november les lites politiches dl parlamënt. Dles 41.388.000 porsones con rajun de lita (dai 18 agn insö) à 37.732.000 dé jö söa usc (91,2%), y 37.438.000 á dé jö na usc de valüta. L' partì sozialdemocratic (SPD) à ciafé 17.167.000 usc (45,9%) y 230 mandaç; l'unium cristiana democratica (CDU) à ciafé 13.184.000 usc (35,2%) y 177 mandaç; l' partì cristian sozial (CSU) dl Poar à ciafé 3.610.000 usc (9,6%) y 48 mandaç; l' partì liberal democratic (FDP) à ciafé 3.129.000 usc (8,4%) y 41 mandaç. Dötes les atres listes (DKP, EFP, FSU, NPD) à ciafé adöm 348.000 usc (0,9%) y degügn mandaç. L' parlamënt (Bundestag) è metü adöm de 496 deputaç, mo laprò rüva ciamó i 22 deputaç de Berlin (12 dla SPD, 9 dla CDU y 1 dla FDP). La coalizium danter la SPD y la FDP à davagné les lites y guernarà inant.

L' guern di Paisc Todësc à slüt cuntrac de plü stati comunisc: con la Republica Democratica Todëscia, con la Polonia, la Cecoslovachia. — A Minca èl sté de setëmber i Jüè Olimpizi

d'isté, mo ai è gnüs disturbà dassenn pur gauja de n atentat da pert de partisaneri arabesc contra la compagnia sportiva d'Israel: 18 porsones à pordü la vita (11 d'Israel, cin' Arabesc y dui Todësc). Trei partisaneri arabesc in vita y tles mans di Todësc è plü tert gnüs delibrà da compagns. Israel à respognü con les ermes.

Dl'Austria è n gran om dla politica, Kurt Waldheim, diventé secreter general dles Naziuns Unides. — Tla Carençia al dé ca dijordini por gauja di inoms todësc-sloveni di paisc con popolazium de minoranza slovena. Tal contrat de stato dl 1955 èl inçe n artiel porsura la tutela dla minoranza slovena tla Carençia, mo an s'â lascé der dlaurela de l'apliché. L'ultimo ann à l' guern socialist fat na lege che comana de meter te 205 paisc dla Carençia tofles con i inoms di paisc por todesch y por sloven. Mo apëna che l' guern les à metüdes sö, les tirâ nazionalisc indö jö. I Slovencs s'â sanbëgn paré; ai è zirca 50.000.

Tla **Talia** n'âl juvé nia che tignì les lites politiches dl parlamënt n ann de nant ch'ares tochass. Ala lita por l' Senat dla Republica à tut pert l' 93,1 porcënt dla popolazium con rajun de lita y à 30.745.000 persones dé jö na usc de valüta; ala lita por la Ciamena di Deputaç à l' 92,8 porcënt dla popolazium con rajun de lita tut pert y à bun 33.384.000 porsones dé jö na usc de valüta.

Pur l' Senat à la DC ciafé bun 11.488.000 usc (38,2%) y 135 mandaç, l' PCI 8.566.000 usc (27,4%) y 95 mandaç, l' PSI oramai 3.225.000 usc (10,7%) y 33 mandaç, l' MSI oramai 2.764.000 usc (9,2%) y 26 mandaç, l' PSDI oramai 1.613.000 usc (5,4%) y 11 mandaç, l' PLI oramai 1.318.000 usc (4,4%) y 8 mandaç, l' PRI bun 917.000 usc (3,0%) y 5 mandaç, la SVP/PPTT bun 113.000 usc (0,4%) y 2 mandaç; cater d'atres listes à ciafé 91.000 usc y degun mandat.

Pur la Ciamena à la DC ciafé oramai 12.944.000 usc (38,8%) y 266 mandaç, l' PCI oramai 9.086.000 usc (27,2%) y 180 mandaç, l' PSI bun 3.209.000 usc (9,6%) y 61 mandaç, l'

MSI oramai 2.895.000 usc (8,7%) y 56 mandaç, l' PSDI bun 1.716.000 usc (5,1%) y 29 mandaç, l' PLI rodunt 1.300.000 usc (3,9%) y 21 mandaç, l' PRI oramai 954.000 usc (2,9%) y 14 mandaç, l' PSIUP bun 648.000 usc (1,9%) y degun mandat, la SVP oramai 154.000 usc (0,5%) y 3 mandaç; sis d'atres listes à ciafé adöm bun 478.000 usc, mo degun mandat.

L' Senat è metü adöm de 315 senadusc, la Čiamena è metüda adöm de 630 deputaç. L' guern è spo gnü metü adöm con l'aiüt diret o indiret dla DC (266 + 135), dl PSDI (29 + 11), dl PLI (21 + 8), dl PRI (14 + 5) y dla SVP (3 + 2) cun adöm 334 deputaç y 161 senadusc = 494 parlamentars sön endöt 945; al è gnü surantut da Andreotti.

TRENTINO — SÜDTIROL

In gaujiun dles lites politiches dl parlamënt èl salté fora chisc resultaç tla provinzia da Balsan:

Por l' Senat à tla pert da Balsan la SVP (Brugger) ciafé 42.238 usc, la DC (Rosati) 29.248 usc, l' PCI/PSIUP 11.609 usc, l' PSI 11.304 usc, Tirol (Dietl) 9.342 usc, l' MSI 7.840 usc, l' PSDI 6.498 usc y l' PRI 2.763 usc; tla pert da Porsenù à la SVP (Zancn) ciafé 59.727 usc, Tirol (Dietl) 19.117 usc, la DC (Rosati) 8.232 usc, l' PSI 3.322 usc y l' MSI 2.018 usc. Senadusc è diventà Karl Zanon y Peter Brugger dla SPV, Candido Rosati dla DC.

Por la Čiamena à la SVP ciafé 142.166 usc (58,93%) y trei deputaç, la DC 39.849 usc (16,52%) y n deputat, l' PCI 13.786 usc (5,71%), l' PSI 12.615 usc (5,23%), l' MSI 11.024 usc (4,57%), l' PSDI 8.462 usc (3,51%), l' PLI 5.179 usc (2,15%), l' PRI 3.531 usc (1,46%), l' PSIUP 2.594 usc (1,07%), l' Manifesto 1.220 usc (0,51%) y l' MPL 830 usc (0,04%). Deputaç è diventà Roland Riz (SVP), Karl Mitterdorfer (SVP), Hans Benedikter (SVP) y Alcide Berloff (DC). — L' guern provincial da Trënt, mo inçe chel da Balsan, y la SVP à cotan da fa por gauja dl problem fascian: i Fasciagn se baudia de gnü tratà mal da Trënt y oress ruvé pro

Balsan, deache al i speta i medemi derç di Ladins de Badia y Gherdëna. — Cotan de stöp à inçe fat l' problem dla industrialisaziun a Porsenù y a Lana; la medema cosa val por la lege provinciala porsura l' frabiché. — Ai 3 de dezëmber èl sté sura dōta la diozese da Balsan-Porsenù la lita di cunseis pastoral dles ploanies. — Söl' çiampl dl sport s' à fat gran onur i Südtiroleri Gustav y Roland Thöni da Trafoi, Paul Hildgartner y Walter Plaickner da Chiens, Klaus Dibiasi da Balsan, che à davagné medaies d'or, d'arjënt y de brom ai Jüç Olimpizi de Sapporo y de Minca. In plü à Gustav Thöni inçe indò davagné la copa dl monn.

VAL BADIA

A Corvara èl salté sö n gran fòm por gauja dles straufunghes che 30 albergadusc y patruns de çiasas s' à ciafé deache ai dess avei frabiché senza liženza o desëgn o almanco nia do l' desëgn; al se trata de straufunghes por

La corda nöia de lech de Boà

(foto Planinschek)

l'import de 320 miliuns. La jënt oress che chisc scioldi gniss adorà por fa n impiant da borjé l' ciumënt. — Da Nadé inant è in funziun la gran funivia dl Sella. — Corvara/Colfosch à indò albü n gran movimënt de foresti, d'inver y d'isté. Tratan l'inver 1971/72 èl ruvé alerch 31.000 foresti che à passé 331.000 dis a Corvara/Colfosch; tratan l'isté 1972 èl ruvé alerch 12.000 foresti che à passé 151.000 dis a Corvara/Colfosch; dal 1. 12. 1971 al 30. 11. 1972 èl ruvé alerch 43.000 foresti che à passé plü de 482.000 dis a Corvara/Colfosch.

A **La Ila** èl gnü daurit na scora nöia, na scora statale por l' comerz (Istituto professionale per il commercio - Lehranstalt für kaufmännische Berufe). — Al vëgn lauré por restauré l' ciastel da

La Ila. — Söla plaza dl sport èl gnü soghé cotan de partides al palè dl ciamponat dla Val Badia y d'atres. Al é inçe gnü fat na plaza da tenis.

A **S. Ciascian** èl do tan de tēmp indò n iade ruvé alerch l' miscionar Pasquale Crazzolara, pur zebré süa festa de 60 agn ch'al è prò. La jënt i à fat gran festa. L' miscionar à passé l'isté in vacanza a cïasa, mo spo èl indò jü zoruch tles misciuns.

A **S. Linert** à siur Fortunat Daporta da Lungiarü fat süa festa de 50 agn ch'al è prò, adöm cun siur Ujöp Pizzini de Badia. — L' prozes de beatificaziun dl fant de di P. Ujöp Frenademetz da Oies va bun inant. D'isté èl ruvé alerch valgügn vëscöi y miscionari dla SVD por ji a ciaré ala cïasa da Oies.

Lites politiches dl parlamënt dl 1972 tla Val Badia

Tla Talia èl sté ai 7 y ai 8 de ma 1972 les lites politiches dl Parlamënt (dl Senat dla Republica y dla Ciamena di Deputac). I risultac de plëgn è portà

tla crönich. Chilò dessel mâ gni porté i risultac particulars dla Val Badia, paisc por paisc y Comun por Comun (mâ Corvara y Colfosch vëgn dagnora portà adöm sot Corvara, deache al é mâ öna na seziun por döt l' Comun).

a) In pröma n cheder con i risultac avisa dla Lita por l' Senat:

Paisc	SVP	PSI	DC	MSI	WVU	Usc blançes	Usc sën- za valüta	Indöt	
Corvara	281	8	161	18	13	481	21	6	508
S. Linert	288	9	209	4	5	515	18	8	541
La Ila	221	5	98	3	12	339	7	10	356
S. Ciascian	109	2	160	—	8	279	6	4	289
La Val	249	2	204	1	12	468	7	3	478
S. Martin	178	3	133	1	42	339	5	4	348
Lungiarü	81	1	132	—	4	212	6	1	225
Antermeia	74	—	49	3	10	136	3	—	139
Al Plan	396	19	101	8	33	557	14	6	577
La Pli	222	2	124	2	13	366	8	5	379
Rina	136	2	134	1	6	279	5	3	287
Corvara	281	8	161	18	13	481	21	6	508
Badia	618	16	467	7	25	1.133	31	22	1.186
La Val	249	2	204	1	12	468	7	3	478
S. Martin	333	4	314	4	38	693	14	5	712
Marô	754	26	359	11	52	1.202	27	14	1.243
Val Badia	2.235	56	1.505	41	140	3.977	100	50	4.127

Corvara	3	1	3	11	—	—	7	320	15	178	1	539	10	4	553
S. Linert	1	2	1	—	1	—	5	342	3	227	1	583	9	6	598
La Ila	—	2	1	3	1	1	3	261	3	108	—	383	5	4	392
S. Ciascian	2	1	—	2	—	1	1	125	2	181	—	315	3	—	318
La Val	—	2	1	—	1	2	—	306	2	228	—	542	7	1	550
S. Martin	2	—	1	3	—	1	2	209	2	157	—	377	13	5	395
Lungiarü	—	—	2	1	—	—	—	89	1	143	2	238	—	4	242
Antermëia	—	1	2	—	—	—	1	84	1	57	1	147	3	—	150
Al Plan	4	2	11	2	2	—	9	467	10	111	1	619	14	2	635
La Pli	—	1	5	1	—	—	3	258	2	142	1	413	11	1	425
Rina	3	—	—	1	—	1	—	159	1	145	—	310	3	3	316
Corvara	3	1	3	11	—	—	7	320	15	178	1	539	10	4	553
Badia	3	5	2	5	2	2	9	728	8	516	1	1.281	18	10	1.308
La Val	—	2	1	—	1	2	—	306	2	228	—	542	7	1	550
S. Martin	2	1	5	4	—	1	3	382	4	357	3	762	16	9	787
Marô	7	3	16	4	2	1	12	884	13	398	2	1.342	28	6	1.376
Val Badia	15	12	27	24	5	6	31	2.620	42	1.677	7	4.466	78	30	4.574

b) Spo n cheder con i risultac avisa dla ita dla Ciarnena:

c) Interessant pò ester n confront numeral y prozentual danter i dui gragn y düc i pici partis; in prüma pro la lita dl Senat y spo pro la lita dla Ciadena:

Paisc	SVP + WVU (%)	DC (%)	Atri partiè (%)	Indöt
Corvara	294 (61,12)	161 (33,47)	26 (5,41)	481
S. Linert	293 (56,89)	209 (40,58)	13 (2,53)	515
La Ila	233 (68,73)	98 (28,91)	8 (2,36)	339
S. Ciascian	117 (41,93)	160 (57,35)	2 (0,72)	279
La Val	261 (55,77)	204 (43,59)	3 (0,64)	468
S. Martin	202 (59,59)	133 (39,23)	4 (1,18)	339
Lungiarü	85 (38,99)	132 (60,55)	1 (0,46)	218
Antermeia	84 (61,76)	49 (36,03)	3 (2,21)	136
Al Plan	429 (77,02)	101 (18,13)	27 (4,85)	557
La Pli	235 (64,21)	124 (33,88)	7 (1,91)	366
Rina	142 (50,90)	134 (48,03)	3 (1,07)	279
Corvara	294 (61,12)	161 (33,47)	26 (5,41)	481
Badia	643 (56,75)	467 (41,22)	23 (2,63)	1.133
La Val	261 (55,77)	204 (43,59)	3 (0,64)	468
S. Martin	371 (53,54)	314 (45,31)	8 (1,15)	693
Marô	806 (67,05)	359 (29,87)	37 (3,08)	1.202
Val Badia	2.375 (59,72)	1.505 (37,84)	97 (2,44)	3.977
Paisc	SVP (%)	DC (%)	Atri partiè (%)	Indöt
Corvara	320 (59,37)	178 (33,02)	41 (7,61)	539
S. Linert	342 (58,66)	227 (38,94)	14 (2,40)	583
La Ila	261 (68,15)	108 (28,20)	14 (3,65)	383
S. Ciascian	125 (39,68)	181 (57,46)	9 (2,86)	315
La Val	306 (56,46)	228 (42,07)	8 (1,47)	542
S. Martin	209 (55,44)	157 (41,64)	11 (2,92)	377
Lungiarü	89 (37,40)	143 (60,08)	6 (2,52)	238
Antermeia	84 (57,14)	57 (38,78)	6 (4,08)	147
Al Plan	467 (75,45)	111 (17,93)	41 (6,62)	619
La Pli	258 (62,47)	142 (34,38)	13 (3,15)	413
Rina	159 (51,29)	145 (46,77)	6 (1,94)	310
Corvara	320 (59,37)	178 (33,02)	41 (7,61)	539
Badia	728 (56,83)	516 (40,28)	37 (2,89)	1.281
La Val	306 (56,46)	228 (42,07)	8 (1,47)	542
S. Martin	382 (50,13)	357 (46,85)	23 (3,02)	762
Marô	884 (65,87)	398 (29,66)	60 (4,47)	1.342
Val Badia	2.620 (58,67)	1.677 (37,55)	169 (3,78)	4.466

d) Interessant pò in ultima chiamó ester na odlada sciöche i jogn à dé jö söa usc, i jogn che à lit l' pröm iade:

Paisc	SVP (%)	DC (%)	Atri partiè (%)	Indöt
Corvara	26 (44,83)	17 (29,31)	15 (25,86)	58
S. Linert	49 (72,06)	18 (26,47)	1 (1,47)	68
La Ila	28 (63,63)	10 (22,73)	6 (13,64)	44
S. Ciascian	8 (22,22)	21 (58,33)	7 (19,44)	36
La Val	45 (60,81)	24 (32,43)	5 (6,76)	74
S. Martin	7 (18,42)	24 (63,16)	7 (18,42)	38
Lungiarü	4 (20,00)	11 (55,00)	5 (25,00)	20
Antermeia	— (00,00)	8 (72,27)	3 (27,27)	11
Al Plan	38 (61,29)	10 (16,13)	14 (22,58)	62
La Pli	23 (48,94)	18 (38,30)	6 (12,77)	47
Rina	17 (54,84)	11 (35,48)	3 (9,68)	31

Corvara	26 (44,83)	17 (29,31)	15 (25,86)	58
Badia	85 (57,43)	49 (33,11)	14 (9,46)	148
La Val	45 (60,81)	24 (32,43)	5 (6,76)	74
S. Martin	11 (15,94)	43 (62,32)	15 (21,74)	69
Marô	78 (55,71)	39 (27,86)	23 (16,43)	140
Val Badia	245 (50,10)	172 (35,17)	72 (14,73)	489

Albert Daverda

A Pedraces vègnel fat sö na gran çiasa „condominio” da 18 abitaziuns. — Dal Comun infora èl gnü asfalté dotes les strades y plazes de Comun a Pedraces, S. Linert, La Ila y S. Ciascian.

Tl Comun de **Badia** èl sté extra n gran movimènt de foresti: tratan la sajun d'inver èl ruvé alerch 27.000 foresti che à passé plü de 266.000 dis a Badia; d'isté èl ruvé alerch plü de 11.000 foresti che à passé plü de 151.000 dis a Badia; tl tèmp dal 1. 12. 1971 al 30. 11. 1972 èl ruvé alerch plü de 38.000 foresti che à passé plü de 418.000 dis a Badia.

Siur Paul Campeï

A **La Val** èl gnü daurì la scora elementare y laprò inçe na scolina. La Val à pa bègn dèr de bujègn de na çiasa nòia dla scora. — An è tl laur de fa na gran condiüta dles eghes pazes y de ruvé la rëi de strades comunales-forestales-interpoderales, por pudèi ruvé sura düit l' Comun y pro vigne lüch con tractor y auti. — La Val à inçe cotan n gran movimènt de foresti. — Ai 2 de messé èl sté la messa novela de siur Paul Campeï da Tolpèi; ma l' tèmp à indò n iade sceché dassenn.

A **S. Martin** èl oramai döt l'ann la meseria dl'ega, condüt ch'al à plovü cotan chëst'ultimo ann. — S. Martin à l'onü de ester l' zenter cultural dla Val Badia y de avèi gonot reuniuns y conferenzes y cursc de vigne sort; a S. Martin èl in ultima gnü soghé fora l' çiamponat dl palé.

A **Lungiarü** èl gnü depènt la dljia defora ia. Chisc ultimi trèi agn èl gnü fat de gran laurs pro la dljia: al è gnü arjigné l' scialdé, fat l' funz y depènt la dljia daite y defora; sègn gnaràl çiamó arjigné l' soné electrisc dles çiampanes. — Tl tèmp dal 1. 12. 1971 al 30. 11. 1972 n'èl mort bel degügn; mo al n'è inçe nasciü püch. — La strada da Pescol de Badia, ch'è gnüda fata dl 1971, è l'ultimo ann gnüda insciödrada.

Da **Antermëia** infora èl gnü lauré dassenn pro la strada che lieia la Val Badia a Lijun y Fones passan por Börz. Chësta strada ciafarà na gran importanza por l' movimènt de foresti d'isté y d'inver.

Tl Comun da **S. Martin de Tor** èl gnü dé sö l' Cunsèi de Comun y metü n comisser tla persona dl rajonir Leo Soraruf de Fascia. An à porvé a vigne moda de salvé l' salvabil, mo ara ne jò propi nia plü: al gnò strité, mo fat nèt nia, deperpo che l' Comun (l' plü dla

Siur Paul y süa jënt

La musiga da La Val 1972

(foto Albert Piccolruaz)

Siur Iaco Willeit y söa jont (ai 9. 7. 1972)

meseria dla Val Badia) ess pa tan de bujegn d'aiüt. Al è de s'aodé, che la popolaziun penset tratan sura y madorèscet.

A Rina èl gnü metü sö na squadra de stödafüch. Sëgn è chiamó Lungiarü

Plaza dl sport da Rina (foto ac)

y Antermëia senza squadres de stödafüch. — Rina à ciafé sëgn na bela strada asfaltada. Dles strades provinziales dla Val Badia resta chiamó da asfalté les strades da La Pli, da Antermëia y da Lungiarü.

A La Pli èl sté ai 9 de messé la messa novela de siur Iaco Willeit. Al è inçe gnü formé dui consorzi; un por fa strades da La Pli a Frena y Costamesana, l'ater por fa na gran condüta dl'ega da Furcìa cina fora y jö Curt y Costa.

Ad Al Plan èl gnü fat de gran laurs pro l' rü de Fojedöra; mo chest è n iade indó gnü der rí y à porté demez mascins de chi di rüsc. Al è gnü asfalté val strada y plaza de Comun y insciödré la strada da Pliscia. Al dè gni metü man con i laurs por fa l' bagn stopé, la scora mesana y la scoleta, mo al n'è gnü fat net nia. Al è inçe indó sté l' bel festival „Flu de Munt”, che s'è slüt con la marcia popolare „Salt de Fanes”.

L' Comun de Marô à inçe indó albü n gran movimènt de foresti: tratan la sajun d'inver èl ruvé alerch 7.700 foresti che à passé 83.000 dis te Marô,

Musiga d'Al Plan

(foto Erlacher)

tratan la sajun d'isté èl ruvé 5.500 foresti alerch che à passé 85.000 dis te Marò; tl tèmp dal 1. 12. 1971 al 30. 11. 1972 èl ruvé te Marò indòt 13.200 foresti che à passé 168.500 dis te Marò. L' 90 porcènt dl movimènt di foresti à sanbegn albü Al Plan. — Söl' cìamp dla **cultura** èl da decordé che che l' foliet „Nos Ladins” n'è nia plü gnü fora y che la Uniun di Ladins à porchel metü man da dé fora l' foliet „La Usc di Ladins”. L'Uniun di Ladins dla Val Badia à dé fora n „Sas dla Crusc” porsona „Les scores tla Val Badia” y n liber blanch porsora les normes d'atuaziun dl'autonomia. — La uniun culturala „Ert pur i Ladins” à danter l'ater dé fora n „Rezia” porsura „Les Dolomites - Natüra y Turismo tla Val Badia” y sanbegn indò l' calènder ladin.

Söl' cìamp dl **sport** èl da decordé che al è gnü fat n cìampionat dl jüch al palé danter nò squadres dla Val Badia y che al è indò sté n gröm de gares di schi y dles liöses y söla dlacia. Les uniuns sportives s'à dé tröp da fa de vigne vers.

L' CAI dl'Alta Val Badia y l'AVS d'Al Plan à marscé da nò les sémenes sö por les munts. Deache un è talian y l'ater todesch, él gnü damané, sc'al ne foss mitl de meter sö na uniun da munt ladina (UML o CAL).

Cun chëst s'aoda l' calènder ladin ciamó na ota n bun ann 1973 plëgn de fortuna y benedisciun, Se salüda y dij a roeder.

Da Nadé sön munt

(foto Planinschek)

Sas Sungher da Nadé

(foto Planinschek)

Motiv da d'invér (foto Planinschek)

Nadè

Plan, plan toma la nêi,
 ci belèza da odèi!
 Sciöche döt cant s'informèsc
 pur l' Bambin che vègn prèsc.

Plan, plan vègn jö la nöt,
 oh, tan bel ch'al è insnöt!
 L cil y la tera conèsc
 che l' Bambin mèss gnì prèsc.

Plan, plan aldun l' sonn
 dles çiampanes dl monn;
 alda tan bel ch'al rondenèsc ...
 Oh Pic Bambin, vi ma prèsc.

P. B.

Valgünes parores por i reclams

Düè chi ch'à indò cumpré l' calènder ladin, se fej magari de rnor·vèia, che l' calènder ladin 1973 à costé mile lires, deplü che chisc agn. Mo chilò èl da conscidré trei coses: l' prisc dl calènder ladin è dagnora gnü tegni l' plü bass ch'al ê mitl y l' medemo èl gnü fat por l' 1973; te chësc ultimo tēmp è i prisc de stampa alzà tan dassënn, che inçe l' calènder ladin à messü alzé so prisc; l' calènder ladin dl 1973 gness a costé zirca 1600 lires la copia, sce al ne foss in ultima i reclams che l' daidass cotan a despaie les spenores de stampa.

Chëst ann èl gnü batü l' record dl ann passé: l' calènder ladin 1973 ciafa tan de reclams è sigü der n bun sëgn, n bun sëgn por l' calènder instëss y por nos Ladins. Da chisc reclams à düè n profit: i inserënë por l' reclam ch'ai se fej tla Val Badia y pro i Ladins, l' calènder por l' prisc bass dl calènder. Purchël se mirita y ciafa düè i inserënë dl calènder ladin 1973 n bel dilan.

I reclams de nosc calènder ladin pò ester a düè d'ütl por savëi da che jì in cajo de bujëgn. Al se trata de reclams de firmes y persones che an arata de podei veramënter racomané ala jënt. I reclams è gnüs partis sö do les cités y i paisc: deache la maiù pert è da Bornech, èl gnü metü man con Bornech; spo vëgnel chi di atri paisc de Puster, chi da Porsenù y paisc inceria, chi da Balsan y paisc inceria; oramai in ultima chi dla Val Badia y in ultima valgügn da chilò y ailò, che à orü ester ultimi. La maiù pert di inserënë oress ester o in pröma o in ultima, mo deache al mancia la lerch por düè dant o do, mess tröc se cuntenté cun n post a mez ite. Mo porchël ne dess la jënt nia i desmentié!

Sozieté por aziuns d'assicuraziun

LAUR & SIGURTE

Agent prinzipal: Walter Meßner

cunsiéia:

- de s'assicuré por ciafé intan de scioldi al de in cajo ch'an röi te spitol por gauja de maratia o de desgrazia;
- de s'assicuré cuntra desgrazies tratan l' tēmp o ma fora dl tēmp de laur;
- de s'assicuré pur avēi na maiù pensiun;
- de s'assicuré por la vita;
- de s'assicuré obligatoriamēnter in confrunt de terzi, por aziēndes y capofamilia,

y se racumana

por düc i atri caji de assicuraziun

Vigne informaziun a:

39031 BORNECH — Strada Zentrala de Cité 36 (KVV) — Tel. 85 3 05

cuntra l'frëit, l'cialt y l'sonn

ISOLAR®

Nosc program e spediziun:

- ◆ ISOLAR - Spidl d'isolaziun a plü sceibes
- ◆ ISOLAR - Calorex - Spidl cuntra l' soredl
- ◆ ISOLAR - Spidl por panzers - sigü cuntra vigne slopetada
- ◆ ISOLAR - Akustex - Spidl d'isola-ziun cuntra l' sonn
- ◆ ISOLAR - ME - Spidl d'isolaziun che despartesc la löm

**ISOLAR-GLAS OHG.
BORNECH / S. LAURENZ**

**ISOLAR-GLAS
LOMBARDA SNC.
CITTIGLIO/VARESE**

ISOLAR - 65 fabrichs tl'Europa
Produziun totala 1971 - 1.720.000 mq.

ISTITUT DL TEENTIN ADESC ALT POR ASSIGURAZIUN

Assigürëia

- por me de fùch
- auti y motors
- danns cuntra terzi
- sc'al vègn rot ite y tut val
- sc'al ne pò nia gnì lauré por gauja de n me de fùch
- por prighi de na vera atomica
- por desgrazies y maratia
- por domandes assigurades hipotecaricamënter

Capo Agënt: GIUSEPPE VANNUCCHI

BORNECH - Strada Dante 4/I - Tel. 85 4 95

AUTI D'OCAJIUN
NA GRAN LITA
GARANZIA
SAURIDANZES PUR PAIE'

DOLOMIT

Garage

39031 — BORNECH
Strada Michael Pacher 17
Telefon 85 3 20 — 85 3 15

Fujina Autorisada pro F. ROTTONARA — LA I LA — Tel. 85 1 21

ASSIGURAZIUNS

Vittur Lois
PHENIX SOLEIL Y AUSTRIA

Agenzia da BORNECH — Strada M. Pacher, 14 — Tel. 85 9 04

PEDRACES — Tel. 85 1 76

Assigureia contra: Maraties, invalidité y mort —
Me de fúch y devigne sort de desgrazies

Assiguraziuns: de auti y motors
contra dagns a persones, tiers y coses.

E. INNERHOFER

BORNECH — Tel. 85 1 33

Osta botèga spezialisada por düt l' material de instalaziun sanitaria, idraulica y da scialdè: GROHE + SCHMIEDL Armadöres, dles mius produziuns talianes y forestes.
IMPORT CON MAGAZIN.

PROIEC

A. PEINTNER

IMPIANC SANITERS
IMPIANC DE CLIMA
IMPIANC DA SCIALDÈ
BORNECH

Strada do la Rienza 4
Tel. 85 2 18

La SIMCA 1000 è n auto economisc

6,4 lt. pur 100 km. — 4 portes
Simca 1000 LS 944 cmc. — 135 km/h.

Simca 1000 GLS y SPEZIAL
1118 cmc. — 147 km/h. —
arferadöres dant a disco

CHRYSLER

SIMCA

da L. 884.000 con IVA y trasport

Da Osc Conzessioner Simca
gnareis lassura ch'ara è inçe
comot y sterscia

CONZESSIONARIA ALPE S.a.s

Filiala da Bornech — Strada da S. Lauränz — tel. 86 3 66
Survise de Assistènza y Magazin à n capo nü

Confrontedela con les concorentes

Simca 1100

Simca 1100 berlina 4 portes
Simca 1100 BREAK 5 portes

1118 cmc. — 146 km/h
7,5 lt. pur 100 km
arferadöres dant a disco

da L. 1.099.000 con IVA y trasport

Porvede sü concurenç.
Y al dess davagné l' miù.

CONZESSIONARIA: ALPE S.a.S

FILIALA da BORNECH — Strada da S. Lauränz — Tel. 86 3 66
Survise de Assistènza y Magazin à n capo nü.

WALTER von ZIEGLAUER

**DROGHERIA SPEZIALISADA — PARFÖMERIA — CORSETTERIA
CORUSC — ARTICOI DE COSMETICA Y ARTICOI SANITERS
30931 BORNECH — Strada dl Graben/di Bastiuns, 18 — Tel. 85 8 55**

F. LANER

BORNECH

**Botëga de patüc prezius y d'ores
Strada zentrala de Cité 18
Tel. 85 3 16**

**Gran magazin
a na gran lita de
patüc d'or
y d'ores de marca
dla Svizra
(Omega - Roamer -
Tissot, etc)**

S U P E R M A R K E T

A. JOBSTREIBIZER

CONFEEZIUNS — TEXTILS DE ÇIASA
(ala in grossa y al monü)

BORNECH
Strada Zentrala de Cité — Tel. 85 4 18

FABRICH DE PLATES DA TËT

Wierer

S. p. A.

Tel. 87 3 08

Al vëgn fat la „Fana olandeja”.
Al é na plata da tèt de na bela forma.
Ara, vëgn fata te vigni curù. Ara è
sigüda cuntra l' dlace y l'ega. L' curù
ne desmarësc nia.

CHIENS

FIRMA DE COSTRUZIUNS

Al vëgn fat düc i laurs de
costruziun de çiases y d'atres
fabriches y al vëgn dé cunsëis
pratisc.

C. AMBCH & CO.

Butëga electro-tecnica

BORNECH

Strada Zentrala nr. 55 — Tel. 85 2 39

Se pita

Aparaç dla Radio y Televijiun de marches talianes y forestes - Gromofons y plates - Magnefons - Mascins da lavé y frigidaires - Plumac electrisc y aparaç da assüie i çlavëis - Soprësces - Mascins dal caffè - Aparaç electrisc da to jö la berba y düc i atri aparaç electrisc.

Gnide da

ALVE

Çiasa de Fröbel pur l' material didactisc y zentro dl pastelné

Bornech — Çiasa dla Cassa de Sparagn — Tel. 85 3 44

Balsan — Passage Vintler — Tel. 27 7 90

I Se pitun na gran lita de material da pastelne pur düc

HOBBY — **PASTELNÈ** — **SPARAGNÈ SCIOLDI**

BORNECH

Tel. 85 4 20

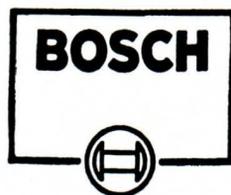
Dlungia l'hotel „Bruneck”

pur Osc auto:

- ◆ Radio
- ◆ Impianç da scialdé
- ◆ Patrïs
- ◆ Clacsons

y düc i toç autoelectrisc
instalaziuns nöies y repa-
raziuns

Autoelectric GROHE

FREDESC HUBER

CARROZZERIA — AUTOLACKIERUNG — ABSCHLEPPDIENST

BORNECH

Strada Schorn, 5 — Tel. 85 4 38 (abitaziun tel. 85 9 18)

Einbrennlackierung — Verniciatura a fuoco

STAMPARIA — Butêga de libri y de papir

H. MAHL - BORNECH

Str. Zentrala — Stadtgasse 40

Material da scora
santes da mort y diites les coses stampades
libri, calëndri

K. NEUHAUSER

BORNECH — Tel. 85 2 97

VIDER, PORZELAN, MASSA-
RIES PUR ÇIASA Y ÇIASA-
DAFÜCH, PUR HOTEL Y
USTERIA, PATÜC DE ÇIASA,
COSES D'ERT PUR LA ÇIASA
Y ARTICOLI PUR SCINCUN-
DES.

O D L À

por udëi dainprò y dalunc
vëgn mosurà debann.

Porchèl è-l gnü arjignè ite
n local aposta con stru-
mènè plò moderns.

Inchè odlà da surèdl a
vigne prisc.

Ros da ciarè lunc
Zeiss, Hensold, Swarov-
ski, Habicht, Beck, Stein

Aparacè da fa jö, films
Aparacè da svilupè films

Aparacè da proieziun

Termometri, barometri

Staziuns meteorologiches

DIPLOM. OPTIKER
Strada de Cité 27 — Tel. 84 5 51

MARINER — BORNECH
TLA PASSAGE

Ornamènt d'or

à dagnëra süa valüta

Os ciäfëis da nos:

variètes da maridè, variètes elegantes odles, orna-
menè da brac, ores, morones da incër l col tröpes
d'atres dër de deles scincundes.

Ornamènè d'or fesc dagnëra ligrëza.

BORNECH

Strada de Cité 27

AGENZIA IMOBILIARE

REALITÄTENBÜRO

Dz. Emil Niederkofler

Bornech

Büro: Bastiuns 4 - Tel. 80 4 00

Abitaziun: Dietenheim - Tel. 85 4 01

Gnide a me ciäfé, sce:

- ◆ Os eis da fa contraè de cumpré y vëne o de erpejun
- ◆ la denunzia dles cultes toma o oreis ciaré do val tl liber fondiar
- ◆ oreis tra ite debicè, dauris o stlüjeis hipoteches
- ◆ chiris o deis in afit, aministreis y stimeis proprietés

L plò me racomani, sce urëis cumpré o vëne val; i se fesc avèi:

Lüsc da paur — Ciasas — Ostaries — Botëghes — Ciampopré — Grund
da frabiché — Bosc.

Foto Rapid BORNECH

Cité Dessura

La gran botega spezialisada pur Foto y Chino

- Fotografies pur passaporè
- Fotografies da noza
- Fotografies in prescia
- Fotocopies

Svilup de films a corusc y a blanch-fosch te 24 ores

B O R N E C H

Strada de citè

Osta botèga spezialisada pur odlà
Spezialist pur spidli de odlà a contact
Odlà de moda mosurà avisa

MASCINS DA LAVÈ

FRIGIDAIRES

TV RADIO Y TELEVIJUN

CASSES DE ULTRACONGELAMÈNT

DALA FIRMA

H. SCHÖNHUBER

Bornech — Strada De Citè 24 — Telefon 85 1 41

E. SIMMA

Bornech — Tel. 85 4 73

VENÜDA y REPARAZIUNS

VOLKSWAGEN y AUDI

Fujina spezialisada pur reparaziuns

Montli y toc'

Audi

H. STAUDACHER

Bornech — Strada zentrala, 50 — Tel. 85 3 61

La butëga spezialisada por roba de coran de moda y de patüc por iadi

Na gran lita de patüc por scincundes

LA GRAN LITA Y LA BONA QUALITÈ

ACUNTENTEIA DÜC ÜSC DEJIDERI

fr. eccel

Balsan — Lauben/Portici 45

TAPEÇ
CULTRINES
Y DRAP
PUR MEBLI

TAPEÇ
MOQUETTES
Y CORSIES

MEBLI

Çiasa spezialisada pur l'aredamënt, l' miù dla produziun dl'Europa

FRANZ ADANG

FUJINA DI AUTI

GARAGE „A G I P”

Service: OM — FORD — INNOCENTI — BMW
Vulcanisaziun di montli

BORNECH

Tel.: Fujina: 85 4 10 / 85 3 43 — Abitaziun: 86 3 25

Butëga de libri y papir

Joh. Amonn

BORNECH

Strada Zentrala, nr. 54
Tel. 85 1 46

- ✦ Papir — libri — folieç — roba d'ufizio
- ✦ Chertes — Articoli de scola y de hotel
- ✦ Material da fa jö — Chertes da cartè
- ✦ Chertes geografiches por turisè y Alpinisè.

ALPEN GARAGE ALPE

FUJINA MECANICA — LAVÉ AUTI

BORNECH — Strada da S. Laurènz 21 — Tel. 85 5 16

HOTEL — CAFÈ — RESTAURANT

„CORSO”

(COSTNER)

BORNECH — Strada Dante/Graben — Tel. 85 4 34

L RESTAURANT — CAFÈ PLÖ CHIRÌ SÖ DAI LADINS Y CONESCIÜ
POR SÛA BONA ÇIASADAFÜCH

Botëga di corusc

DEMATTIA

Survise spezialisé — Rajonun ladin!

BORNECH

Graben/Bastiuns nr. 4 — Tel. 85 5 95

A. FALK

ÇIALZA

BORNECH - Str. Zentrala, 28
Filiale Strada Zentrala, nr. 7
Ex NIEDEREGGER

Se pitâ por cialzà d'al, d'ala y
de mitùns

Na gran lita por vigne sajùn
a de bogn prisc

Propria lavoraziù sòn mosùra
y reparaziùns

Gatterer

BORNECH — Strada Zentrala — Tel. 85 3 48

Tapèc — Cultrines — Func de tepih — Plastich — Lana — Roba de
Coran — Cioi de Gummi — Cufri — Tascas
Prisc speziài por Hoti y Pensius!

Badis dla nëi — Logri da cogheres — Stelages de metal — Crans —
Massaries „Metabo” da lauré pro la electric — Finestres da sot l' tèt
por quartirs

ciafun pro

FA. P. GROHE

 BOTÈGA DLA FERAMENTA

BORNECH — Strada Zentrala de Cité — Tel. 85 5 19

Fondada dl 1840

A. D. Höbel

Bornech
Tel. 85 2 12

Botega de moda
Pert speziala pur confeziuns
de biancheria „Benger”
Drap pur ères y èi
Merzeries
Plöma y plomins

L' TRU DA

M. KODERLE - BURNECH

SE PAIA FORA!

Nos un na botèga speziala por:

lana — besce, botuns, drap, plömes y daunes (che nos lavun inè), besce pur çiasa y da let, besce por arjigné ite çiasas d'alberch, de meindres mercanzies.

I sun conesciùs por nòsc bogh prisè!

FIRMA

MAHIL

Dal 1880 fornadù spezialisé por alberc
de roba da mangé y da beir

EN GROS Y
EN DETAIL

Tel. 85 4 27
Tel. 85 2 15

BORNECH

Radio MAIR - Bornech

Tel. 85 2 47 — Strada Zentràla 70

Butèga spezialisàda por:

Radio
Televijiùn
Plates dl gramofon

Mascins da lavé
Frigidaires
Forgurés a gas y electrisc

Electroinstalaziuns y dotes les reparaziuns

Massaries de qualitè
por l'artejanat y l'industria de

J. Mair - Zeugschmied

BORNECH

Na bona lita de forgurés y de fornì.

OLIVETTI

LUIGI MARCHETTI

Unico Conzessioner dla Ing. C. OLIVETTI pur la zona da Bornech

BORNECH — Strada Ragen Dessura, 15

MASCINS DA SCRÌ Y DA FA CUNÇ — DUPLICADUSC —

FOTORIPRODADUSC — MOBILIA POR UFIZI

OPEL GARAGE CREPAZ

Tel. 85 1 73

BORNECH

PEZZEI HANNI

BORNECH — Strada dla staziun — Tel. 85 8 11

ARTICOLI DE GUMI Y DE PLASTICA:

Ros de gumi por bagnè l'urt — Mantì, gormà, manèces y stivà de gumi —
Cioi a cone (Keilriemen) — Anì de gumi por mascins dl lat — Condles,
bozes y copes de plastica — Tovaies de mèsa — Tapeç de plastica —
Ros de polytelene por condütes dl ega

BUTEGA DL PAPIR Y DI LIBRI

G. PUERARI

BORNECH — Strada Dante/Corso nr. 2/E

Libri — Papir — chertes — giornai — roba d'uffizio; Comisciuns
por laurs de timbri y tipografia; Filatelia cun servisc de novités;
Tabach — stempli, marches y chertes da bollo.

H. SCHÖNHUBER

BORNECH — Strada Zentrala nr. 19 — Tel. 85 4 25

Reformimënt por cïases d'alberch:

Porzelan — Goti — Cazüs, forchëtes y corti — Massaries de cïasadafüch

Spidli y vidri: vidri plaç y d'ert

AGENZIA IMMOBILIARE

REALITÄTENBÜRO

GRETI SCHRAMM

Strada Duca Sigmund 1 — Tel. 84 5 60
39031 BORNECH

Terëgns - Fabricacè - Apartamènè - Operaziuns pur vacanze - Afitanzes

CONFEZIUNS

JOS. UNTERHUBER

BORNECH

GRAN CÌASA DAI GUANÇ

BORNECH — PORSENU' — VIPITENO — CORTINA

WAIBL - STEGER

BORNECH — Strada de Cité — Tel. 85 8 47

Drap - Confeziuns - Pullover - Ćiamëjes - Besce/Biancheria - Ćialzes

DÛT A DE BOGN PRISC

Winfler

BORNECH

Strada de Cité 9 — Tel. 84 6 35

PASTICERIA DE PRÛMA QUALITÉ A DE BUGN PRISC

Nos condüjun y metun

- ♦ Spidl da isolé „ISOLAR”
- ♦ Toè da fabbriché de spidl
- ♦ Ŭsc de spidl
- ♦ Spidl da fabbriché — Profilit — Spidl

SEYR JOSEF — 39031 BORNECH
Strada de San Scimun 20 — Tel. 85 7 58

GLASEREI
SEYR

SERVICE SHELL - BORNECH

STAGGL JOHANN

Autoservice (benzin y nafta y montli y lavé) — Siëies STIHL

Michael Tomaser

BORNECH
Strada Fredesc Willram 2
Tel. 85 1 14

NA GRAN LITA DE:

- Cialzà da era, da èl y por mituns
- Cialzà sportivs, da ji coi schi
y da ji sö por munt.

DÜT A N BUN PRISC!

J. Alverà

SAN LAURENZ

La butëga che vignun cunësc pur
roba da mangé, da ojuré y blâ

Ulois Kofler

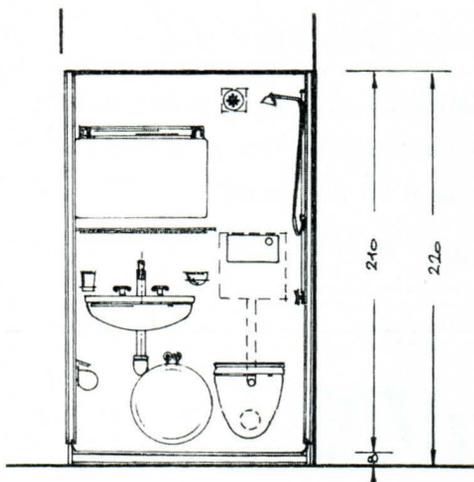
SAN LAURENZ
Tel. 86 3 45

- ♦ Bagheli pur de pici mituns
Letires pur de pici mituns
Tragheç pur imparé da ji
- ♦ Scagns pur sté ponüs y ombreles da
surëdl
- ♦ Grates de litiria y propria fabricaziun
de madroc y mebli a plumac

Firma E. y L. Steger „KAUFHAUS“

S. LAURENZ (Val de Puster) — Tel. 86 3 41

ROBA DA MANGÉ — ROBA MONÜDA — DRAPAMËNTA

Sce orëis meter te Ostes
 ÇIAMENES POR FORESTI
 o te Osta
 ÇIASA VEDLA

n bagn modern, sënza meter
 dōta la çiasa sotysora,
 informesse sora l'

BAGN (Misurina)
 dla Firma

39030 CHIENS

Tel. (0474) 87 3 31

L' BAGN

- ◆ se lascia tra in toè — 1,50 x 13,33 m gran y pò purchel gni metü sö te vigne çiamena;
- ◆ por meter ite l' bagn bastel n pice büsc sö sot por les condütes dl'ega;
- ◆ i parëis de fora ia è faè de formica y pò gni adatà ala çiamena;
- ◆ al ne lascia bia tres l'ega, deache l' funz è fat de na vasca „Plyesta” con „Gully” y che i pareis è stopà con plates de formica;
- ◆ l' bagn à na vasca da se lavé con spidl y löm, closet y docia (n boiler da 30 litri vëgn metü laprò sòm domanda);
- ◆ les condütes dl'ega y dl'aria con ventilator y vasca da se lavé è faè ite tl parei dl bagn.

Prisc: Lires 450.000 sënza la montage.

- ◆ L' bagn è dër adat por quartirs pici y da vacanza, y por scisc caji podunse l' combiné con na picera çiasadafüch.

INTERPLAC — LAUS CON LIGNAN

FREDESC RUBNER — CHIENS — Strada dla staziun 86 — Tel. 87 3 31

- ◆ Produziun in seria de plates d'üsc, de telari d'acià y de lëgn con profil de gumi.
- ◆ Produziun de usc „interdecor” por hoti, pensiuns y abitaziuns.
- ◆ RUBNER-BLOCKHAUS: la çiasa de vacanza ideala por la fin dl edema (por ji coi schi o ala ciacia, por les vacanzas dlungia l' mer o n lech, por foresti o por na sauna, sciöch picera çiasa d'urt).

edema (por ji coi schi
 o ala ciacia, por les va-
 canzes dlungia l' mer o
 n lech, por foresti o
 por na sauna, sciöch
 picera çiasa d'urt).

Novü ite, mo sënza fistidi: L'ostì à n „Nordstar“

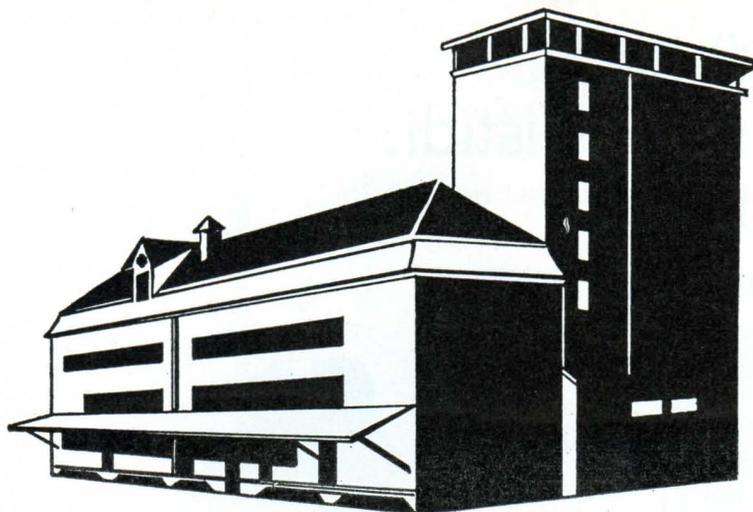
Ester arjignà ite è incè d'inver plü degun problem. La liösa a motor AL-KO „Nordstar“ fej lisir l' laur ai hotelirs, ai ostis di rifugi y ai paur dles munts.

Chèst ann è l' „Nordstar“ gnü mioré dassënn: La nöia Sachs-Variomatic y l' motor svilupé inant (incè dla Sachs) pormèt de pié ia con forza incè sön de gragn èrè. De gran ctoi con profils miorés brančia söles pistes plü döres. Con chësta nöia conceptiun corespogn l' „Nordstar“ a düit èi ch'an se iera. Chèst à desmostré tesè sënza sconanza söl Großglockner.

Dates techniques: 36 PS, 436 cmc, 2 zilindri, Sachs-Variomatic sënza marces inant y con na marcia zoruch. Sön domanda Electrostarter.

AL-KO

ALOIS KOBER K.G.
Vandoies - Tel. (0472) 46846

A. RIEPER

39030 Vandojes (Bz) — Tel. (0472) 49 8 21

Morin dla roba da ojurè

OJUREDE ÜSC TIERS DÈRT

OJUREDE „PANNONIA” DL RIEPER

Peter Kammerer

Nos metun a post
vigne MASCIN DL LAT
y ara funziõeia indò sciöch nöia;
inçe toè nüs ciafeis da nos.
L' cuncé se paia dagnora fora pro

Tel. 87 3 17
CHIENS

Fabrich de Cadrì da Fabriché

Peter Gasser

Sciaves/Schabs — Tel. 23 0 30

Dütes les sorts de cadrì da fabrichè — Saurun y giara

AGENZIA IMMOBILIARE

REALITÄTENBÜRO

„Rudiferia“

PORSENU' — Strada Roma (Condomin Zentral) nr. 1

Tel. (0472) 22 3 45 — Casella Postale nr. 64

Cumpra y vënn:

quartirs d'abitaziun, ciases d'abitaziun, locai por botèghes, ostaries,
grund da fabbriché, lüsc da paur.

Se fistidieia inçe por afitaziuns y è inçe a disposiziun por cunsëis.

FREDESC RIEGER

OSC PARTNER

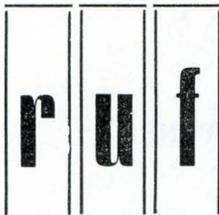
canche ara se trata de cialt, aria, ega y impianè da ginastica

- ◆ vasches da scialdé
- ◆ arjigné ega cialda
- ◆ fa fùch con òre
- ◆ filtri por l' gas dl füm
- ◆ ciüries che dlota l' sonn
- ◆ regolaziuns dl'ega
- ◆ injins da fa nêta la vasca
- ◆ pumpes dl ega
- ◆ pumpes por fecalies
- ◆ pumpes por müdé l' scialdé
- ◆ desdöré la ega
- ◆ arjigné ca ega
- ◆ impianè a filter
- ◆ barata-tempetöra por bagns da nodé
- ◆ trainer da nodé cuntra l'ega
- ◆ injins por l' bagn da nodé
- ◆ materiai por mantignì nêta l'ega ti bagns da nodé
- ◆ impianè por sauna
- ◆ fintess-room
- ◆ impianè por sté a sorèdl

HOVAL, ZENTRA, HAUS-CHEMIE, SPECK, TURO, CILLI-CHEMIE
döt inoms de importanza internazionala

Filiales por survì i clienè a PORSENU' y a BORNECH

FREDESC RIEGER - 39100 BALSAN - Strada di pintri 12 - Cas. Post. 163
Tel. (0471) 26 9 53, 4 lignes - Telex 40 075 RIEGERBZ

REALITÄTENBÜRO - AGENZIA IMMOBILIARE

KLAUS WOJNAR — BALSAN — Strada dla Posta

nr. 16 — Tel. 23 2 26 - 27 2 80

Mediazium canche al vëgn cumpré y venü imobilies, aziëndes comercziales y industriales.

Cunsëi canche an ó meter ia scioldi (da L. 2.000.000 insö).

Venüda y afitazium de quartirs — garages — botèghes y büros.

Finanziamënë poscibil, inè con contrat de sparagn por fabbriché (Cassa de Sparagn), sciöche imprèsè d'atri Istituè Monetars.

Cunsëi canche al vëgn cumpré y venü, sciöche sciazades de prisc.

e.mueller A.G.

ISOLIERGLAS / SPIDL DA ISOLE
cuntra l' èialt — l' frèit — la vera

SANDWICH

Vetro isolante

BALSAN, Lauben / Porti 3

Tel. 21 9 21 - 25 5 83 - 43 0 74

Fabbrich: Weinbergweg 9

S A N D W I C H

SPIDL — VIDER — TOFLES — CHEDRI — CERAMICA

Rapresentant pur la Val Badia: Pepi Pescollderung — Pedraces

Botega spezialisada pur:

BESCE — BIANCHERIA

DECHES DE LANA

LEÇ DE PLÖMA

DÜT PUR DE PICI MITUNS

L'impiant plö modern pur puzenè la plöma.

La botèga spezialisada pur Hotì, Ostaries y Restauranè —
pur Hotì y Pensiuns spezialcondiziuns

Eccel-Decorona

BALSAN

Tel. 23 6 86 - 27 9 56

Lauben/Portici 26

Sennerei Genossenschaft

Brixen / Schabs - Natz

Gen. m. H.

Sede a PORSENU' — Tel. 22 2 79

Produziun de smalz fin da tè o da mësa

Produziun de ciajó fin da mësa

Produziun de dër de bona brama y de döt èiche vëgn dal lat

Tla Botega Spezialisada

M. PLASCHKE

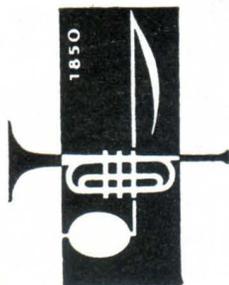
BALSAN — Strada Bottai / B'inder 20

Tel. 27 2 74

CLEMENT

BALSAN — Stradai Rain 17

Tel. 21 3 18

PEPPI PITSCHIEDER - Ruac / Badia

Fesc laurs de fer batü a man por òiases privates, hoteli y butèghes: feriades da finestra y porta, crusc da mort, ruli d' fer por pistes di ski, gratùns da menè tera che se ciària y jota artomatisc, cadrèies y d'atres massaris por pàurs

Rapresentant por Mascins da sié y da restlè y por Tractors

SCHLEMMER

VILPIAN (Balsan) — Tel. 0471 / 58 6 42

BALSAN - Strada Vintler 19 — Tel. 0471 / 21 9 22

Vijitede la maiù mostra de mebli dla provinzia da Balsan a Vilpian (söla strada nazionala danter Balsan y Maran, con fermada dla coriera „SASA”).

Fabrich dl madroz a penes „Ultraelastic” y mebli imbotis a Vilpian.
Botega a Balsan tla strada Vintler nr. 19.

Telefon: Vilpian nr. 5 86 42 — Balsan nr. 2 19 22

Gran Cianô Soziata dl Vin

KALTERN — CALDARO

(Cianô soziata giubilara da Kaltern)

Telefon: (0471) 53 1 49

Fondada dl 1908

Vins Originai da Kaltern:

Kalterersee-Auslese

Kaltererseewein

Kalterer Leiten y Hügel

Grauvernatsch, Malvasier

Weiß- y Blauburgunder

Goldmuskateller

Kellereigenossenschaft

GIRLAN reg. Gen.m.b.H.

39050 GIRLAN — Strada S. Martin 24 — Tel. (0471) 52 4 03

racomana sü „Tirolerweine“ naturai y originai sciöche

Vina da mesa

Girlaner Hügel

Schreckbichler

Kalterersee Auslese

Grauvernatsch

Weißburgunder

Lagreinkretzer

St. Urbanstropfen

Ruländer

Gewürztraminer

Riesling

Schreckbichler Bot nr. 9

Brighhof

St. Magdalener

Blauburgunder

Cabernet

Düt cìche n cör se dejidra, ciafa amisc dl urt

tl gran

GARDENCENTER
BIASION

BALSAN — Strada Siemens 14 (de frunt dl'entrada y dl'
üscida dl'autostrada dainprò dl punt „Resia”)

o tla botega dles sumënzes **J. BIASION**

BALSAN — Strada Goethe 7 — Tel. (0417) 27 1 46

INCE LA MIU' MIL DLES ES DE NOSTA REGIUN ALPINA!

W. Kostner

SPORT

39033 Corvara in Badia

Tel. 83 1 17

Confeziuns — cialzà y guant da ji coi schi — roba
da mangé — proviant — vin — licörs — roba pur
scincundes — sè y tabach — plates da lì (giornai)

Telecabines dla CRUSC

PEDRACES m. 1400

D' I N V E R - pistes di ski: nr. 1 „STANDART”, pista arta y lungia km 3
nr. 2 Pista manco arta y adatada pur diüc, lungia km. 4

D' I S T É - Gites sö LA CRUSC - SASS da LA CRUSC y FANES

Facilitaziuns por comitives y abonamënc

Informaziuns pro la Societé Telecabines Pedraces - Tel. 85 0 45

AUG. TIES

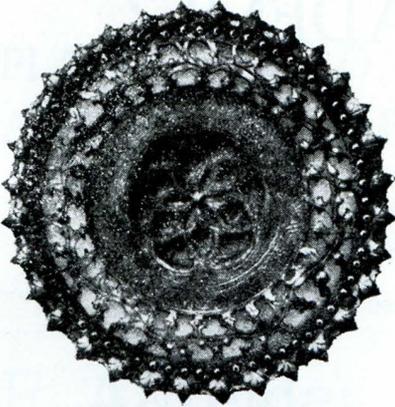
AL PLAN y BORNECH

Ad **AL PLAN**: Fabrich de finestres, telari y üsc
Tel. 87 7 33

a **BORNECH**: (Strada de San Scimun): Botëga de mobilia
Tel. 85 3 23

NA GRAN LITA Y DE BOGN PRISC!

**MILIO CASTLUNGER Y MITUNS
S. MARTIN**

Fesc laur de fer batü a man por
ciases privates, hoti y botèghes;
feriades de finestra y de porta,
crusc da mort, de bel patüic por in-
fornì la ciasa y por fa scincundes.

Fesc inçe cadrèies y d'atres massa-
ries de fer por paur.

FUJINA MECANICA

Sepl Dalponte

CORVARA — tel. 83 1 51

- ◆ Fujina autorisada pour FORD — OPEL
- ◆ Montage y reparaziun de autoradi
- ◆ Venüida de televisori y de radi

Paul Dapoz

39030 LA ILA — Ciasa „Biei” — Tel. (0471) 85 0 05

Mascins da cuji NECCHI

Mascins da lavé y da lavé jö CANDY, IGNIS, COLGED

Mascins da sferié fora CONSTRUCTA

„Frigoriferi”, „Tiefkühltruhen” y d'atres mascins electrisc por ciasa
y hotei.

Al vègn inçe cuncé mascins da cuji.

RADIO Y TELEVIJUN

Conzessioner dla NECCHI por la Val Badia y la Val de Puster!

TONI FRENADEMEZ

LA ILA

Confeziuns — Roba da mangé — Articoli de sport

Chertes y Folieç

Botëga de SPORT y FOTOGRAFIA

Albert Piccolruaz

Pedrases dlungia les Telecabines — Tel. 85 0 85

- ◆ Düt l' material por Fotografia
Fotografies de nozes — families — mituns
- ◆ Articoi por l' sport di Ski
Ski de bones marches nüs y de secunda man

FOTOGRAF

PLANINSCEK HUBERT

LA ILA

FOTOGRAFIES — STAMPA — COPIES

FOTOGRAFIES ARTISTICHEs

MATERIAL Y APARAC DA FA JÖ

SKIRAMA

PLAN DE CORONES AL PLAN DE MAREO

Da Piz de Plaies a Plan de Corones
con 1 telecabina + 1 lift a scagns + 5 skilifè
tachés adöm con i lifè da Bornech y da Valdaora

F. Alfreider

SARTORIA Y CONFEZIUNS

spezialisè por braies da ji coi ski
y sò por munt

CORVARA — Villa LA JUVE

Tescere d'ert

Alton & Schuen

PEDEROA

MATIO TOLPEIT PICOLIN

Vijitede süa

Botega spezialisada
por fi de lana PHILDAR
de marca franzeja
a n bun prisè!

Clara Mariangel

LUNGIARÜ — tel. 87 1 39

♦ Radio

♦ Mascins da lavè

♦ Televijiun

♦ Frigidaires

GARANTËSC NA BUNA ASSISTENZA TECNICA

Sce frabichëis

- ♦ y sce fajëis ete func de plastica y de tepih
- ♦ y sce adorëis madroc de lana o de kàpok
podëise ji da

Berto Ellecosta
a LONGEGA

Articli de sport — Guant sportiv
Artejanat dl post — Patuc da fa bleite
Articli de record

de Erich Kastlunger

AL PLAN DE MAREO

Düè Üsc dejideri por s'arjigné ite la cìasa pò gnì adempìs
Ciafëis da nos in gran lita

MEBLI de vigne sort y grandeza

TEPIHS

MEBLI FAC SÖN MESÜRA pur vignun l' dërt in qualità y prisc.
Al vègn ince dé cunsëis dl mestir in chësta materia.

Gnide a nes ciafé y a udëi tla

Ciasa di Mebli

PEINTNER

SAN LAURËNZ — Tel. 86 3 28

Sëise
bun
assicuré

Pro INA y ASSITALIA sëise tles mius mans

INA — ASSIGURAZIUNS PUR LA VITA

- ♦ pur vigne persona y pur grupi
- ♦ extra de bunes polizes d'assicuraziun pur categories de mestir
- ♦ assicuraziuns pur la vita cun assimilaziun ala svalutaziun dla moneda, les mius sura düit l' monn!

ASSITALIA — ASSIGURAZIUNS PUR RETER L DANN

- ♦ cuntra me de fùch, fermo de mascins, risico de montage, arubé, credit, cauziun, responsabilità zivila
- ♦ dütes les assicuraziun pur automesi (responsabilità, me de fùch, arubé, casco etz.)
- ♦ formes particulares de assicuraziun pur desgrazies y la vita cun restituziun dles speises pur operaziun y ospedal in cajo de desgrazies o de maratia
- ♦ assicuraziuns pur l trasport y l joré con l'aeroplan, pur dans gaujà dales granijures y dl rí tēmp etz.
- ♦ assicuraziun de risico pur impresars de costruziun (C.A.R.)

AGENTURA GENERALA

a Porsenù, strada Roma 18 — Tel. 23 8 15

AGENTURES DE ZONA

a Bornech, strada de S. Scimun — Tel. 84 4 13
Sterzing/Vipiteno, plaza dla porta dessot 381
S. Ciana, strada di moleri 4

SABA

SABA castl da ciale lonc,
Kofferradios, Cassetten-
Recorder, Radiogeräte, HiFi-
Anlagen und Tonbandgeräte.

SABA je na bona qualità: per
leures tecnici, che dura giut,
per na bona forma
i de 'n dure per duta la vita.

SABA giapun dal marciadeur che a eschperienza.

electronia

H. Pernthaler KG Balsan - Lauben/Portici, 1

La botega spezialisada de roba electrica

pur l paur
pur la ciasa
pur l'osti

la maiù lita
survisc spezialisé dla clientela

CONSORZIO AGRAR PROVINCIAL AGENZIA DE PEDRACES

PAURS — ALBERGADUSC!

Ofriun n program complet pur l'agricoltura a prisc che convègn assolutamënter:

CULTÖRES:	de produziun nazionala y estera pur vigne bujègn
ROBA DA OJURÈ:	plö che dütes les sorts de grani y farines ROBA DA OJURÈ „GENZIANA” pur tra sö y nudri vidì, porci, vici y loi. Moscedënzes speziales pur salverjina.
SUMÈNZES:	de proveniënza e germinabilità garantides. MOSCEDÈNZES SPEZIALES pur pra, pascoi da munt y pistes di ski.
TRACTORS:	FIAT — OM y STEYR in esclusiva. Rimorè pur dütes les esigënzes.
AUTOCIARIADUSC:	REFORM — HAMSTER in esclusiva
MOTOAGRICOLES:	REFORM y GOLDONI
MASCINS DA SIÈ A MOTOR:	LAVERDA — B. C. S. — REFORM
MASCINS DA TAIÈ:	KÖDEL & BÖHM
SIS̄ ELECTRISC:	ELWE
CUJINA-ROBA DA OJURÈ:	MAUSER
ATREZADÖRES DESVALTES:	
ROBA DA MANGÈ:	a prisc de assoluta concorënza
ASSIGÜRAZIUNS:	FATA pur düc i rans dl'agricoltöra

I GARANTIUN: consulënza tecnica y assistënza curada da pert de personal spezialisé.

L'AGENZIA DE PEDRACES

bel vèi ...
n rait sigü y debota!
sanbëgn è - l
na costruiziun **LEITNER**

LEITNER

Impianc a corda

Pistenpräparierer

VIPITENO - Tel. 0472/65777 - STERZING (BZ)

Cassa de Sparagn dl Provinzia da Balsan

fondada dl 1854

Al vègn
dé cunsèi da meter
ia scioldi
dé n gran fit söi
scioldi metüts te
cassa
impresté scioldi sön
mosüra
impresté scioldi
ai paur y pur d'atri
scopi
impresté scioldi
con hipoteca
impresté scioldi
por fabriché

Ara à
survisc por l'comerz
con i stati foresti
scechs pur iadi
chertes de scechs
por l'Europa
la organisaziun
de iadi
FOURDOLOMIT

L'Istitut Monetar de Südtirol
con l' gran survisc de banca:
pur nos n'è degun problem monetar massa
pice y apëna un problem massa gran.

Damanede purchel in pröma
la Cassa de Sparagn,
can che ara va de Üsc scioldi.

L' tru dala filiala plü dainprò n'è nia lunch:
Os ciafeis la Cassa de Sparagn
34 iadi tl Südtirol.

**CASSA DE SPARAGN
DLA PROVINZIA DA BALSAN**

Aministraziun y Direziun Generala a Balsan,
Strada dla Cassa de Sparagn 12/b
Agenzies a Balsan, Maran y Bornech
y 31 filiales
te dütes les perts dla provinzia.

por vigne sajùn - por vignun

ECCEL CONFEZIUNS

BALSAN · LAUBEN / PORTICI 42